

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ "ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ.,

ΕΤΟΣ Ζ'

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1944

ΑΡΙΘ. 44.

ΟΙ "ΜΗ ΣΥΝΑΓΟΝΤΕΣ.,

Ἡ στήλη αὐτὴ θὰ στραφῆ ἀκόμη μίαν φορὰν πρὸς τοὺς γνωστοὺς ἐκείνους καλοπροαίρετους ἀνθρώπους, διὰ τοὺς ὁποίους καὶ ἄλλοτε ἔχει γίνεαι λόγος. Καὶ θὰ στραφῆ, ὅπως καὶ ἄλλοτε, ὄχι διὰ νὰ τοὺς ἐπαινήσῃ, ἀλλὰ διὰ νὰ τοὺς δώσῃ μίαν εὐκαιρίαν αὐτοκριτικῆς. Δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορὰ κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ καλοπροαίρετοι αὐτοὶ ἄνθρωποι εἶναι ἀντικείμενον κριτικῆς. Καὶ δὲν φαίνεται ὅτι θὰ σταματήσῃ ἡ κριτικὴ αὐτὴ, ἀφοῦ μόνον ὅταν στρέφεται πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῶν καλοπροαίρετων ἀνθρώπων ἔχει ἡ κριτικὴ κάποιον λόγον ὑπόθεσος, κάποιον σκοπόν.

Βέβαια, οἱ ἀγωνισταὶ τοῦ καλοῦ, ἐκεῖνοι ποὺ τὴν προαίρεσίν των τὴν ἐκδηλώνουν εἰς ζῶνιν πνευματικῆς προσπάθειας, αὐτοὶ δὲν ἠμποροῦν νὰ εἶναι κριτικῆς στόχος. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἄλλοι, οἱ ἄρρωστοι, ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουν καὶ εἰς τὴν προαίρεσίν των ἀκόμη τῆς διαστροφῆς, τῆς νεκρώσεως τὸν βᾶσιλλον, καὶ αὐτοὺς τί νὰ τοὺς κάμῃ ἡ κριτικὴ; Αὐτοὶ νοσηλείαν χρειάζονται, θεραπείαν στοργικὴν, διαφώτισιν, καὶ, συγχρόνως, φροντίδα διὰ νὰ εἶναι ἀβλαβεῖς. Ἔτσι, διὰ τὴν κριτικὴν μένουν μόνον οἱ καλοπροαίρετοι ἄνθρωποι, οἱ ἄνθρωποι τῶν καλῶν αἰσθημάτων, τῶν ἀγαθῶν προθέσεων καὶ προαιρέσεων, αἱ ὁποῖαι διακηρύσσονται ἐπὶ γενεάς, χωρὶς ὅμως ἀντίστοι-

χον ζωντανὴν ἐκδήλωσιν εἰς τὸν πνευματικὸν στίβον. Πρέπει λοιπὸν ἡ κριτικὴ νὰ τοὺς δώσῃ νὰ καταλάβουν ὅτι εἰς αὐτοὺς, μάλιστα εἰς αὐτοὺς, ὀφείλεται ὁ πνευματικὸς μας ξελεσμός, τὸ ἠθικὸν ξεχαρβάλωμα, ἡ νέκρα ἀκόμη ἢ ψυχικὴ ποὺ ἐμφανίζεται ἐν πολλοῖς μέσοις εἰς τὴν κοινωνίαν μας.

—Εἰς αὐτοὺς ὀφείλεται; Αὐτὸ δὰ ἔλειπε! Νὰ φορτώσωμεν τὴν κοινωνικὴν καὶ ἠθικὴν σατίλαν τῶν νεωτέρων χρόνων εἰς αὐτοὺς ποὺ τίποτε τὸ κακὸν δὲν ἔκαμαν—τοὐλάχιστον ἔμειναν μακριὰ ἀπὸ κάθε τι ποὺ θὰ ἠμποροῦσε νὰ χαρακτηρησθῇ ὡς ἐνέργεια προκαλοῦσα τὸ ἠθικὸν ξεχαρβάλωμα ποὺ παρατηρεῖται.

—Δὲν ἔκαμαν τίποτε; Μὰ, αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι ὁ κόμπος! Δὲν κάμνει τίποτε ἐκεῖνος ποὺ ἀφίνει νὰ δημιουργοῦνται αἱ κατὰλληλοι συνθήκαι διὰ νὰ ἐπέλθῃ ὁ πνευματικὸς μαρασμός; Ἐκεῖνος ποὺ ἀφίνει τὴν ἀρρώστειαν νὰ ἐξαπλώνεται; Ἐκεῖνος ποὺ ἀφίνει εἰς τὸ ἠθικὸν καὶ πνευματικὸν κακὸν ἡσυχον καὶ ἄνετον ἔργον, αὐτὸς δὲν κάμνει, λοιπὸν, τίποτε;

—Αἶ, καὶ τί σχέσιν ἔχουν αὐτὰ μὲ τοὺς καλοπροαίρετους ἀνθρώπους;

—Αὐτὸ πλέον, ἅς τὸ σκεφθοῦν οἱ ἴδιοι.

Ἄς σκεφθοῦν, ἐὰν ἐμπαρὸς εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν τοξικότητα, ἡ ὁποία ἔχει πλημμυρίσει τὴν κοινωνίαν μας, ἰδίως

τὴν κοινωνίαν τῆς περασμένης γενεᾶς, αὐτοὶ ἐξεπλήρωσαν τὴν ὀργανικὴν ἀντιτοξικὴν λειτουργίαν τὴν ὁποίαν ἦσαν κεκλημένοι, ὡς καλοπροαίρετοι ἄνθρωποι, νὰ ἐπιτελέσουν, μέσα εἰς τὸν κοινωνικὸν ὀργανισμόν. Καὶ ἄς σκεφθοῦν ἀκόμη, κατὰ πόσον ἡ μὴ ἐκπλήρωσις τῆς λειτουργίας αὐτῆς, μετ' ὧλους λόγους ἢ λιποταξία ἀπὸ τὴν ὑποχρέωσιν τῆς πνευματικῆς ἐξυγιάνσεως, εἶναι ἢ δὲν εἶναι ἐγκληματικὴ πράξις ἀπέναντι τῆς κοινωνίας μας.

*

Ἐπὶ τέλους, δὲν ζοῦν εἰς τὴν ἔρημον τῆς Θεβαίδος οἱ καλοπροαίρετοι αὐτοὶ ἄνθρωποι, ὥστε νὰ εἶναι ἀνεύθυνοι διὰ τὴν κοινωνικὴν νοσηρότητα τῶν τελευταίων καιρῶν. Κοινωνικοὶ ἄνθρωποι εἶναι καὶ αὐτοὶ, μέσα εἰς τὸν κόσμον ζοῦν, μάλιστα ἔχουν, στόμα ἔχουν, πένναν ἔχουν, καὶ μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς πολὺ καλὴν πένναν, κοινωνικὴν ἐπιρροὴν ἔχουν, ὡς ἄνθρωποι τοῦ κόσμου, ὡς λειτουργοὶ δημόσιοι, κοινωνικοὶ, ἐπιστημονικοὶ, ὡς γονεῖς, ὡς πολῖται, ποὺ πληρῶνουν καὶ αὐτοὶ φῶρους, στρατεύονται καὶ αὐτοὶ, καὶ ἔχουν καὶ αὐτοὶ κάποιον λόγον μέσα εἰς τὴν κοινωνίαν. Βιβλία διαβάζουν, ἐφημερίδες διαβάζουν, καὶ τὰ συντηροῦν μετ' ἐπιμέλειαν—θέλομεν νὰ εἴπωμεν μετ' ἐπιμέλειαν τὰ ἑκατομυριά τους—ὅπως συντηροῦν ἀκόμη καὶ τὸ θέατρον τῆς προτιμῆσεώς των καὶ τὸ κέντρον ὅπου συγχάζουν, καὶ τὸ σολόνι εἰς τὸ ὁποῖον «διακρίνονται». Εἶναι, λοιπόν, κατὰ καὶ αὐτοὶ μέσα εἰς αὐτὴν τὴν κοινωνίαν, ὅσον καὶ ἂν τὴν ποῦμε σάπιαν καὶ διεφθαρμένην κλπ. κλπ. Εἶναι κατὰ καὶ αὐτοὶ ὅλοι οἱ καλοπροαίρετοι ἄνθρωποι, καὶ κάποιαν δύναμιν ἔχουν καὶ αὐτοὶ, κάποιαν δυνατότητα ἐπιδράσεως.

Λοιπόν; Τί ἔγινεν ἀπὸ ὅλα αὐτὰ; Τί γίνεται μετ' ὅλην αὐτὴν τὴν δυνατότητα ἐξυγιαντικῆς ἐπιδράσεως μέσα εἰς τὸν κοινωνικὸν ὀργανισμόν; Πῶς ἔνοιωσε τὴν ἐπίδρασιν τῶν καλοπροαίρετων αὐτῶν ἀνθρώπων, κατὰ ὀλιγώτερον ἔστω, πῶς ἔνοιωσε τὴν ὑπαρξίν των καὶ, ἡ σύγχρονος κοινωνία; Ὅταν ἐγαλοῦσε κυριολεκτικῶς ὁ κόσμος διὰ τὴν πνευματικὴν ξηρασίαν ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὑπέφερε τὸ σχολεῖον μας, δὲν ὑπῆρχαν, λοιπόν, ἄνθρωποι καλοπροαίρετοι

ποῦ ἐνδιαφέροντο, ἂν ὄχι διὰ τίποτε ἄλλο, τοῦλάχιστον ὡς γονεῖς, διὰ τὸν δρόμον ποῦ θὰ ἔπαιρναν τὰ παιδιὰ τους; Δὲν ὑπῆρχαν ἄνθρωποι ποῦ ἐπονοῦσαν διὰ τὴν κατεύθυνσιν ποῦ παίρνουν τὸ ἑλληνικὸν βιβλίον, τὸ ἑλληνικὸν ἔντυπον γενικῶς, ἢ τέχνη, ἢ ἐπιστήμη, ἀκριβέστερον ἐκεῖνο ποῦ δίδεται εἰς τὸ κοινόν—bon pour l' Orient—ὡς «ἐπιστήμη»; Δὲν ὑπῆρχαν ἄνθρωποι οἱ ὁποῖοι εἶχαν ἐνδιαφέρον, ὑγιᾶς ἐνδιαφέρον, ζωντανὸν ἐνδιαφέρον, διὰ τὴν κατεύθυνσιν ποῦ ἔπαιρνε ἡ κοινωνικὴ μας ζωὴ;

Ὁ! βεβαίως ὑπῆρχαν. Χιλιάδες, ἑκατοντάδες χιλιάδων καλοπροαίρετων ἀνθρώπων γεμίζουν τὴν ἑλληνικὴν γῆν, ὅπως γεμίζουν τὴν ἑλληνικὴν ἀτμόσφαιραν οἱ θεῖοι τῶν καὶ αἱ ἀπαισιόδοξοι κραναγαί τῶν διὰ τὸ ἠθικὸν καὶ πνευματικὸν κατάντημα γενεῶν ὀλοκλήρων.

Καὶ μετ' αὐτό; Τί βγαίνει ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς θεῖους, συνοδευομένους ἀπὸ τὴν ἀπόλυτον διανοητικὴν καὶ πνευματικὴν ἀπραξίαν; Βγαίνει ἡ ἐνθάρρυνσις τοῦ κακοῦ! Σὺν νὰ τὸ ἔκαναν ἐπιτήρτες αὐτοῦ τοῦ εἶδους οἱ καλοπροαίρετοι ἄνθρωποι, οἱ ἄνθρωποι ποῦ περιορίζουν τὸ καλὸν εἰς τὴν «προαίρεσιν», ἐφέροντο ὡσὰν νὰ μὴ ὑπῆρχον!

*

Καὶ νὰ σκεφθῆ κανεὶς ὅτι ἤρκει τόσο δὲ νὰ κινήσουν τὸ δακτυλάκι των οἱ καλοπροαίρετοι αὐτοὶ ἄνθρωποι, διὰ νὰ εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὴ ἢ σημερινὴ μας πνευματικὴ κατάστασις! Ἔνας θαρραλέος λόγος, μὰ ἀνεπὶκόριτος ἐκδήλωσις, μὰ ἐνθάρρυνσις πρὸς τὰ ἔδω, μὰ διαμαρτυρία πρὸς τὰ ἐκεῖ, ἕνα σημεῖον ζωῆς μέσα εἰς τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον. Τίποτε ἄλλο ἂν δὲν ἔκαμναν, ἂν ἔδειχναν ὅτι ὑπάρχουν, τέλος πάντων, ἔχουν καὶ αὐτοὶ τὴν θέλησίν των καὶ τὴν δύναμίν των, ὅτι πρέπει καὶ αὐτῶν αἱ προτιμῆσεις νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν, πρέπει καὶ αὐτοὺς νὰ φοβηθῆ μήπως τοὺς χάσῃ ἀπὸ ἀναγνώστῃς ὁ ρυπαρογράφος, ἀπὸ θεατὰς ὁ ἔμπορος τοῦ βρομεροῦ θεάματος. Ἔνα τόσο δὲ νὰ ἔκαμναν αἱ ἑκατοντάδες χιλιάδων τῶν καλοπροαίρετων ἀνθρώπων θὰ ἤρκει!

Καὶ ὅμως τὸ τόσο δὲ δὲν ἔγινε. Νὰ

μὴ δυσαρεστήσωμεν, νὰ μὴ ψυχράνωμεν, νὰ μὴ παρεξηγηθοῦμε, νὰ μὴ χιάσωμεν τὸ χουζοῦρι μας! νὰ μὴν κατηγορηθοῦμε ὡς στενοκέφαλοι!... Καὶ ἔτσι ἔγινεν ἡ παθητικὴ συμβολὴ εἰς τὸν πνευματικὸν μας ἐκτροχιασμόν, ἡ συμβολὴ ἡ ὁποία εἶναι ἐξ Ἰσοῦ ἔνοχος, ὅπως ἡ θετικὴ ἐνέργεια, ἡ μᾶλλον περισσότερον ἔνοχος, ἀφοῦ ἔγινε ὄχι ἐκ λεπιδήσεως, ἔστω καὶ διεστραμμένης, ἀλλὰ ἀπὸ περιφορὸν ἐγωϊσμόν τῆς ἀδρανείας.

Οἱ καλοπροαίρετοι ἄνθρωποι. Δηλαδή οἱ μόνον καλοπροαίρετοι! Ἡ νοητὴς ἐκείνη δύναμις ἡ ὁποία τόσα θὰ ἠμποροῦσε νὰ κάμῃ καὶ τόσα εἰμπορεῖ νὰ κάμῃ! Ἄρκει νὰ μᾶθη ἐπὶ τέλος ὅτι ἡ νοητέλεια, μέσα εἰς τὴν ὁποίαν ἄπρακτον κρύβεται τὸ ἐγὼ τοῦ καλοπροαίρετου ἀνθρώπου, εἶναι τὸ καταστρεπτικώτερον ἔγκλημα. Ἄρκει νὰ

μᾶθη τὸ νόημα τῶν θείων ἐκεινῶν λόγων: «Ὁ μὴ ὦν μετ' ἐμοῦ κατ' ἐμοῦ ἔστί καὶ ὁ μὴ συνάγων μετ' ἐμοῦ σκορπίσει».

Ἄλλὰ φαίνεται ὅτι κατὰ ἀρχίξει νὰ μαθαίνει, ἡ κατηγορία αὐτὴ τῶν καλοπροαίρετων ἀνθρώπων! Οἱ δύσκολοι καιροὶ εἶναι ἀσυγκρίτως καλύτεροι παιδαγωγοὶ καὶ διδάσκαλοι ἀπὸ τοὺς καιροὺς τῶν ἀνέσεων. Καὶ οἱ διδάσκαλοι αὐτοὶ ὁμιλοῦν τόσον, ὥστε μαθαίνουν ἀκόμη καὶ οἱ μὴ συνάγοντες ἄνθρωποι τῶν καλῶν προαιρέσεων ἀλλὰ καὶ τῆς ἀδρανείας.

Καὶ εἶναι καὶ αὐτὸ ἓνας ἐπὶ πλέον λόγος διὰ νὰ ἔχομεν τὴν ἐλπίδα ὅτι εἰς τὴν πνευματικὴν κοσμογονίαν ποῦ μᾶς περιμένει, τὸ μέλλον θὰ εἶναι καλύτερον ἀπὸ τὸ παρελθόν!

ΝΕΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

ΚΑΘΑΡΜΟΣ

Μέσα τὴν τόση τωρινὴ ἀγωνία
στὸν κοπετό, στὴ θλίψη, τὴν δόνη,
γνώρισα τὸν Κύριο καὶ Θεό μου
νὰ παραστέκη δίπλα μου, σιμά μου,
ἀγωνιστής, εἰρηνευτής καὶ πρῶτος.

Κι' ἐγὼ, ὁ κωθρός τῶν ἡρσιμων καιρῶν,
ἐθάραψα. Μ' ἀναπτέρωθηκ' ἡ καρδία,
τρεμουλιαστός ἐπελήθησα ὁ πόθος
κάτι ἀπ' τῆς πίστης τὰ χρόνια νὰ ζήσω,
τῆς νεότητος τὴς μέρας καὶ πάλι νὰ θῶ.

Κι' ἐνοιῶσα εὐθὺς ν' ἀναβλύζουν ποταμοὶ
τῆς ζωῆς. Τὴ σκέπη του εἶδα ν' ἀπλώνη
θριαμβευτικὸ τῶν μαρτύρων τὸ νέφος.
Οἱ θαλαρπὲς τῶν πρώτων αἰώνων πηγῆς
τοῦ σήμερον θρέψαν ζωτικὰ τὴς στιγμῆς.

Καὶ μένω ὀρθὸς στὴ συμφορὰ. Ἰστος,
ἀσάλευτος ἀναμετρῶ τὴν μπόρα.
Καὶ θαρρετὰ, σφιχτὰ, μαζεθὼν τὸ κορμί
τ' ἀνεμοθαρμένο, κι' ἤρεμα προσιμένον
τοῦ αἴφουκα τὰ τέλη νὰ ξεσπάσουν.

Καὶ στὴν ὑστατὴ ὄρα, ποῦ τοὺς ἄρμούς
τῆς ζωῆς ἀκούω ἐντός μου νὰ τρίβουν,
προβάλλει, γλυκὸ, τῆς Στοργῆς Του τὸ χέρι.
Μ' ἀδράχχει γὰρ. Τὸ φτωχὸ σκήνωμά μου
ἀπ' τοῦ ὀλέθρου τὴς κοίτης ἀρπάξει.

Καὶ νὰ. Γαληνόδοτη χαρὰς' ἡ ἀγνή.
Ἄνταρας καὶ μπόρας σκορπίσαν. Ἥλιος
φωτίσαν. Τριγύρω κι' ἐντός μου τὸ θάμμα.
Τὸν Κύριο γνώρισα στὴν ἀφατὴ λύπη,
λυτρωτὴ τῆς δόξης, χαρὰ τῆς ζωῆς.

Η ΚΡΙΣΙΣ ΣΤΗ ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

I

Δέν ξέρω πολλά θέματα πού θά μπορούσαν και θά έπρεπε νά προκαλέσουν περισσότερο τό ενδιαφέρον κάθε σκεπτομένου ανθρώπου, όσο ή οικογένεια, ό πρώτος αυτός πυρήνας ζωής, και άτομικής και κοινωνικής και σωματικής και ψυχικής. Και όμως πρέπει νά όμολογηθή, πώς είναι από τά λιγώτερο μελετημένα θέματα. Και στην αρχαία και στη νέα σκέψη ή οικογένεια πολύ λίγο τόπο έχει πάρει. Τά προβλήματα, οι δυσκολίες πού εμφανίζει ή οικογενειακή ζωή, σάν νά είναι κατώτερα του κόπου μιάν συστηματικής ερεύνης. "Ό,τι ήταν έν οικω δέν λογιαζεται άξιο νά εξετάζεται έν δήμω, στην αγορά, στο βιβλίο, στην έφημερίδα, εκτός βέβαια άν ήταν κανένα σάνδαλο πού νά τροφοδοτή την περιέργεια και τό κοντσομπολιό, ή έγκληματικό πού σάν τέτοιο νά ενδιαφέρει την αρχή και μόνο από μιάν άποψη ή οικογένεια έτροφοδοτήσει την συζήτηση: "Από την άποψη της ως θεομού, άν θά έπρεπε ή όχι νά διατηρηθή ή οικογένεια, άν έχη λόγο ύπάρξεως ή πρέπει νά καταργηθή και τί θά πρέπει νά την αντικαταστήσει. Και είναι γνωστό πόσα έλέχθησαν επάνω στο θέμα αυτό και στην αρχαία και στη νεώτερη εποχή, μόλο πού ή συζήτηση αυτή αρχίζει νά κοπάει πιά στον καιρό μας.

Και όμως ή οικογένεια είναι και πού γεμίζει τη ζωή του μεγαλύτερον μέρους των ανθρώπων, και την γεμίζει περισσότερο από όσο θά μπορούσε κανείς νά όμολογήσει στον έαυτό του. "Όλοι μας ζούμε, κατά τον ένα ή τον άλλο τρόπο, κάτω από την επίδραση οικογενειακού περιβάλλοντος δικού μας ή ξένου, και ακόμα, ως προς την αναγκαιότητα της οικογένειας, μπορούμε νά συζητούμε όσο θέλουμε, αλλά δέν ξέρω κανένα πού νά λυπάται γιατί έκαμε την εμφάνισή του στον κόσμο μέσα σε μιάν οι-

κογένεια. Και όσο και άν μέλημά μας πρέπει νά είναι ή ύποστήριξη ή υλική και ή θική των νόθων τέκνων, κανένας βέβαια δέν τά ζηλεύει, όπως και κανένας δέν λυπάται, γιατί δέν είχε την άποχή της ύπάρξεώς του στο βρεφοκομείο, τό καλύτερο, έστω, βρεφοκομείο του κόσμου, εκτός πιά άν πρωτοείδε τό φώς σε μερικά από τις σύγχρονες οικογένειες...

Και όμως, μ' όλα αυτά, δέν μπορούμε νά ποιήμε πώς ή υγεία της οικογένειας ως θεομού πηγαίνει περίφημα. Δέν είναι τόσο ή συζήτηση των θεωρητικών. Είναι πρό παντός ή πραγματικότητα, πού όλο και περισσότερο εμφανίζει την χαλάρωση της οικογένειας, του κύρους της, της δυνάμεως πού έχει ό συνδυετικός δεσμός της. Τά παράτονα γονέων, παιδιών, συζύγων, είναι όλο και περισσότερα. Η έγκληματικότης μέσα στην οικογένεια αυξάνει. "Αλλά ανεξάρτητα απ' αυτό, τό καθολικότερο φαινόμενο είναι πώς από την οικογενειακή στέγη έχει φύγει ό σκοπός της, ή ευτυχία. "Όποιος ιδρύει οικογένεια, όνειρεύεται, βέβαια, νά βρη μέσα σ αυτήν την ευτυχία του. Πόσο διαφορετική όμως γίνεται ή σύγχρονη πραγματικότητα! "Αντί της ευτυχίας στην άρμονική συμβίωση έχομε τό μαρτύριο των καθημερινών συγκρούσεων, πού είναι τόσο περισσότερο λυτηρές, όσο οι άφορμές τους είναι άσημαντες μικρολεπτομέρειες της ζωής. Είναι ή αδιάκοπη άσυνενοησία, τό αώνιο κατσούφιασμα, ή ασυμφωνία των χαρακτηριστων, ό τέλειος χωρισμός πού κάνει τά μέλη της οικογένειας νά ζητούν τον λυτρωμό έξω από τό σπίτι, ή κατάδηλη άγωνία όλων, πώς νά βρεθή τρόπος για νά γλυτώσουν από την σύγχρονη οικογένεια, την κόλαση αυτή, πού καμιά έλπίδα δέν αφήνει για καλύτερευση.

Και μη νομισθή πώς τό φαινόμενο αυτό

παρατηρεῖται σὺν σύντροφος τῆς μιζερίας, γιὰ νὰ ἐπικυρώσῃ τὸ ὅτι ἡ φτώχεια φέρνει γκρίνια. Ἡ κόλαση αὐτὴ ποὺ λέγεται ἀποτυχημένη σύγχρονη οἰκογένεια, στεγάζεται καὶ στὶς φτωχικὲς καλύβες, ἀλλὰ καὶ στὶς πολυτελεῖς πολυκατοικίες, καὶ μάλιστα μὲ προτίμηση σ' αὐτές. Ὁ καιρὸς ὁ οἰκογενειακός, ἴσως τὸ παρακτικώτερο γιὰ τὴν καρδιά τοῦ ἀνθρώπου, δὲν συνοδεύει μόνο τὸ ἄδειο τραπέζι, ἐλαχολοιθεῖ καὶ τὸ πλουσιώτερο γεῦμα. Ἡ δυστυχία μέσα στὴν ἀφρονία τῶν ὕλικῶν μέσων εὐτυχησιμένης ζωῆς, αὐτὸ εἶναι τὸ τραγικώτερο σημάδι τῆς ἀρρώστειας.

Ἔτσι ἡ οἰκογένεια φαίνεται σὺν κατὰ ἀρρωστικὸν, ἀποτυχημένο, κατὰ ποὺ ὄλο καὶ χάνει τὴν δύναμὴ του καὶ ἀπὸ καλὸ γίνεται κακό. Ὅλα τὰ σημάδια μαρτυροῦν τὴν κρίση ποὺ περᾶ ὁ θεσμὸς τῆς οἰκογενείας στοὺς καιροὺς μας.

Καὶ τὸ χειρότερο εἶναι πὼς ἡ κρίση αὐτὴ δὲν συμβαδίζει μὲ τὴν θεωρητικὴ ἐπίθεση κατὰ τῆς οἰκογενείας. Τὸ γεγονός εἶναι πὼς, χωρὶς νὰ ἔχῃ σταματήσει καὶ ἡ θεωρητικὴ ἀρνηση, ὅμως δὲν ζοῦμε πιά στὴν ἐποχὴ τῶν θεωρητικῶν μύθων κατὰ τῆς οἰκογενειακῆς τάξεως. Ἡ ἐποχὴ ἐκείνη ἀπὸ τὴν ἀποικία τῆς θεωρίας, εἶναι ἐποχὴ ξεπερασμένη πιά. Καὶ ὅμως στὴν πραγματικότητα ἡ κρίση ποὺ βασανίζει καὶ ὑπονομεύει τὴν οἰκογένεια ὄλο καὶ μεγαλώνει καὶ σὲ ἔνταση καὶ σὲ ἔκταση. Ἔτσι ἐμφανίζεται μία παράξενη ἀντίθεση ποὺ ὀδηγεῖ τὸν προσεκτικὸ παρατηρητὴ στὴν διαπίστωση πὼς ἡ κρίση τῆς οἰκογενείας εἶναι λιγώτερο ἀποτέλεσμα ἐξωτερικῶν (θεωρητικῶν) ἐπιθέσεων καὶ σὲ πρῶτο καὶ κύριο λόγο ἐκδήλωση ἐσωτερικοῦ νοσήματος.

11

Θὰ παρατηρήσῃ κανεὶς ἴσως πὼς τὴν χαλάρωση τοῦ οἰκογενειακοῦ δεσμοῦ τὴν φέρνει ἡ σημερινὴ διαφθορὰ τῶν ἠθῶν. Λέγοντας ὅμως αὐτό, δὲν λέμε ἀκόμη πολλὰ πράγματα. Πρὸ παντὸς δὲν τελειώνει τὸ ζήτημά μας, ἂν ποῦμε ὅτι ἡ χαλάρωση τοῦ θεσμοῦ τῆς οἰκογενείας αἰτία ἔχει τὴν ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ κατάρπτωση τῶν νέων. Γιὰ νὰ ἦταν σωστὸ αὐτό, θὰ ἔπρεπε πρῶτ' ἂν ὄλα νὰ ἔχομε διαπιστώσει, πὼς τὸ

ἠθικὸ καὶ πνευματικὸ ἐπίπεδο τῶν σημερινῶν νέων εἶναι χαμηλότερο ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο ὅπου βρίσκονταν οἱ παλαιότεροι. Κάθε ἄλλο ὅμως παρὰ τέτοια εἶναι ἡ πραγματικότης ἡ σημερινή. Ὅτι παρατηρεῖται ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ κατάρπτωση στὴ σημερινὴ νεολαία, ποῖος μπορεῖ νὰ τὸ ἀρνηθῆ; Ὅμως ὅτι οἱ παλαιότεροι, οἱ πατέρες νὰ ποῦμε τῶν σημερινῶν νέων, εἶναι «πολλὰ κάρρονες» αὐτὸ δὲν μπορεῖ καθόλου νὰ λεχθῆ. Ἰσα-ἴσα στὴ νεολαία μας παρατηρεῖται ἓνα πνεῦμα ἠθικοῦ καθαρισμοῦ, πνευματικῆς ἀνατάσεως ποὺ εἶναι ἐντελῶς ξένο ἀπὸ τοὺς παλαιότερους καὶ μάλιστα καὶ ἀκατανόητο ἀπὸ αὐτοὺς. Πολλὲς περιπτώσεις ἀσυνεννοησίας μεταξὺ παλαιότερων καὶ νεωτέρων, ὀφείλονται ἀκριβῶς στὸ ὅτι οἱ νεώτεροι εἶναι σημαιοφόροι τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως, ἀγανακτισμένοι ἀπὸ τὴν ἠθικὴ ἀποτελμάτωση, ποὺ τοὺς παραδίδει καὶ κάποτε θέλει νὰ τοὺς ἐπιβάλῃ ἡ παλαιότερη γενεά. Καὶ εἶναι πολλοί, χιλιάδες, οἱ νέοι, ποὺ τὴν πνευματικὴ τους ὑπόσταση, τὴν προκοπὴ τους γενικώτερα στὴ ζωὴ, τὴν ὀφείλουν στὸ ὅτι δὲν ἀκούσαν τίς ὑποθήκες τῶν πατέρων τους, ὑποθήκες κάθε ἄλλο παρὰ ἠθικῆς. Καὶ ὁ προσεκτικὸς παρατηρητὴς τῆς σημερινῆς κοινωνίας, θὰ διαπιστώσῃ πὼς, ἂν αἰσθανόμαστε σήμερον κάποιαν ἀνώτερη πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ πνοή, αὐτὸ τὸ ὀφείλομε περισσότερο στοὺς νέους καὶ λιγώτερο, πολὺ λιγώτερο, στοὺς ἡλικιωμένους.

Δὲν ἀνοῦμαι πὼς καὶ ἡ χαλάρωση τῶν ἠθῶν παίζει κα' αὐτὴ τὸ μέρος τῆς, στὴ χαλάρωση τοῦ θεσμοῦ τῆς οἰκογενείας. Μὰ ἀκριβῶς ἡ χαλάρωση αὐτὴ τῶν ἠθῶν δὲν εἶναι ἀπόδειξη, πὼς ἡ οἰκογένεια κατὰ ἔχει πάθει, ἢ πὼς ἔχασε τὸ ἠθικὸ της περιεχόμενο, ἔπαισε νὰ εἶναι ψυχικῆς ὑγείας ἐργαστήρι, ἢ πὼς ἔχασε σὲ δύναμιν ἐπιβολῆς καὶ ἔτσι δὲν μπορεῖ νὰ ἀντιδράσῃ; Γιατί ἡ οἰκογένεια νὰ μὴν ἔχῃ δύναμιν νὰ διαπλάσῃ αὐτὴ τὰ ἠθῆ; Γιατί νὰ χαλάσῃ ἡ οἰκογένεια ἀπὸ τὰ κακὰ κοινωνικὰ ἠθῆ καὶ νὰ μὴ γίνῃ τὸ ἀντίθετο, νὰ ὑποστοῦν τὰ ἠθῆ τῆς κοινωνίας μας τὴν εἰσργετικὴν ἐπίδραση τῆς ὑγείας ποὺ θὰ ἦταν μέσα στὸν πυρῆνα—φροῖσιον ποὺ λέγεται οἰκογένεια;

Διότι... μὰ ἀπλούστατα διότι ἡ ὑγεία αὐ-

τὴ δὲν ὑπάρχει. Αὐτὸ δὲν ἔχει κυρίως τὸ νόημα πὼς ἡ οἰκογένεια ἔπαυε κάθε ἀντίστασης κατὰ τοῦ ἠθικοῦ ξεπεσοῦ, πού παρατηρεῖται γύρω ἀπὸ αὐτήν, ὅτι ἔμεινε ξέφραγη στὴν κακὴ ἐπιρροή τοῦ περιβάλλοντος. Καὶ αὐτὸ βέβαια παρατηρεῖται σήμερα, ἀλλὰ κατὰ δεύτερο λόγο. Γιατί ἂν παρατηρήσωμε τὴ σημερινὴν οἰκογένεια, θὰ δοῦμε, ὅτι καὶ σήμερα ἀκόμη μέσα στὴν οἰκογένεια, ὡς ποῦμε στὴ σημερινὴ Ἀθηναϊκὴ οἰκογένεια, ὅσο νάνα, κάποια θέληση ἀμύνης ὑπάρχει, κάποια προσπάθεια νὰ μὴ μπῆ μέσα στὸ σπίτι ἡ βρομιὰ τοῦ δρόμου. Καὶ εἶναι συνηθέστατος ὁ τύπος τοῦ οἰκογενειάρχου πού, ἐνῶ μέσα του ἔχει νεκρωθῆ κάθε πίστις καὶ κάθε ἠθικὴ, ὅμως πασχίζει νὰ τὰ διατηρήσῃ στὸ ρυθμὸ τῆς οἰκογενειακῆς του ζωῆς. Κάποια ἄμυνα λοιπὸν ἀντιτίσσεται καὶ ἀπὸ τὴ σημερινὴ ἀκόμη οἰκογένεια. Τὸ κακὸ ὅμως εἶναι πὼς ἡ ἄμυνα αὐτὴ γίνεται μὲ ἐφόδια... Ἰσα τῶ μηδενί! Ὁ οἰκογενειάρχης πού θέλει τὴν ἠθικὴ ἀδ usum Delphini, γιὰ χρῆσι τοῦ διαδόχου του, τῶν παιδιῶν του, πού θὰ τὰ βρῆ τὰ ἐφόδια γιὰ τὴν ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ μάχη πού θὰ χρειασθῆ τὴν δώση γιὰ νὰ καταπολεμήσῃ τις ἄλλες ἐπιρροές; Ὁ ἴδιος ἔχει παραμελήσει τὸν ἐφοδιασμό του καὶ εἶναι ἐντελῶς ἄδειος. Τὸ κελλάρι τῶν πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν παραδόσεων τῶν παλαιότερων γενεῶν ἔχει πρὸ πολλοῦ ἀδειάσει. Ἔτσι ἡ οἰκογένεια πού θέλει ἀκόμα νὰ ἀμυνθῆ, πού θέλει ἀκόμα νὰ ζῆσι, νὰ μὴν ὑποκύβῃ στὸ θάνατο ἀπὸ τὴν ἠθικὴ ἀσιτία, τί διαθέτει γιὰ νὰ διατηρηθῆ στὴ ζωῆ; Τὴν ἔλλειψη κάθε ἐφοδίου πού θὰ τὴν συντηρήσῃ. Τὸ κενόν. Τὸ πνευματικὸ καὶ ἠθικὸ κενόν, πού ἔγινε τὸ μόνον ἐφόδιο τῆς σημερινῆς οἰκογενείας, ἀκόμα καὶ τῆς «καλῆς» λεγομένης Ἀθηναϊκῆς οἰκογενείας—ἴσως ἴσως πρὸ πάντων αὐτῆς.

Αὐτὸ τὸ κενόν εἶναι τὸ δράμα καὶ αὐτὸ τὸ δράμα φέρνει τὴν κρίση πού περνᾷ ἡ σύγχρονη οἰκογένεια.

111

Ἠθικὸς δεσμὸς ἡ οἰκογένεια, ἔχει τὴν ἠθικὴ διατροφή σὰν κάτι πού ἀποτελεῖ τὴν οὐσία τῆς: Τὴν οὐσία καὶ ὄχι κάτι τὸ περιπτωτικόν, κάτι πού τὸ χρησιμοποιοῦμε

ὅταν θέλωμε καὶ τὸ ἐγκαταλείπομε ὅταν νομίζομε ὅτι δὲν μᾶς χρειάζεται. Ἡ ἠθικὴ εἶναι κάτι πού συντροφεύει, διαποτίζει ἡ καλύτερα πλάθει καὶ διαφορφώνει ὁλόκληρη τὴν «συγκλήρωσι» τοῦ βίου παντός πού ἀποτελεῖ τὴν οἰκογένεια. Καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς ἔχει ξεχάσει ἡ σύγχρονη «καλῆ» οἰκογένεια. Θέλει τὴν ἠθικὴ ὅσο τῆς χρειάζεται, τὴν πετᾷ ἀπὸ τὸ παράθυρο ὅσο ἡ «σοκιμότης» ἐπιβάλλει τὸ δόγμα ὅτι ἐπὶ τοῦτο τὸν κόσμο ἂν θέλῃς νὰ ζήσῃς πρέπει νὰ εἶσαι ἄνθρωπος χωρὶς ἠθικὴν. Τέτοιες ἔξυπνες προσαρμογές ὅμως δὲν κρατοῦν πολὺ. Στὸ τέλος ξεσποῦν πολὺ διαφορετικὰ ἀπ' ὅτι φαντάσθηκαν οἱ ἐφαρμοστές τους. Γιατί τέτοιες προσαρμογές εἶναι ἀσυμβίβαστες πρὸς τὴν ἐνότητα τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀνθρώπου πού δὲν ἐπιδέχεται τέτοιες διασπάσεις. Ἡ προσωπικότης εἶναι μία καὶ ἐνιαία ἡ ἠθικὴ ἡ ἀνῆθικη. Ὑπάρχουν προσωπικότητες ἠθικῆς μὲ τὴν πλήρη καὶ ἀκέραια σημασία τῆς λέξεως, καὶ ὑπάρχουν προσωπικότητες πού δὲν εἶναι ἠθικῆς καὶ ἄρα εἶναι ἀνῆθικες. Βέβαια καὶ ὁ ἠθικὸς ἄνθρωπος ἔχει τὰ γλυστορήματα καὶ τὶς πτώσεις του, μὲ τὸν ὄρο ὅμως πὼς αὐτὰ εἶναι ἀντίθετα πρὸς τὴν βασικὴν του θέληση καὶ ὅτι κάθε παρεκτροπὴ ἀπὸ τὸν ἠθικὸ κανόνα θὰ γίνεται αἰσθητὴ σὰν ἓνα λέρωμα πού πασχίζομε ἀμέσως νὰ τὸ βγάλωμε, ὅπως τὸν λεκέ πού χωρὶς νὰ τὸ θέλωμε ἐκόλλησε στὰ ρούχα μας. Ὅταν ὅμως αὐτὸ δὲν γίνεται, ἀλλὰ τὸ λέρωμα ἐγκρίνεται γιὰ λόγους «σοκιμότητος», τότε ἡ ἠθικὴ προσωπικότης τραυματίζεται, γίνεται ἀνάπηρη ἢ, ἀκόμη περισσότερο, ἐξαφανίζεται. Καὶ ὅταν ἡ ἠθικὴ προσωπικότης εἶναι τραυματισμένη γιὰ τὸν ἔξω κόσμο, δὲν μπορεῖ νὰ ἔχη τὴν ὑγεία τῆς, εἰδικῶς γιὰ λόγους οἰκογενειακῆς σοκιμότητος. Ἡ ἠθικὴ προσωπικότης ἢ ὑπάρχει ἢ δὲν ὑπάρχει καὶ ἂν δὲν ὑπάρχει, δὲν ὑπάρχει οὔτε γιὰ τὴν οἰκογένεια! Καὶ ἐπομένως ὁ ἠθικὸς δεσμὸς πού λέγεται οἰκογένεια ἀποτελεῖ μίαν οὐτοπία, ὅταν δὲν ἀποτελεῖται ἀπὸ ἠθικῆς προσωπικότητες, μὲ τὴν πλήρη, τὴν μόνη, ἀληθινὴ ἔννοια τοῦ ὄρου. Εἶναι ἀλήθεια πὼς αὐτὴ ἡ διαπίστωση δὲν ἐφαινόταν νὰ βγαίνει σὰν συμπεέρασμα ἀπὸ τὴν πράξη. Θὰ μπορού-

σε κανέναν με σχετική εὐκολία νὰ πῆ πὼς ξέρει πολλές οἰκογένειες πού δὲν ἀπαρτίζονται ἀπὸ ἠθικὲς προσωπικότητες, ὅπως τὶς ὠρίσαστε παραπάνω, καὶ πού, ὅμως, ὅσο νῶνα, κουτσά-στραβά τὰ καταφέρνουν καὶ μένουν ἐνωμένες στὴν ἀμοιβαία ἀγάπη καὶ βοήθεια. Ἐκτὸς ὅμως πού τὶς περισσότερες φορὲς ἡ διαπίστωση αὐτὴ βγαίνει ἀπὸ μία πλημμελὴ γνώση τῆς πραγματικότητος πού κρύβεται μέσα σὲ κάθε οἰκογένεια, εἶναι καὶ τοῦτο τὸ σπουδαιότερο: ὅτι αὐτὴ ἡ μέση, ἀνάμικτη κατάσταση παρουσιάζεται στὴν παλαιότερη καὶ λιγώτερη στὴ νεώτερη οἰκογένεια. Καὶ εἶναι φυσικὸ καὶ χαρακτηριστικὸ τῶν καιρῶν. Περσασμένοι εὐκολοὶ καιροὶ ζοῦσαν με τὴν ἱερὴ παρακαταθήκη περσασμένων γενεῶν, καὶ ἔτσι δὲν ἐφαινόταν ἀμέσως ἡ συνέπεια τοῦ πνευματικοῦ λιμοῦ. Ὑστερα ὅμως ἀπὸ χρόνια ἀρνητικῆς προπαγάνδας πού ἡ κεκτημένη ἠθικὴ ταχύτης ἀρχίζει νὰ χάνεται σιγά-σιγά καὶ ὕστερα ἀπὸ τοὺς φοβεροὺς σημερινοὺς καιροὺς, ἐπέρχεται γρήγορο τὸ ξεκαθάρισμα. Ἴσως ἄλλοτε μπορούσαμε καὶ σ' ἄλλους τομεῖς ἀλλὰ πρὸ παντός στὴν οἰκογένεια νὰ μαγειρεύουμε με τὰ ψέμματα. Τώρα αὐτὸ δὲν περνᾷ πιά. Καὶ ἐπειδὴ δύσκολοι καιροὶ τριάντα χρόνων τώρα (ἀπὸ τὸ 1914 τοῦλάχιστο θὰ τοὺς μετροῦμε) μᾶς βόηξαν με τὶς οἰκογενειακὲς ἠθικὲς ἀποθήκες ἀδειασμένες πιά ἀπὸ τὴν κληρονομιά τῶν περσασμένων γενεῶν, γι' αὐτὸ ἡ συνέπεια ἐφανερώθηκε πιά ἀπροκάλυπτη καὶ αὐτὸ τὸ φαινόμενον εἶναι ἡ σημερινὴ κρίσις τῆς οἰκογενείας.

IV

Ἡ ληρωσὴν τῆς ἀλήθειας πὼς ὁ οἰκογενειακὸς δεσμός, σὺν δεσμός ἰσόβιος, εἶναι κατὰ κύριο λόγο δεσμός ἠθικός, ἡ παλαβὴ χιμαιρικὴ ἰδέα τῶν δῆθεν ἔξυπνων ρεαλιστῶν, πὼς τάχα μπορείς νὰ δημιουργήσεις οἰκογένεια με ἐφόδια μόνο σωματικά καὶ συμφεροντολογικά. ἔφερε καὶ σὶ κατ' ἄλλο, χαρακτηριστικὸ τῆς σύγχρονης «καλῆς», οἰκογενείας: Τὴν λαμπρὴν τῆς ἀπομόνωση, τὸν ξεχωρισμὸ τῆς ἀπὸ τὸ σύνολο ἐκεῖνο τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, πού μακρὰ ἀπὸ αὐτὰ ἡ οἰκογένεια μπορούσε νὰ ζήσει ὅσο καὶ τὸ ψάρι μακρὰ ἀπὸ τὸ νερό. Θέλαμε τὴν οἰκογένεια σὰν ἀξία, ἀλλὰ χω-

ρισμένη ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν ἀξιῶν πού ἀποτελοῦν μιὰν ὀργανικὴ ἐνότητα μ' αὐτήν. Ξεχάσαμε πὼς κάθε ἀξία, ἅμα ἀποκοπῆ ἀπὸ τὸ ὀργανικὸ πνευματικὸ σύνολο, γίνεται ὅ,τι καὶ κάθε μέλος τοῦ σώματος ὅταν ἀποκοπῆ ἀπὸ τὸ σύνολο τοῦ σωματικοῦ ὀργανισμοῦ. Καὶ θελήσαμε νὰ ἔχουμε τὴν ἀξία «οἰκογενειακὴ συνοχὴ», «οἰκογενειακὴ ἀγάπη» κλπ., με μιὰ λέξη οἰκογένεια, ἀλλὰ ξεκάρφοτη, ἀπομονωμένη ἀπὸ τὶς ἄλλες ἀξίες, χωρὶς ἐπαφή καὶ ἄρα χωρὶς ἐξάρτησι ἀπὸ αὐτές.

Αὐτὸ δὲ τὸ «χωρὶς ἐξάρτησι» ἦταν τὸ δόλωμα γιὰ τὸν ξεπεσμό. Ἡ σύγχρονη «καλὴ» οἰκογένεια θέλει καὶ τὶς ἄλλες πνευματικὲς ἀξίες, ἀλλὰ σὰν ἓνα εἶδος ὑπηρεσίας τοῦ ἀρχοντικοῦ τῆς. Οἱ ἀξίες πού λέγονται ἠθικὴ, δικαιοσύνη, πνευματικότης, ἀγνότης, καὶ ὅταν τοὺς δίδεται κάποια θέση μέσα στὸ σπίτι, καλοῦνται ἴσως νὰ παίξουν ἓνα ρόλο γκουβερνάντας τῶν παιδιῶν. Μεγάλωσαν τὰ παιδιά, μαζί με τὴν γκουβερνάντα παίρνουν τὸ ἀπολυτήριό τους ἀπὸ τὸ σπίτι καὶ οἱ ἀξίες αὐτές. Ὁ οἰκογενειακὸς ὅμως δεσμός, αὐτὸς καλεῖται νὰ μείνῃ! Γιὰ νὰ φανερωθῆ σὲ λίγο ὅτι καὶ ἡ ἀξία αὐτὴ ἔκαμε φτερά, γιατί δὲν μπορούσε νὰ ξεχωρισθῆ ἀπὸ τὶς ἀδελφές τῆς πού διώχθηκαν.

Εἶπα ὅτι τὸ «χωρὶς ἐξάρτησι» εἶναι τὸ δόλωμα. Γιατί εἶναι ἀλήθεια πὼς αὐτὴ ἡ ἐνταξίη ἡ ὀργανικὴ τῆς οἰκογενείας μέσα στὶς πνευματικὲς ἀξίες, δημιουργεῖ μιὰν ἐξάρτησι. Εἶναι ἀξία ἡ οἰκογένεια, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἡ ὑπάτη ἀξία. Ἀκόμη δὲν εἶναι αὐτοσκοπός, εἶναι μέσον. Ἡ οἰκογένεια δὲν εἶναι ἀποκοῦμπι, γιὰ τὴν ἐκτροφὴν τοῦ ἐγωῦ καὶ τὴν διαφύλαξίν του ἀπὸ τὸν ἀγῶνα γιὰ τὸ κοινὸ καλὸ. Εἶναι ἐργαστήρι, πού ἂν ἔχη προσορισμό, ὁ προσορισμὸς του ἔχει ἐνταχθῆ στὴν ὅλη ἱερὴ προσπάθεια τοῦ ἕμφου τοῦ ἀνθρώπου καὶ ειδικώτερα τὴν κοινὴν προσπάθεια ὅλων, γιὰ τὴν σωτηρία καὶ τὴν ἐξύψωση ὅλων. Δὲν εἶναι καταφύγιο τῶν ἐγωϊστῶν φρυγᾶδων, εἶναι ὀμητήριον τῶν ἀφιερωμένων ἐργατῶν ἡ οἰκογένεια—ἂν πρόκειται νὰ εἶναι κάτι. Καὶ ἀκριβῶς αὐτὸς ὁ προσορισμὸς κατευθύνει καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὰ ὅρια καὶ τὸν τρόπο ἐνασχίσεως τῶν διαφόρων οἰκογενειακῶν λει-

τουρηγμάτων, ἀκόμα καὶ τῆς περιφημῆς πατρικῆς ἐξουσίας.

Αὐτὸ τὸ τελευταῖο εἶναι ὁ κόμπος. Καὶ αὐτὸ εἶναι πὺν κάνει τοὺς διαφόρους οἰκογενειαρχεὺς «καλῶν» οἰκογενειῶν νὰ διώχνουν τὴν πνευματικότητα ἀπὸ τὸ σπίτι, καὶ αὐτὸ τοὺς κάνει νὰ ἔχουν τόσο μένος κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅταν βλέπουν ὅτι τὰ παιδιά τους τὸν πῆραν στὰ σοβαρὰ καὶ ὄχι μόνον σὰν μπαμποῦλα ἢ «Ἀηδασίλη» τῆς πρώτης παιδικῆς ἡλικίας. Καὶ αὕτη εἶναι ἡ αἰτία πὺν βλέπομε τὸ παράξενο φαινόμενο: "Ἄλλοτε παρεπονούντο οἱ γονεῖς ὅτι τὰ παιδιά τους ἔχουν παραστρατήσῃ. Τώρα παρεπονούνται γιατί τὰ παιδιά τους παίρνουν τὸν ἴσιο δρόμο. Ἄλλοτε ἐπάσχίζαν οἱ γονεῖς πὺς νὰ ξαναφέρουν στὸν ἴσιο δρόμο τὰ παιδιά τους. Τώρα τὴ φροντίδα αὕτη τὴν ἔχουν τὰ παιδιά γιὰ τοὺς γονεῖς. Βέβαια τὸ φαινόμενο αὐτὸ εἶναι μία ἔκφραση τοῦ γενικωτέρου φαινομένου, ὅτι οἱ νέοι ἀρχίζουν νὰ παίρνουν πνευματικὸ προσανατολισμὸ, πὺν τὸν εἶχε χάσει ἡ γενεὰ πὺν φεύγει. Ὅμως ἔχει καὶ μίαν ἄλλη σημασία, πὺν ἐδῶ εἰδικώτερα μᾶς ἐνδιαφέρει. Ἡ σημασία αὕτη εἶναι ἡ σημασία τοῦ ἑκαθαρισματος. Ἡ περασμένη γενεὰ ἦταν ἡ γενεὰ τοῦ Max Nordau, τοῦ κατὰ συνθήκην ψεύδους. Ἡ νέα γενεὰ εἶναι ἡ γενεὰ τῆς σοβαρῆς καὶ συνεποῦς ἀντιμετώπισεως. Ἡ ὑπὲρ ἢ κατὰ. Ἀρχίζει νὰ ἐμφανίζεται λοιπὸν σήμερα στὴν κοινωνία μας τοῦτο τὸ χαρακτηριστικὸ φαινόμενο: Στὴν ἀρχὴ πατέρας καὶ παιδὶ πᾶνε ἀρμονικὰ μαζί στὴν ἀποδοχὴ τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν. Ἐρχεται ὅμως ἡ μέρα ὅπου φανερώνεται πὺς ἡ ἀρμονία αὕτη ὀφείλεται σὲ παρεξήγηση. Ὁ ἕνας ἐδεχόταν τὶς ἀξίες αὐτὲς ἔτσι κατὰ συνθήκην, ὅσο μᾶς συμφέρει. Ὁ ἄλλος τὶς ἐδέχθηκε μὲ ὄλη τὴν τίμια συνέπεια τῆς νεανικῆς ψυχῆς, μὲ ὄλη τὴ δύναμη τοῦ νεανικοῦ ἐνθουσιασμοῦ. Καὶ ἡ ἀρμονία διαλύεται σὲ διαμάχη καὶ ἀκούεται θρηῆνος, ἐκεῖ πὺν θὰ ἔπρεπε νὰ περιμένη κανεὶς ἐπαίνοους καὶ χαρᾶς φωνές.

Μὰ αὐτοὶ οἱ θρηῆνοι εἶναι ἀκριβῶς ἡ σωτηρία, γιατί ὀδηγοῦν στὸ τίμιο ἑκαθάρισμα. Ἡ παρεξήγηση φεύγει, καθέννας ξεδιαλύνει τὴν θέση του, γίνεται εὐλακρινῆς

ἀπέναντι καὶ στὸν ἑαυτό του. Ἔτσι ἀρχίζει ὁ συνεπὴς καὶ ἀνδρικός προσανατολισμός. Ἔτσι βλέπουν ὅλοι πὺς τὸ οἰκογενειακὸ πρόβλημα, τὸ ζήτημα πὺς πρέπει νὰ ἀντιμετωπισθῇ ἡ οἰκογένεια γιὰ νὰ ζῆσῃ στὸ μέλλον, εἶναι ζήτημα προσανατολισμοῦ τῆς ὄλης προσωπικότητος. Ἡ θὰ στραφοῦμε πρὸς τὴν ὑλιστικὴ ἄποψη καὶ ἡ συνέπεια θὰ εἶναι διάσπαση κάθε μὴ ὑλικά βασιμμένης ἐνότητος, κάθε ἐνότητος ψυχικῆς, καὶ πρῶτ' ἀπ' ὅλα τῆς οἰκογενείας. Ἡ θὰ δώσομε στὸν ἑαυτό μας πνευματικὸ προσανατολισμὸ, ὄχι ὅμως ὅσο μᾶς συμφέρει μονάχα, ἀλλὰ πέρα γιὰ πέρα σ' ὄλη μας τὴ ζωὴ. Θὰ μορφώσομε τὸν ἑαυτό μας σὲ πνευματικὰ προσανατολισμένους προσωπικότητες, κ' ἔτσι αὐτόματα θὰ σφρηγηλατηθῇ καὶ ἡ ἐνότης μας μέσα στὴν οἰκογένεια, νικώντας ὅποιαδήποτε τυχὸν δυσχέρεια.

V

Αὐτὸς ὁ συνεπὴς καὶ ὀλοκληρωμένος πνευματικὸς προσανατολισμός σὰν ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς οἰκογενείας, ὀδηγεῖ σὲ μερικὲς εἰδικὲς συνέπειες. Ἡ σπουδαιότερη ἀπ' αὐτὲς εἶναι ἡ ἀναγνώριση τῆς θέσεως πὺν ἔχει ἡ οἰκογένεια μέσα στὴν ἱεραρχία τῶν ἀξιῶν, μὲ ἄλλους λόγους ἢ ἀναγνώριση τῶν ὑπεροκογενειακῶν ἀξιῶν. Αὐτὸ εἶναι τὸ δυσκολώτερο. Ἡ ἀναγνώριση ὅτι ὑπάρχουν ἀξίες ἀνώτερες «πατρός τε καὶ μητρός καὶ τῶν ἄλλων προγόνων ἀπάντων» εἶναι βέβαια μία θυσία γιὰ τὴν οἰκογένεια. Μὰ εἶναι ἡ θυσία πὺν ἐξασφαλίζει τὴν ὑπαρξὴ ἐκεῖνου ἀκριβῶς πὺν θυσιάζεται, τῆς οἰκογενείας.

Ἡ οἰκογένεια ἀντλεῖ τὸ κύρος της ἀπὸ τῆς ἀνώτερες αὐτὲς ἀξίες. Ἀλλὰ αὐτὲς οἱ ἀξίες δὲν εἶναι ἀξίες ὅταν δὲν εἶναι ἀνώτερες. Ὅταν ἡ οἰκογένεια ἀρνείται τὴν ἀνωτερότητά τους, ἀρνείται τὶς ἀξίες αὐτὲς, καὶ ὅταν ἀρνείται τὶς ἀξίες αὐτὲς, ἀρνείται τὸν ἑαυτό της.

Γι' αὐτὸ τὸ λόγο εἶναι κάτι τὸ ψεύτικο καὶ ἔκφυλο ἡ οἰκογένεια, ὅπου τὸ χᾶδι τοῦ μπαμπᾶ ἢ τῆς μαμιάς εἶναι τὸ πᾶν ὅπου τὸ παιδὶ δὲν ἔχει συνείδηση δικῆ του, προσωπικότητα δική του, μὸλο πὺν ἡ ἡλικία εἶναι τέτοια, ὥστε ἡ προσωπικότης ἔπρεπε νὰ ἐκδηλώνεται ὀλοκληρῆ καὶ ἀβίαστη. Ὅπου

τὸ παιδί δὲν ἐκτελεῖ τὸ χρέος του ἀπέναντι στοῦ σύνολο (χρέος πού τὸ οὐθημίζουν οἱ ἀνάγκες τοῦ συνόλου καὶ οἱ ἰκανότητες τοῦ αὐτοῦ), γιατί ἡ μαμὰ θέλει τὸ παιδάκι της (πρὸ πολλοῦ ἐνήλικο μωρό!) πάντα στὸν ποδόγυρο της. Τέτοιες οἰκογένειες δὲν εἶναι πιά οἰκογένειες, εἶναι συμμορίες λιποτακτῶν. Καὶ ἡ λιποταξία δὲν θὰ περιορισθῆ στὶς ἀνώτερες ἀξίες· θὰ φθάσῃ καὶ στὴν οἰκογένεια. Τὸ παιδί πού δὲν θὰ κάμῃ τὸ χρέος του στοῦ σύνολο, γιὰ νὰ μὴ δυσαρεστήσῃ τὴ μαμὰ του, θὰ ξεσχίσῃ ἀργότερα τὴν καρδιά τῆς μαμᾶς αὐτῆς, γιὰ χατῆρι μιᾶς πελονόφλουδας. Τὸ τραῦμα πού ὑπέστη στὴν πρώτη λιποταξία, θὰ ἐκδηλωθῆ κατόπιν κι' ἐκεῖ πού οἱ ἔνοχοι τοῦ τραυματισμοῦ δὲν ἤθελαν, θὰ ἔπρεπε ὅμως νὰ περιμείνων.

Αὐτὴ ἡ ἀναγνώριση τῆς ἱεραρχικῆς ἐντάξεως τῆς οἰκογενείας στὸν κόσμο τῶν πνευματικῶν ἀξιῶν, ἔχει σὰν συνέπεια καὶ τὴν ἀναγνώριση πὼς ἡ οἰκογένεια δὲν εἶναι αὐτάραχος οὔτε σὰν μορφωτικὴ δύναμη. Ὁ πατέρας πού θέλει νὰ κρατήσῃ τὸ παιδί του γιὰ νὰ τὸ μορφώσῃ ὅπως θέλει αὐτὸς μόνος του, ἔνας τέτοιος πατέρας χτίζει στὴν ἄμμο καὶ ἀποδεικνύει ὅτι δὲν ἔχει ἰδέα τοῦ προβλήματος, πού λέγεται μόρφωση τῆς προσωπικότητος. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι συνήθως ἀποτυχία, καμμιά φορὰ ὁμως τραγικὴ ἀποτυχία. Ἔχω ὑπ' ὄφρυ μου τὴν περίπτωση ἑνὸς πατέρα, ἀρχηγοῦ μιᾶς πολὺ γνωστῆς καλῆς Ἀθηναϊκῆς οἰκογενείας. Ὁ πατέρας αὐτὸς εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ στείλῃ τὸν γιό του νὰ περάσῃ τὸ καλοκαίρι σὲ μιὰ κατασκήνωση πού ἤξερε τὴν ἀξία της καὶ τὴν εὐεργετικὴ τῆς ἐπίδραση. Ἀπέχρησε τὴν εὐκαιρία, λέγοντας ὅτι αὐτὲς οἱ ἐργασίες εἶναι γιὰ τὰ παιδιά τῶν δευτερώτερων, ἄς ποῦμε, οἰκογενειῶν αὐτός—εἶπε—ἔχει σκοπὸ νὰ ἀναθρέψῃ τὸ παιδί του μόνος του ὅπως αὐτὸς ξέρει, γιατί, κατὰ τὴν γνώμη του, ἀπὸ τὴν οἰκογένεια καὶ μόνον πρέπει νὰ ἔχῃ ἐπίδραση τὸ παιδί του. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ πειράματος ἦταν... κάθε ἄλλο παρὰ ὅπως τὸ ἤθελε ὁ πατέρας. Ἀρκεῖ νὰ πῶ πὼς τὸ παιδί δὲν ζῆ πιά σήμερα καὶ ὁ θάνατός του ἔχει σχέση μὲ τὴν ἀποτυχία τοῦ πειράματος τοῦ καλοῦ πατέρα.

VI

Καιρὸς νὰ συνοψίσουμε, γιὰ νὰ βγάλουμε τὰ συμπεράσματά μας. Ἡ κρίσις τῆς οἰκογενείας εἶναι μιὰ πραγματικότης ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὶς θεωρητικὲς συζητήσεις γύρω ἀπὸ τὴν σχολιμότητα τῆς οἰκογενείας. Εἶναι κρίσις προσανατολισμοῦ πνευματικοῦ, εἶναι κρίσις πού θὰ λυθῆ μόνο μὲ τὸ σταθερό, συνελές, τίμιο ξεκαθάρισμα. Ἡ μὲ τὸν ὕλισμό, τὸν κάθε εἶδους ὕλισμό, καὶ τότε θὰ ἀποχαιρετήσουμε ὀριστικά τὰ ὄνειρα περὶ οἰκογενείας. Ἡ μὲ τὶς πνευματικὲς ἀξίες, ὅποτε ἡ οἰκογένεια θὰ πάρῃ τὴ θέση της στὴν ἱεραρχικὴ κλίμακα τῶν ἀξιῶν, θὰ παίρῃ τὸ κύρος της, τὴ ζωὴ της, ἀπ' τὶς ἀνώτερες ἀξίες, ἀλλὰ καὶ θὰ ὑποτάσσεται σ' αὐτές. Μὲ ἄλλους λόγους, οἰκογένεια δὲν θὰ ἀποκτήσουμε ποτὲ μὲ τὸν τρόπο πού φαντάζεται μιὰ μερίδα τῆς «καλῆς» λεγομένης κοινωνίας. Θὰ τὴν ἀποκτήσουμε μόνο ὅσο μέσα μας παίρνουν θέσι οἱ ὑπεροικογενειακὲς ἀξίες.

Ὅτι, τώρα, πνευματικὸς προσανατολισμὸς ἀγχορῶν, ἄσπομος καὶ ἀγενετός εἶναι καὶ τὸ ξεκάθαρο καὶ χιμαιρικό· ὅτι πνευματικὸς προσανατολισμὸς θὰ ξεκινηθῆ ἀπὸ τὸ ξεκαθάρισμα τῆς στάσεως τοῦ ἀνθρώπου μπρὸς στὴν πίστη, τὴν Χριστιανικὴ πίστη· ὅτι προσπάθεια οἰκοδομήσεως πνευματικῆς ζωῆς ἔξω ἢ καὶ ἀντίθετα ἀπὸ τὸν Χριστιανισμό ὀδηγεῖ πάντοτε στοῦ ναυάγιο, αὐτὸ ἔχει ἐξετασθῆ στὶς στήλες τοῦ περιοδικοῦ τούτου, καὶ ἡ πραγματικότης κάθε μέρα ἄλλο τίποτε δὲν κάνει, παρὰ νὰ τὸ ἐπικυρώνῃ.

Ἐδῶ δὲν μένει παρὰ νὰ προστεθῆ ἓνα μόνο, σὰν ὑπόμνηση: Ὅταν ὁ Χριστιανισμὸς ἦλθε στὴν Εὐρώπη, βρῆκε μιὰ οἰκογένεια σὲ πλήρη διάλυση, καὶ τῆς ξανάδωσε τὴ ζωὴ. Ὅταν ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος ἔφυγε ἀπὸ τὸν Χριστιανισμό, ἡ οἰκογένεια ἄρχισε νὰ ξεθωριάξῃ ἀπὸ τὴν κοινωνία μας. Ὅπου ἐμφανίσθηρε ἐπιστροφή στὸ Χριστό, ἐκεῖ ξαναζωντάνεμα τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς. Χρειάζονται περισσότερα γιὰ κείνον πού πράγματι θέλει νὰ μάθῃ τὴ λύση τοῦ προβλήματος πού λέγεται σύγχρονη οἰκογένεια;

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

Β.

Ἡ πληθώρα τῶν θεωριῶν καὶ τῶν ὑποθέσεων, καὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ ὀλικοῦ γενικώτερον, ποῦ ἐχρησιμοποιήθη κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους διὰ τὴν διερεύνησιν τοῦ προβλήματος τῆς ἀρχῆς τῆς ζωῆς, μὲ τὸ ὁποῖον ἠσχολήθημεν εἰς τὸ προηγούμενον τεύχος τῶν «Ἀκτίνων», ἐπιβάλλει νὰ συνεχίσωμεν καὶ εἰς ἕνα δεύτερον ἄρθρον τὴν μελέτην τοῦ θέματος αὐτοῦ.

Πολλοὶ νομίζουν ὅτι μὲ ἕνα ὑποθετικὸν σχεδιάγραμμα τὸ ὁποῖον θὰ περιγράφη δι' ἄδρων γραμμῶν τὸ πῶς θὰ ἦτο δυνατόν νὰ κάμῃ τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τῆς ἡ ζωῆς, λύεται εὐκολώτατα τὸ ἄλυτον πρόβλημα ποῦ μᾶς ἀπασχολεῖ.

Μία σύντομος περιγραφή τοῦ τρόπου τῆς ἐμφάνισως τῆς πρώτης ζωῆς ἐπὶ τῆς γῆς δὲν θὰ ἦτο ἀδύνατον. Οὕτω, λέγομεν συνήθως, ὅτι, ὅταν ἡ Γῆ εὕρισκετο ἀκόμη εἰς τὴν διάπυρον κατάστασιν, ἦτο ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ ἐπ' αὐτῆς ζωὴ. Ὅτι θὰ ἔπρεπεν ὅταν ἡ ζωὴ ἐνεφανίζετο τὸ πρῶτον, νὰ ἔχη ἤδη ἡ Γῆ τὰς θαλάσσας τῆς, ἐφ' ὅσον ἀνευ ὕδατος, μὲ τὰ ἀπαραίτητα ἄλατα εἰς κατάστασιν διαλύσεως ἐντὸς αὐτοῦ, οἷαδήποτε ἐμφάνισις ζωῆς θὰ ἦτο ὀπωσδήποτε ἀδύνατον νὰ πραγματοποιηθῇ. Καὶ ἐντὸς τῶν θαλασσῶν αὐτῶν, μὲ τὴν συνεργασίαν ἐνὸς συνόλου ἰδιαιτέρως εὐνοϊκῶν συνθηκῶν, ὅπο τὴν πολύπλοκον ἀλληλεπίδρασιν ἐνὸς συμπλόκου δυνάμεων, (ὡς συνήθως λέγομεν μὲ ἐπιστημονικοφάνειαν ἢ ὁποῖα ἀποκρύπτει τὴν πλήρη ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀγνοίαν μας) καὶ μὲ τὴν ἔντασιν τῶν στοιχείων ἄνθρακος, ὀξυγόνου, ὕδρογόνου, ἀζώτου, φωσφόρου καὶ θείου καὶ διὰ χημικῶν ἀντιδράσεων μεταξὺ τῶν ἐνώσεων αὐτῶν ἐπραγματοποιήθησαν ἀπὸ τὴν νεκρὰν ὕλην πολύπλοκα πιθανῶς συνθέσεις—πλησίον ἀπείρων εἰς πλῆθος κρυστάλλων, ἐντὸς μίᾳς διαλύσεως—τὰ πρῶτα ζῶντα μόρια. Ἐνα ἀναρίθμητον πλῆθος προκυτταρικῶν ὀργανισμῶν, πιθανόν ἐξ ἀρχῆς κολλοειδοῦς φύσεως καὶ ἴσως—καθ' ἃ δέχονται ὁ Kunster καὶ ὁ R. Prevost—σφαιρικοῦ σχήματος ὅπως περίπου τὸ σημερινὸν κύτταρον.

Ἄν θέλωμεν ὁμῶς νὰ εἰμεθα εἰλικρι-

νεῖς, πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι βαθύτατον σκότος καλύπτει τὰς πρώτας ἐμφάνισις τῆς ζωῆς ἐπὶ τῆς Γῆς, καὶ ὅτι κάθε περιγραφή ποῦ προσπαθοῦμεν νὰ κάμωμεν, δὲν μᾶς παρέχει κανὲν ἐχέγγυον διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν συμπερασμάτων διὰ τῶν ὁποίων ἀποπειρώμεθα νὰ δώσωμεν κάποια λύσιν εἰς τὸ μέγα τοῦτο ἀγνώστον.

Ἄν ὁμῶς ἕνα σχεδίου σχετικῶν μὲ τὴν ἀρχὴν τῆς ζωῆς, παρόμοιον μὲ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐσκιογραφήσαμεν προηγουμένως, θὰ ἱκανοποιούσεν ἕνα μέρος τῶν νοητικῶν μας ἀπαιτήσεων, δὲν θὰ ἠμπορούσε νὰ μᾶς ἱκανοποιήσῃ οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον, ἐάν ἠθέλομεν νὰ ζητήσωμεν τὴν εὔρεσιν καὶ τῆς διαφορᾶς, ἥτις χωρίζει τοὺς ζῶντας ὀργανισμοὺς ἀπὸ τὰ ἀνόργανα σώματα.

Ἡ διαφορὰ αὕτη ὑπάρχει, καὶ ἀνεφάνη μετὰ τῆς ζωῆς ὅταν αὕτη τὸ πρῶτον ἐνεφανίσθη ἐπὶ τῆς Γῆς. Διακρίνομεν τοῦτο χωρὶς πολὺν κόπον, καὶ τὸ ἀντιλαμβανόμεθα εὐκόλως. Τὸ ζήτημα ὁμῶς ποῦ ἔχει σημασίαν, εἶναι νὰ ἴδωμεν, ποῖα εἶναι ἡ φύσις τῆς; ποῖον τὸ βαθύτερον νόημα τῆς; Ἡ ἀκόμη—καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀκριβῶς γίνονται τόσαι καὶ τόσαι λογομαχίαι καὶ διαξιφισμοὶ μεταξὺ ὀπαδῶν σχολῶν ἀντιθέτων: Ὑπάρχει κάποια δύναμις, κάποια μορφή ἐνεργείας, εἰδικῆ διὰ τοὺς ζῶντας ὀργανισμοὺς, ἢ αἱ ἐκδηλώσεις καὶ αἱ λειτουργίαι τῶν ρυθμίζονται ἀπὸ τὰς ἰδίας ἐκεῖνας μόνον δυνάμεις, αἱ ὁποῖα εὕρισκονται καὶ εἰς τὸν ἀνόργανον κόσμον;

Οἱ ὀλισθαί (μηχανισταὶ) ὑποστηρίζουν ὅτι ὅλα τὰ φαινόμενα τοῦ ζῶντος κόσμου πρέπει νὰ δύνανται νὰ ἐξηγηθοῦν μὲ τοὺς ἰδίους ἐκεῖνους νόμους ποῦ ἰσχύουν καὶ εἰς τὴν νεκρὰν ὕλην. Οὕτως, ἀναπτύσσοντες τὴν ἀναλυτικὴν ἱκανότητα τοῦ νοῦ των, ἐχώρισαν ὅσον ἦτο δυνατόν τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς τῶν ὀργανισμῶν, ἐπειραματισθῆσαν, ἐκοπίασαν πολλὰκις μέχρις αἵματος, διὰ τὰ ἐπὶ μέρους καὶ ἐπέτυχον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον νὰ φθάσουν εἰς συμπεράσματα μεγάλης πράγματι ἀκριβείας. Κατόπιν τούτου ἐνεθουσιάσθησαν καὶ μέσα εἰς τὸν ἐνθουσιασμόν των πλέον διεκέρυξαν μὲ ὄλην τὴν δύναμιν τῶν πνευμόνων

των, πρὸς ὅλας τὰς διευθύνσεις, ὅτι ἐὰν ἐπεξέτεινον τὴν μέθοδόν των εἰς ὅλα τὰ βιολογικὰ φαινόμενα, θὰ εἴρισκον ἐντὸς ὀλίγου, ἢ τοῦλάχιστον θὰ εἴτο δυνατόν εἰς τὸ μέλλον νὰ εὑρουν, τὸ κλειδί, διὰ τοῦ ὁποίου θὰ μᾶς ἤνοιγαν τὴν ἐρημητικῶς κλειστήν θύραν, διὰ νὰ μᾶς δείξουν ὀλοφάνερα ὅ,τι σκοτεινὸν καὶ μυστηριώδες, ἐν σχέσει μετὰ τὴν φύσιν καὶ τὰς λειτουργίας τῆς ζωῆς, ἐκκρύπτει ὀπισθεν αὐτῆς. Αἱ ἀναρίθμητοι ὁμοῦ προσπαθεῖται, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν ἀπὸ τόσοις βιολόγοις, ἀντὶ νὰ ἐνισχύσουν τὰς προβλέψεις των τοῦς ἔδωσαν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἴδουν ἐπανειλημμένως ὅτι, ὅ,τι ἐρευνοῦν δὲν εἶναι παρὰ ὕλη νεκρὰ καὶ ποτὲ ζῶσα. Οὕτως ὁ Charles Sherrington εἰς ἕνα λόγον του ἐκθέτων τὰς σημεινάς ἀπόψεϊς, περὶ τοῦ χωρισμοῦ εἰς πολλὰ μέρη τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἐρεύνης, ἔλεγεν ὅτι «ὁ ζῶν ὄργανισμός ἀποτελεῖ κατὰ βάσιν μίαν μονάδα. Ὅταν προσπαθῶμεν νὰ ἀντιληφθῶμεν πῶς εἶναι κατασκευασμένος, ἀναγκαζόμεθα νὰ τὸν χωρίσωμεν εἰς μέρη καὶ νὰ σπουδάσωμεν ἕκαστον ἐξ αὐτῶν ἰδιαίτερως. Ὁ χωρισμός ὁμοῦ οὗτος εἶναι τεχνητός. Τὸ ζῶον καὶ τὸ φυτὸν πρέπει τελικῶς νὰ ἐξετάζηται ὡς ἐνιαία μονάς, ὡς σύνολον» (1).

Δὲν ἔχομεν βεβαίως τὴν πρόθεσιν νὰ μειώσωμεν τὴν ἀξίαν τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἐρευνῶν αὐτῶν, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἐξ ἄλλου πρέπον νὰ μὴ ἀναγνωσίσωμεν, ὅτι, ἐὰν ἀπὸ τῆς φυσικῆς ἢ χημικῆς ἀπόψεως ἔχωμεν ἀποκτήσει πλοῦτον ἀσφαλῶν δεδομένων δι' ὅ,τι συμβαίνει ἐντὸς τῶν ὀργανισμῶν μετὰ τὴν ἰδίαν μέθοδον τὴν ὁποῖαν χρησιμοποιοῦμεν καὶ εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ ἀνοργάνου κόσμου, ἐν τούτοις ἡ Φυσικὴ καὶ ἡ Χημεία δὲν ἠδυνήθησαν παρ' ὅλα αὐτὰ μέχρι σήμερον νὰ ἐξήγησον εἰς ὅλον του τὸ βάθος οὐτε ἐν ἀπὸ τὰ φαινόμενα τὰ ὁποῖα ἐμφανίζονται εἰς τοὺς ζῶντας ὀργανισμούς.

Ἡ Φυσικὴ καὶ ἡ Χημεία θὰ βοηθήσουν καὶ εἰς τὸ μέλλον πολὺ, καὶ θὰ διαλευκάνουν ἀγνωστον πόσας ἀκόμη πλευράς τῶν βιολογικῶν φαινομένων. Βεβαίως τίποτε δὲν μᾶς ἀναγκάζει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ὕλη ἀπὸ τὴν ὁποῖαν σχηματίζονται οἱ ζῶντες ὄργανισμοὶ ἀπαλλάσσεται τῆς ὑποχρέωσης νὰ ἀκολουθῆ τοὺς ἰδίους ἐκείνους νόμους ὃν ὁποῖοι βλέπομεν ὅτι ρυθμίζουν τὴν νεκρὰν ὕλην, καὶ εἰς τοὺς ὁποίους ὑπακούουν ὅλα ἀνεξαιρέτως τὰ φυσικὰ, φυσικοχημικὰ καὶ χημικὰ φαινόμενα, ἀδιαφόρους ὃν ταῦτα ἐμφανίζονται εἰς τὴν νεκρὰν ἢ εἰς τὴν ζῶσαν ὕλην. Ἐδῶ ὁμοῦ ἔγκειται ἡ σπουδαιότης, ὅτι παρ' ὅλα ταῦ-

τα ὁ ζῶν ὄργανισμός ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι κάτι τι διαφορετικόν.

Θὰ φθάσωμεν λοιπὸν εἰς τὴν ζωϊκὴν δύναμιν, μίαν ἰδιαίτεραν μορφήν ἐνεργείας διὰ νὰ εὑρωμεν τὴν διαφορὰν; Οἱ βιταλισταὶ, ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ὀλιστάς βιολόγους, δέχονται ὅτι ἐντὸς τῶν ὀργανισμῶν ὑπάρχει μία ἰδιαίτερα ἐνέργεια (μορφὴ ἐνεργείας), ἡ ζωϊκὴ δύναμις, τὴν ὁποῖαν δὲν συναντῶμεν ποτὲ εἰς τὸν ἀνόργανον κόσμον.

Ὁ ὄρος «ζωϊκὴ δύναμις» δὲν εἶναι καθόλου συμπαθῆς εἰς πολλοὺς ἀνθρώπους καὶ πολὺ τοὺς σκανδαλίζει. Οἱ βιταλισταὶ κατηγοροῦνται ἀπὸ αὐτοὺς ὅτι εἶναι μυστικιστῆς, καὶ ὁ βιταλισμός ὅτι εἶναι μία θεωρία κάπως μυστικοπαθῆς, παράλογος καὶ διὰ τοῦτο ἀναξία νὰ λάθῃ θέσιν μέσα εἰς τὴν περιοχὴν τῆς θετικῆς ἐπιστήμης. Παρ' ὅλα ὁμοῦ ταῦτα ἕνας ἀπὸ τοὺς πλέον ἀδιαλλάκτους ἀντιβιταλιστάς, ὁ Μιρτὶ ἀναγκάζεται νὰ ὁμολογήσῃ ὡς πρὸς τὸν βιταλισμόν, ὅτι «ἐὰν θὰ εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ κρίνωμεν διὰ τὴν ἀξίαν μιᾶς ἰδέας ἀπὸ τὴν ἀγίλην τῶν ὀνομάτων μετὰ τὰ ὁποῖα συνέδεσε τὴν τύχην της, θὰ ἐλέγαμεν ὅτι δυσκόλως θὰ ἀνευρίσκομεν θεωρίας τόσο ἐγκωμιασθείσας ἀπὸ τοὺς πλέον διασημοὺς» (2). Διὰ τοῦτο βλέπομεν τὸν βιταλισμόν, μετὰ μακρὰ ἔτη λήθης, νὰ ἀναζῆ ἐκ νέου τὸ 1890 (3) καὶ νὰ ἀνακτᾷ μετὰ γοργὸν ρυθμὸν ἔδαφος εἰς τὴν ἐπιστήμην.

Τῇ ἀληθείᾳ, τὸ γεγονός ὅτι αἱ συνθετικὰ διάνοια πού ἔχουν τὴν ἐπιτηδείτητα νὰ βλέπουν ὑπὸ τὰ φαινόμενα τὸ οὐσιῶδες, μετὰ ὄργανον τὴν διαίθεσιν, πού προσπαθοῦν νὰ διακρίνουν, μετὰ τὴν ἐπιμελῆ παρατήρησιν καὶ διὰ τῆς ἀφαιρέσεως τῶν μερικῶν, τὸ γενικόν, τοῦ ἐξάγου καὶ διατυπώνουν γενικοὺς νόμους, τὸ γεγονός, ὅτι αἱ διάνοια αὐταὶ ἔλασαν τὴν θέσιν τοῦ βιταλιστοῦ, δεικνύει, τὸ ὀλιγώτερον, ὅτι μίαν τοιαύτην θέσιν δὲν δυνάμεθα νὰ τὴν ἀπορρίψωμεν μετὰ μόνην τὴν τόσο ἐυκόλον ὅσον καὶ ψευδῆ κατηγορίαν τοῦ μυστικισμοῦ.

Ἐπὶ τόσον χρόνον ὠμίλου περὶ μιᾶς κρυσταλλογόνου δυνάμεως, ἥτις πραγματοποιεῖ τὴν συγκέντρωσιν τῶν ὀλικῶν διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν κρυστάλλων συμφῶνως πρὸς ὠρισμένους κανόνες. Εἶναι ἀδιὰφορον ἂν ὑπὸ τὴν κρυσταλλογόνον δυνάμιν σήμερον ἀνεγνωρίσθησαν αἱ ἐκδηλώσεις τῆς ἠλεκτρικῆς ἐνεργείας. Πάντως τὴν κρυσταλλογόνον δυνάμιν τὴν παρεδέ-

(2) G. Colosi—Organismi e vita p. 16.

(1) Στ. Παπαδάκη—Ὁ Ὄργανισμός ὡς ὄλον. Ἀθήναι 1940, σελ. 13.

(3) X. Θεοδοσιδῆ, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Φιλοσοφίαν, Ἀθήναι 1933 σελ. 321.

χθσαν ἐπὶ πολὺ, καὶ οὐδεμία φιλονεικία προεκλήθη—καθ' ὅσον γνωρίζομεν—μεταξὺ «κρυσταλλογονιστῶν» καὶ «ἀντικρυσταλλογονιστῶν» ὅπως ἀντιστοίχως θὰ τοὺς ὀνομάζωμεν. Ὅλοι εὗρισκον ἐβλογον καὶ καθόλου ἀντιεπιστημονικὸν νὰ δίδουν ἕνα ὄνομα εἰς μίαν ἐνεργείαν ἢ ὅποια ἐξεδηλοῦτο κατὰ τὸν σχηματισμὸν τῶν κρυστάλλων κατὰ ἕνα πολὺ χαρακτηριστικὸν τρόπον καὶ ἐπεφυλάσσοντο νὰ τὴν ταυτίσουν, ὅταν θὰ ἦτο δυνατόν, μὲ ἄλλας μορφὰς ἐνεργείας. Διατὶ ὁμως, νὰ ἀρνοῦνται σημερον μερικοὶ νὰ δεχθῶν μίαν «ζωϊκὴν δύναμιν»; Δὲν ἀξίζουσι οἱ ὄργανισμοὶ μὲ ὅλα τὰ πολυπλοκα καὶ πολυποικίλα φαινόμενα τῆς διατροφῆς, αὐξήσεως, ἀναπαραγωγῆς καὶ ἐξελιξέως νὰ τοὺς προσέξωμεν τοῦλάχιστον τόσο, ὅσον καὶ τοὺς κρυστάλλους;

Πολλοὶ εἶναι σημερον ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι συστηματικῶς ἀποφεύγουσι νὰ δώσουν καὶ τὴν ἀπὸ τὴν ἀκόμη ὑπόνοιαν ὅτι εἶναι βιταλισταί, καὶ οἱ περισσώτεροι ἀπὸ φόβον μήπως θεωρηθῶν πιστοὶ ὑπὸ τὴν θρησκευτικὴν ἔννοιαν. Ὡς νὰ εἶχον, ἢ ἐπιστῆμη καὶ ἢ πίστις, ποῦ ἀπασχολοῦν δύο τόσον διαφόρους τομεῖς ἐνεργείας τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, τὴν ὠρισμένην αὐτὴν ἀποστολὴν, νὰ εὐρίσκωνται πάντοτε ἀντιμέτωποι ἢ μίαν πρὸς τὴν ἄλλην. Οὕτω, γράφει ὁ καθηγητῆς Colosi, πολλὰ μικροπρεπεῖς διάνοιαι ὑπακούουσαι, ἐν συνειδήσει ἢ ἀσυνειδήτως, εἰς μίαν προκατάληψιν—τὸ ἀσυμβίβαστον θρησκείας καὶ ἐπιστῆμης—ἢ ὅποια τοὺς κάμνει νὰ μὴ δέχωνται εἰς τοὺς ὀργανισμοὺς κατὰ τὸ ὅποῖον θὰ ἠμποροῦσε νὰ δεχθῆ ἕνας οἰοσθῆτε ὅτι εἶναι ἔξενον πρὸς τὸν φυσικὸν κόσμον, προτιμοῦν νὰ κλείουν τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸ τῶν πραγματικῶν γεγονότων διὰ τῶν ὁποίων ἐκδηλώνεται ἡ ζωὴ καὶ νὰ διακηρύττουσι καλῆς ἢ κακῆς τῆς πίστεως—πάντοτε ὁμως χωρὶς μίαν ἰκανοποιητικὴν ἀπόδειξιν—ὅτι ὅλα τὰ βιολογικὰ φαινόμενα ἀνάγονται εἰς τὰ φαινόμενα τὰ ὅποια συναπτῶμεν εἰς τὸν ἀνόργανον κόσμον. Τὸ νὰ ἀρνοῦμεθα ὁμως νὰ ἀναγνωρίσωμεν ἐκεῖνο τὸ ὅποῖον ὅλοι εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἴδουν, δὲν εἶναι βεβαίως καθόλου καλὸν συστατικὸν δι' ὅσους κολλακεῖνται νὰ πιστεύουσιν ὅτι εἶναι θεράποντες τῶν «θετικῶν» ἐπιστημῶν καὶ διεκδικοῦν διὰ τὸν ἑαυτῶν τὸν τίτλον... «θετικὰ μυαλά»!

Ἐξ ἄλλου ὁμως καὶ μερικοὶ βιταλισταὶ δὲν παρέλειψαν νὰ μᾶς βεβαιώσωσιν ποῖαν τοποθέτησιν εὐρίσκει εἰς τὴν σκέψιν τὴν ἢ βιταλιστικὴν ἀποψιν. Οὕτως ἔδωσαν εἰς ἡμᾶς νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι ἐξέρχονται τοῦ καθαρῶς ἐπιστημονικοῦ πεδίου, ὅτι μέθοδόν των ἔχουν τὰς προσπάθειάς τοῦ πνεύματός των μόνον καὶ μεταπίπτουσι, χωρὶς βεβαίως καὶ οἱ ἴδιοι νὰ ἐννοοῦν οὔτε πῶς, οὔτε πότε, εἰς διάφορα μεταφυσικὰ συστήματα,

τὰ ὅποια δὲν εἶναι βεβαίως δυνατόν νὰ υποθετηθῶν ἀπὸ τὴν θετικὴν ἐπιστῆμην. Διὰ τοῦτο μόνον ὡς προσωπικαὶ αὐτῶν φιλοσοφικαὶ ἀπόψεις δύναται νὰ χαρακτηρισθῶν τὰ συμπεράσματά των.

Ὅσοι βεβαίως, ὅτι «συμφῶνως πρὸς τὰ δεδομένα τῆς ἐπιστήμης» ἢ ζωϊκὴ δύναμις εἶναι μία φυσικὴ ὄντοτης, ἢ ὅποια συνελήφθη ἤδη ὑπὸ τῆς ἐπιστῆμης καὶ μελετᾶται, εἰς αὐτὴν δὲ ζητοῦν νὰ στηρίξουν ὀλόκληρον μεταφυσικὸν οἰκοδόμημα, εἶναι βέβαια ὑπεύθυνοι τῶν παρεξηγήσεων καὶ τῆς ἀντιδράσεως ποῦ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον προκαλεῖται ἐναντι μιᾶς ἰδέας, ἢ ὅποια μὲ συνετὸν χειρισμὸν τοῦ ζητήματος δὲν θὰ ἦτο δυνατόν παρὰ νὰ ἔχη ὡς ἀποτέλεσμα τὴν παραδοχὴν τῆς ὑφ' ὅλων ἀνεξαίρετως τῶν ἐπιστημῶν. Αἱ ἀκρότητες αὐταὶ ὀδηγοῦν εἰς τὸν βιταλιστικὸν μυστικισμόν, ὁ ὁποῖος ἔχει ὡς μόνον ἀποτέλεσμα τοὺς ἐξ ἀντιδράσεως παρατεινομένους διαπληκτικισμοὺς καὶ τὰς διαιωνιζόμενας ἔριδας. Ὁ ἐπιστήμων ὁμῶς εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ βλέπῃ ἀπροκατάληπτος καὶ νὰ φρενῶν μὲ ἀντικειμενικότητα τὰ περίεξ αὐτοῦ πραγματικὰ γεγονότα.

*

Δὲν θὰ ἐξέλθωμεν ἀπὸ τὸ θέμα μας, ἂν, μὲ μίαν τοιαύτην πρόθεσιν, θελήσωμεν νὰ ρίψωμεν ἕνα σύντομον βλέμμα εἰς τὰς πολὺ ἐνδιαφερούσας ἀπόψεις τοῦ Οὐγγρου βοτανικοῦ Kővessi.

Τὰ φαινόμενα τὰ ὅποια παρουσιάζουσι οἱ ζῶντες ὀργανισμοὶ, εἴτε οὐσιώδη, ὅπως ἡ ἀφομοίωσις, ἢ αἰθέριος, ὁ πολλαπλασιασμός, εἴτε ὅσα πολλάκις θεωροῦμεν τυχαία, ὅπως αἱ ἀντιδράσεις εἰς τὰ ἐρεθίσματα, ἢ παραγωγὴ θερμότητος κλπ., ἔχουν σχέσεις ἐνεργητικὰς μεταξύ των. Ὁ Harting καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς, προσδιορίζοντες, συναρτῆσαι τοῦ χρόνου, τὰς χαρακτηριστικὰς αὐτὰς τῶν ὀργανισμῶν σχέσεις ἐπέτυχον μίαν καμπύλην μορφῆς S⁽⁴⁾, τὴν ὅποιαν ὁ Kővessi προετίμησε νὰ ὀνομάσῃ ὄντογενετικὴν καμπύλην τῶν ζῶντων ὀργανισμῶν. Ἀργότερον ὁ Sachs μελετῶν τὰς μεταβολὰς εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ συσχετίζων αὐτὰς μὲ τὸν χρόνον, εἶρε μίαν ἄλλην καμπύλην, τὴν μεγάλην περίοδον τῆς ἀναπτύξεως, ὅπως τὴν ὀνόμασε, ἢ ὅποια χρησιμοποιεῖται γενικῶς διὰ τὴν ἐκφράσιν τὴν περιοδικὴν αὐξήσιν τῶν δένδρων. Ὁ Kővessi ἀνεγνώρισεν ὅτι ἡ καμπύλη τοῦ Sachs εἶναι ὁμοία μὲ τὴν καμπύλην τῆς κινήσεως, ἢ ὅποια ὄλιγον κατ' ὀλίγον σβύνει καὶ δὲν εἶναι περιοδική. Συμφῶνως πρὸς τὴν γνώμην τοῦ συγγραφέως

(4) Prof. Gaston Backman—Wachstum und organische Zeit—Leipzig 1943, S. 83.

τούτου, οἱ συντελεσταὶ τοῦ τύπου τῆς φθινοῦσης μὴ περιοδικῆς παλμικῆς κινήσεως λαμβάνουν μέρος εἰς τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς καὶ ἡ καμπύλη ἢ ὁποῖα ἀντιπροσωπεύει τὴν ὄντογενετικὴν αὐξησίν των ζώτων ὀργανισμῶν δὲν εἶναι παρά ἢ γραφικὴ παράστασις τῆς συναρτήσεως ἢ ὁποῖα ἐξάγεται ἀπὸ τὴν ὀλοκλήρωσιν τοῦ τύπου τῆς κινήσεως ποῦ ἀνεφέραμεν (τῆς φθινοῦσης παλμικῆς «ἀπεριοδικῆς») τῆς ὁποίας οἱ φυσικοὶ γνωρίζουν καλῶς τοὺς νόμους⁽⁵⁾.

Ἴδου πῶς σκέπτεται ὁ Kónvessi: «Ἡ χημικὴ ἐνέργεια ἢ ὑπερταχοῦσα ἐντὸς τῶν θρεπτικῶν οὐσιῶν χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τῶν κυττάρων διὰ νὰ παραχθῇ μία εἰδικὴ ἐνέργεια, ἢ βιοκινητήριος. Μία τοιαύτη ἐνέργεια ἢ ὁποῖα εἶναι εἰδικὴ μορφή τῆς παγκοσμίου ἐνεργείας, ἐπιτρέπει εἰς τοὺς ζῶντας ὀργανισμοὺς τὴν πραγματοποιήσασιν τῶν φαινομένων τῆς ζωῆς. Εἰς τὴν ἐνέργειαν αὐτὴν ἀντιστοιχοῦν δύο δυνάμεις, ἢ μία παράγει τὴν κίνησιν, ἢ βιοκινητήριος δύναμις, καὶ ἡ ἄλλη, ἢ βιοκινητικὴ ἀντίστασις, τὴν ἐξασθενεῖ.

Ἐν τῷ δυναμικῷ τῆς βιοκινητηρίου ἐνεργείας ἐμφανίζει εἰς τὰς διαδοχικὰς διαιρέσεις τῶν κυττάρων τὴν πορείαν μιᾶς φθινοῦσης παλμικῆς περιοδικῆς κινήσεως. Ὅλα ὀδηγοῦν εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι τὸ διαιρούμενον κύτταρον μεταδίδει εἰς τὰ παραγῶγα κύτταρα ἓνα βιοκινητήριον δυναμικὸν τοῦ ἰδίου μεγέθους μὲ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶχε κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς διαιρέσεως. Ἡ περιοδικὴ μεταβολὴ εἰς τὸ μέγεθος τῆς δυνάμεως καὶ εἰς τὴν τιμὴν τοῦ δυναμικοῦ τῶν κυττάρων τὰ ὅποια κατὰγονται ἀπὸ τὸ αὐτὸ ἀρχικὸν κύτταρον, θὰ μᾶς ἔδιδε τὴν ἐξήγησιν τῶν ρυθμικῶν φαινομένων τὰ ὅποια διαπιστώνομεν εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ φυτοῦ, τὴν κανονικὴν διάταξιν τῶν βλαστῶν, τῶν φύλλων, τῶν ποικίλων ἰσθῶν καὶ λοιπῶν. Ἀποτέλεσμα ὄλων αὐτῶν τῶν μελετῶν ἦτο νὰ διατυπωθῇ ὁ βιοφυσικὸς τύπος μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ ὁποίου δυνάμεθα ἢ ἦδη ἀνὰ παρακολούθησάμεν ἀπὸ τῆς ἐνεργητικῆς ἀπόψεως τὰς δύο μορφὰς τῆς ἀναπτύξεως: τὴν φυλογενετικὴν ποῦ εἶναι ἀνάλογος μὲ τὸν πολλαπλασιασμόν των μερισματικῶν κυττάρων καὶ τὴν ὄντογενετικὴν, ποῦ εἶναι ἢ ἀτομικὴ ἐξέλιξις τῶν κυττάρων τὰ ὅποια δημιουργοῦν τοὺς μόνιμους ἰστούς.

Ἄν προσπάθειαι αὐταὶ διὰ νὰ ἀναχθῇ ἢ ζωικὴ δύναμις εἰς μίαν ἀπὸ τὰς μορφὰς τῆς παγκοσμίου ἐνεργείας δύνανται βεβαίως νὰ δικαιολογηθοῦν, ἀλλὰ ἢ ζωικὴ δύ-

ναμις ἐξακολουθεῖ παρ' ὅλα ταῦτα νὰ μείνῃ πάντοτε ἐκείνη ἢ εἰδικὴ διὰ τοὺς ὀργανισμοὺς μορφή ἐνεργείας, εἴτε διὰ τὰ ὕλικὰς ἐκδηλώσεις των πρόκειται, εἴτε—καὶ τοῦτο σαφέστερον—διὰ τὰς ψυχικὰς.

Ἐδῶ βεβαίως δὲν εἶναι κατάλληλος ὁ χῶρος διὰ νὰ ἐκθέσωμεν ὑποθέσεις καὶ θεωρίας αἰ ὁποῖαι δὲν μᾶς βοηθοῦν διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς συμπέρασμα κάπως ἱκανοποιητικόν. Ἐλπίζω ὅμως ὅτι κανεὶς δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ ἀρνηθῇ τὴν ἀνεπιφύλακτον συμφωνίαν του πρὸς ὅσα συνετὰ λόγια ἔγραφε ὁ χημικὸς Ciamician ὁ ὁποῖος οὕτε βιολογιστὴς εἶναι οὐδὲ ἀντιβιολογιστὴς. Ἐγραφε λοιπὸν τὰ ἑξῆς σχετικῶς μὲ τὸ θέμα μας: «Ἐὰν δεχθῶμεν πρὸς στιγμὴν ὅτι ὅλα τὰ προβλήματα ποῦ ἀνεφέραμεν μέχρι τοῦδε (πρόκειται περὶ τῶν προβλημάτων τῆς ὀργανικῆς χημείας ἐντὸς τοῦ ὀργανισμοῦ) ἐλύθησαν τελειῶς, ὅτι ἢ ὀργανικὴ χημεία ἐφθάσεν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν τελειότησεως, ὥστε δὲν ἀνταῖ νὰ παράγῃ, μὲ τὰ αὐτὰ μέσα τὰ ὅποια χρησιμοποιοῦν οἱ ὀργανισμοί, ἄλλας τὰς οὐσίας τὰς ὁποίας αὐτοὶ συνθέτουν, ὅτι τὰ ἐνζύμα δὲν ἔχουν πλέον τὸ μυστηριώδες καὶ ὅτι καὶ αὐτὰ δυνάμεθα νὰ τὰ παρασκευάσωμεν συνθετικῶς. Θὰ ἴσχυε τὸ σύνολον αὐτῶν τῶν γεγονότων διὰ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν διαφορὰν, ἢ τις ὕφιστάται μεταξύ τῆς ζωῆς καὶ τῆς νεκρᾶς ὕλης; Θὰ εἶναι δυνατόν νὰ δημιουργήσωμεν τὴν ὕλην ποῦ αὐξάνει, ἀντιδρᾷ καὶ ἀναπαράγεται; Εἶναι φανερόν, λέγει ὁ Ciamician. Πρέπει νὰ ἀπαντήσωμεν ὅτι μέχρι τῆς στιγμῆς αὐτῆς δὲν ἔχομεν πειραματικὰ δεδομένα ἀρκετὰ διὰ νὰ δυνάμεθα νὰ κἀνωμεν, μὲ τὴν βεβαιότητα ποῦ ἀρμόζει εἰς τὴν ἀκριβολογίαν τῆς ἐπιστήμης, τοιαύτας προβλέψεις.

Ἐν τῷ ζητήμα θὰ ἴτο δυνατόν νὰ διατυπωθῇ καὶ μὲ ἄλλα λόγια. Θὰ ἠμπορούσαμε νὰ κυττάσωμεν ἂν εἰς τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ὀργανικῆς ζωῆς δὲν ἀναμιγνύονται ἐκτὸς τῶν γνωστῶν εἰς τὸν ἀνόργανον κόσμον δυνάμεων καὶ ἄλλαι δυνάμεις καὶ ἐνέργειαι. Καὶ ἐπειδὴ καὶ μὲ τὸν τρόπον αὐτόν τὸ πρόβλημα πρὸς τὸ παρὸν εἶναι ἀδύνατον νὰ λυθῇ, φυσικὸν ἔρχεται τὸ ἐρώτημα ἂν δὲν εἶναι λογικὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι, ἐκτὸς τῶν διαφόρων μορφῶν ἐνεργείας ποῦ γνωρίζομεν, ὑπάρχει καὶ μία ἄλλη δύναμις προωρισμένη νὰ ρυθμίζῃ τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς. Ἐγὼ νομίζω—γράφει—ὅτι μία τοιαύτη ὑπόθεσις ἠμπορεῖ νὰ φέρῃ κέρδος. Ἄν αὐτὴ ποῦ θὰ ἠμπορούσε νὰ ὀνομασθῇ ζωικὴ ἐνέργεια, δὲν ἀποκλείεται νὰ φαῖν περιττὴ εἰς τὸ μέλλον, τοῦτο οὕτε εἶναι τὸ ζητούμενον οὕτε πάλιν ἐκθέτει τίποτε εἰς κίνδυνον, ὅπως δὲν εἶναι ἐπικίνδυνον διὰ τὴν μελλοντικὴν πρόοδον τῆς ἐπιστήμης, τὸ ὅτι σήμερον δεχόμεθα τὴν ὑπαρξίν μιᾶς εἰδικῆς χημικῆς ἐνεργείας καὶ ἐὰν ἀκόμη

(5) Ἴδε καὶ Lehrbuch der Botanik—H. Fitting, Her Sierp, R. Harder, F. Firbas Jena 1942, S. 221.

σὺν τῷ χρόνῳ τὰ χημικὰ φαινόμενα δυνηθῶν ἢ ἀναγκασθῶν πλήρως εἰς σχέσεις ἡλεκτρικὰς» (6).

Παραλλήλως πρὸς αὐτὰ ὁ καθηγητὴς Colosi προσθέτει: «Ἡ ζωϊκὴ ἐνέργεια θὰ ἔπρεπε βεβαίως νὰ σχετίζεται πρὸς τὰς ἄλλας μορφὰς ἐνεργείας διὰ νόμον οἱ ὁποῖοι θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ προσδιορισθῶν διὰ τῶν μεθόδων τῆς φυσικῆς. Θὰ ἤμποροῦσαμεν νὰ εἰπώμεν ὅτι ἡ χημικὴ ἐνέργεια τῶν τροφῶν δὲν μετατρέπεται μόνον εἰς θερμαντικὴν καὶ μηχανικὴν ἐνέργειαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ζωϊκὴν αὐτὴν ἐνέργειαν ποῦ ὑπεθέσαμεν».

«Τὸ νὰ εἰπώμεν ποία εἶναι ἡ ἐνδόμυχος οὐσία μιᾶς ἐνεργείας δὲν εἶναι καθόλου εὐκόλῳ πρᾶγμα τόσον διὰ τὴν ζωϊκὴν ἐνέργειαν, ὅσον καὶ διὰ τὰς μὴ ζωϊκὰς. Θὰ ἦτο παράλογον νὰ ζητοῦμεν διὰ τὴν πρῶτην ἓνα ἀκριβέστερον καθορισμὸν ἀπὸ ἐκεῖνον ποῦ... δὲν ἔχομεν διὰ τὰς ἄλλας, ἔφ' ὅσον περιοριζόμεθα εἰς τὸ νὰ διαπιστώμεν τὰ ἀποτελέσματα τῶν μόνων».

Ἄλλὰ τὸ κακὸν εἶναι τὸ ὅτι δὲν γνωρίζομεν ἓνα τρόπον ἢ κάποιαν συσκευὴν ποῦ νὰ μᾶς ἐπιτρέπη τὴν μέτρησιν τῆς ζωϊκῆς ἐνεργείας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δημιουργεῖ ἀμέσως ἐλαττωματικὰς συνθήκας διὰ τὴν σπουδὴν τῆς καὶ ἔτι πλέον, ἀποκλείει οἰανδήποτε προσπάθειαν διὰ τὴν ποσοτικὴν ἀνάλυσιν τῶν ζωϊκῶν φαινομένων (εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀπαιτεῖται προσοχὴ διὰ νὰ μὴ κάμωμεν σύγχυσιν μὲ τὰ μὴ ζωϊκὰ φαινόμενα τὰ ὁποῖα παρουσιάζονται ἐντὸς τῶν ἰδίων ὀργανισμῶν, καὶ τὰ ὁποῖα εἶναι πολὺ εὐκόλῳ νὰ ἀναλυθῶν).

Καὶ ἄλλῃ μίᾳ σκέψις ἀκόμη. Γνωρίζομεν ὅτι αἱ διάφοροι φυσικαὶ ἐνέργειαι εἶναι ἀποτέλεσμα δύο παραγόντων, ἐξ ὧν ὁ εἰς ἐκφράζει τὴν ποσότητα, ἐνῶ ὁ ἄλλος τὴν τάσιν ἢ τὸ δυναμικόν—ὅπως θέλετε τὸ ὀνομάζετε. Τὸν χωρισμὸν αὐτὸν δυνάμεθα νὰ κάμωμεν καὶ χωρὶς νὰ ἐξετάσωμεν ἐὰν ἡ ἐνέργεια, καὶ ὅταν θελήσωμεν νὰ τὴν θεωρήσωμεν ὡς φυσικὴν ὀντότητα, ἐπιτρέπη τοιοῦτον διχασμὸν. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ ἡλεκτρικὴ ἐνέργεια (π.χ. Watt) εἶναι τὸ γινόμενον τῆς ποσότητος ἡλεκτρισμοῦ (π.χ. τῶν Ampère) ἐπὶ τὴν τάσιν (Volt) καὶ καθ'

ἐξῆς. Κατ' ἀναλογίαν καὶ ἡ ζωϊκὴ ἐνέργεια θὰ ἤμποροῦσε νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀποτέλεσμα ἑνὸς παράγοντος—ποσότητος ζωῆς—ὅταν πολλαπλασιασθῆ ἐπὶ ἓνα ἄλλον—τὴν ἔντασιν τῆς ζωῆς. Τὸ τελευταῖον τοῦτο θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ παραβληθῆ πρὸς τὴν ἔντασιν τῆς ψυχικῆς δραστηριότητος καὶ θὰ ἀντιστοιχοῦσε πρὸς τὴν θερμοκρασίαν τῆς θερμικῆς καὶ τὴν τάσιν τῆς ἡλεκτρικῆς ἐνεργείας.

Τὰ φυτὰ θὰ εἶχον μίαν μεγάλην ποσότητα ζωῆς, ἀλλ' ἡ ἔντασιν διὰ τῆς ὁποίας θὰ ἐξεδηλοῦτο ἡ ζωϊκὴ ἐνέργεια θὰ ἦτο πολὺ ἄτονος. Τὰ ζῶα, ἀντιθέτως, θὰ εἶχον μίαν πολὺ ὕψηλὴν τιμὴν ἔντασως εἰς βάρος τοῦ παράγοντος ποσότητος ζωῆς. Τὰ δύο ταῦτα βασιλεία τοῦ ζωϊκοῦ κόσμου θὰ ἀνεπτύσσοντο κατὰ δύο ἀποκλινοῦσας διευθύνσεις ἐχούσας ὅμως πάντοτε κοινὴν τὴν ἀρχὴν.

Δὲν θὰ ἦτο ὀρθὸν νὰ προχωρήσωμεν χωρὶς νὰ σκεφθῶμεν τὴν δυνατότητα τῆς ἀντιστοιχίας τῶν τρόπων διὰ τῶν ὁποίων μελετῶμεν τὰς ἐνεργείας τοῦ φυσικοῦ κόσμου καὶ ἐκείνων διὰ τῶν ὁποίων θὰ ἦτο ἴσως δυνατὸν νὰ μελετηθῆ ἡ ζωϊκὴ δύναμις. Τὸ σκότος τὸ ὁποῖον καλύπτει τὸ ζήτημα, ἐνῶ ἀφ' ἑνὸς ἀφίνει ἐλευθεραν τὴν φαντασίαν δι' ὑποθέσεις, ὅμως μᾶς δίδει ἐξ ἄλλου καὶ τὴν ἀφορημὴν νὰ σκεφθῶμεν ὅτι κάθε ἄλλο παρά ἀσφαλὲς εἶναι τὸ νὰ λησμονῶμεν ὅτι πρέπει μὲ σύνεσιν νὰ υποστηρίζωμεν κάθε σχετικὴν ὑπόθεσιν καὶ ὅτι μὲ πολλὰς προφυλάξεις πρέπει πάντοτε νὰ προχωρῶμεν εἰς τὰς λεπτομερείας.

Εἶναι βέβαιον ὅτι ἐκτὸς τῶν ἐνεργειῶν ἐκείνων αἱ ὁποῖαι νοοῦνται ὑπὸ τὰς λέξεις: τροπισμοί, ἐνστικτα, νοητικαὶ ἐνεργεῖαι, ἢ (ζωϊκὴ) δραστηριότης ἐκδηλοῦται καὶ κατὰ τρόπον ἀκόμη βαθύτερον ἢ καὶ κάποτε ὀλιγότερον σαφῆ εἰς τὰ μᾶτια ἐκείνων ποῦ ἀρκοῦνται νὰ ρίπτουν ἕνα περαστικὸν μόνον βλέμμα εἰς τὰ πολυπλοκα φαινόμενα τῆς ζωῆς. Κάθε κύτταρον, κάθε ζῶον μόνον ἑνὸς ὀργανισμοῦ εἶναι μέρος τῆς ζωϊκῆς δραστηριότητος τοῦ ὅλου.

Διὰ τῆς «ζωϊκῆς δυνάμεως» ὅμως δημιουργοῦνται καὶ νέαι τάσεις καὶ νέοι προσανατολισμοὶ εἰς τὴν βιολογίαν, θέμα τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ μελετήσωμεν εἰς ἓνα προσεχὲς ἄρθρον.

(6) G. Colosi ἐνδ' ἄνωτ. p. 23.

ΕΝΑΣ ΚΟΣΜΟΣ ΠΟΥ ΦΕΥΓΕΙ

ΑΠΟ ΤΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΛΑΠΑΘΙΩΤΗ

Ἡ αὐτοκτονία ἐνὸς ἀνθρώπου τῶν γραμμάτων εἶναι πάντα ἓνα γεγονός πού προκαλεῖ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Πολύ περισσότερο ὅταν ἡ αὐτοκτονία αὐτὴ δὲν εἶναι ξέσπασμα ἢ κίνημα ἀπελπισίας ἐπάνω σὲ μιὰ δυστυχημένη στιγμή, ἀλλὰ κάτι πού τὸ προετοιμάζει κανεὶς ψύχραιμα, χρόνια δλόκληρα, κάτι πού ἐρχεται ἔτσι σάν μοιραῖο καὶ ἀναπόφευκτο ἀποτέλεσμα ἐνὸς ὀρισμένου τρόπου ζωῆς—μιᾶς ὀρισμένης κοσμοθεωρίας. Τέτοια εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ Λαπαθιώτη. Ὁ ποιητὴς αὐτός, πού ἔδω καὶ λίγους μῆνες, κάποια μεσάνυκτα ἔδωσε τραγικὸ τέλος στὴ ζωὴ του, εἶναι μέσα στὴ νεοελληνικὴ διανόηση μὰ καὶ στὴ νεοελληνικὴ κοινωνία, ἓνας τυπικὸς ἐκπρόσωπος τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων πού ἔκαναν ζωὴ τους τὴν ἔμπρακτὴ ἀποστασία, τὴν ἀμαρτία, κατὰ τὴν χριστιανικὴ γλῶσσα, καὶ ὕστερα, ἂν ἦσαν καὶ ποιηταί, ἔκαμαν ποιητὴ τὴν τέτοια ζωὴ τους. Κυνήγημα χαρᾶς καὶ εὐτυχίας ἦταν ὁ κύκλος αὐτός, ἀνάμεσα στὴ ζωὴ καὶ τὴν τέχνη. Μὰ ἡ συνέχεια τῆς πορείας κι' ὁ τελικὸς σταθμός, δὲν ἦταν πάντως κραυγὴ θριάμβου ἦταν, ἀλλοίμονο, κάτι πολὺ διαφορετικὸ, κάτι πού δὲν μένει χωρὶς κάποιο μήνυμα, χωρὶς κάποιο διδάγμα γιὰ μᾶς τοὺς ἄλλους.

*

Μέσα σὲ τέσσερες στίχους, παρμένους ἀπ' τὸ μικρὸ ποίημα «Ζωὴς» ὁ Λαπαθιώτης μᾶς δίνει μιὰν ἀνάγλυφον εἰκόνα γιὰ τὴν πρώτη του ζωὴ ἢ καλύτερα γιὰ τὴν πρώτη του ἔξοδο στὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση.

Τὴν πρώτη φορά, γεννηθήκαμε μέρα,
μᾶς εἶχε θαμπώσει τ' ἀπέραντο φῶς.
κινένας μας πόθος δὲν ἦταν κρυφός.
Τοῦ χάμου ἕναν ἴσκιον γυρεύαμε πέρα.

Μέρα ἦτανε ὁ ἥλιος ἔλουζε τὴ ζωὴ του
καὶ τὴν πλᾶση δλόγυρα. Λίγοι ξεκίνησαν
μὲ τόσα ἐφόδια. Ἡ γενιά του ἀρχοντικὴ
ὁ πατέρας του στρατηγὸς καὶ ὑπουργὸς
τοῦ πολλοῦ καιροῦ, αὐτὸς ὁ ἴσιος μοναχο-
παῖδι. Οἰκονομικὴ ἄνεση, κοινωνικὴ θέση
ἄλλα τὰ εἶχε ζηλευτά. Καὶ ἀνάλογη πρὸς
αὐτὰ ἦταν ἡ γλωσσομάθειά του, ἡ μόρ-

φήση του, ἡ κοινωνικὴ, ἡ αἰσθητικὴ, σὲ συνδυασμὸ μὲ μιὰ λεπτότατη ποιητικὴ διάθεση⁽¹⁾. Ὅλα φατεῖνά καὶ χαρούμενα φάνταζαν γύρω του, καὶ τὸν ἐθάμπωνε τὸ ἀπέραντο φῶς. Οὔτε μιὰ σκιά δὲν παρουσιαζόταν στὸν ὀρίζοντα. Ἀντίθετα, ἡ δόξα ἀρχίζει γρήγορα νὰ τοῦ χαμογελά. Κι' ἡ φήμη ἐφτέρανε τ' ὄνομά του καὶ τῶφερνε σὲ στόματα πολλὰ. Ἀπ' τὸ 1909 κιόλας, οἱ στίχοι του γίνονται περιζήτητοι, καὶ στὰ περιοδικὰ, ὅπου δίνει συνεργασία, πολλοὶ νέοι σκύβουν γιὰ νὰ διαβάσουν μὲ κάποια κρυφὴ λαχτάρα τὰ μουσικώτατα τραγούδια του. «Μὲ τί περιπάθεια πού τὰ μουρμουρίζαμε, γοητευμένοι καὶ ἀπὸ τὸν αἰσθησιασμὸ τους,—τόσο στὸν τόνο τῆς ἐποχῆς!—ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ θέλητρο τοῦ «σκανδάλου», πού εἶχαν γιὰ μᾶς, ἐξ αἰτίας ἀκριβῶς τοῦ αἰσθησιασμοῦ των»⁽²⁾.

Ἡ ζωὴ του, ἦταν τότε θρίαμβος διαρκῆς, γράφει ὁ φίλος του ποιητὴς Τ. Παπατζῶνης. «Τὸ βραδάκι ἡ θαμπωτικὴ κοσμικὴ ἐμφάνιση, μὲ τίς ἀνογές ἀμφιέσεις, τὸ ξανθὸ λεπτότατο πρόσωπο, τὴ σαγήνη τοῦ ἐκλεπτυσμένου, τὴ σφραγίδα ἐνὸς πελώριου λουλουδιοῦ στὸ στήθος, τὸ σκόρπισμα πρὸς τὸ κοινὸ ἐνὸς σαγηνευτικοῦ χαμόγελου. Τί τέτιες ἐμφανίσεις δὲν ἐβόλεπε ἡ κοσμικὴ πλατεία καὶ ἐξέδρα τοῦ Νέου Φαλήρου, ἢ τὸ ἀριστερὸ πεζοδρόμιον τῆς ὁδοῦ Σταδίου... Λὲς καὶ ὁ νέος Ἀπόλλωνας μετασαρκώθηκε κι' ἦρθε νὰ περπατήσῃ ἀνάμεσά μας»⁽³⁾.

Κι' ὅμως, ὁ δρόμος αὐτός, ὁ φαινομενικὰ πλημμυρισμένος ἀπὸ φῶς, ἔφερνε πρὸς κάποιες ἀθλιεὲς σκοτινιὲς καὶ σὲ γκρεμοὺς ἀπροσδόκητους, πού ὁ νεαρὸς κατακτητὴς μὲ τοὺς «διαλεχτοὺς» του συντρόφους, δὲν θὰ μπορούσαν βέβαια ποτὲ νὰ τοὺς μαντέψουν. Ὁ ροδοκόκκινος αὐτὸς ὀργανισμὸς

(1) Τέλλου Ἀγρα. «Ἔργον Τέχνης», Νέα Ἑστία, 1-1-44, σελ. 96.

(2) Κλ. Παράσχος «Ναπολέων Λαπαθιώτης» Ν. Ἑστία, ὁ. π. σ. 81.

(3) Τ. Παπατζῶνη «Ὁ Λαπαθιώτης μετέωρο καὶ σκιὰ» Ν. Ἑστία ὁ. π. σ. 91.

είχε στα σωθικά του «κρυφά φωλιασμένη την πνευματική φθίσι, και τὸ πασιχαρο και φουντωτὸ δένδρο με τὶς γεμάτες ἀπ' τὰ τραγουδία φυλλωσιές, εἶχεν ἀρχίσει κιόλα να σασίξει στὰ βάθη του ἀπ' τὰ σκουλικιά. Κάποιο προσεκτικὸ αὐτὴ θὰ μπορούσε, ἀκουμπώντας μυστικά στὸν κορμό του, ν' ἀκούσῃ τὸ κρυφὸ τριδόνισμα, ποὺ προμηνοῦσε τὸ ἄθλιο κιτρίνισμα και τὴν τραγικὴ πτώση.

Νωρίς ἀρχισε νὰ διαβίδεται ὁ «θρύλος τῶν ὑποπτῶν σχέσεων». Σκάνδαλα ντυμένα σὲ πέπλο μυστηρίου καὶ κάποιος ποιητικῆς ἀτιμωφαιρας, σοβαρώτατες παρεκτροπές, ἠθικοὶ ἐκτροχιασμοί, ἔπαιρναν τὴ μορφή τῆς δῆθεν ἀνώτερης καλλιτεχνικῆς ζωῆς. Τὸν ὠδηγοῦσαν σ' αὐτὸν τὸν καθηφορο (στὴ δόξα!) μεγάλοι δάσκαλοι, ὅλοι τους διαλεχτοί. Τους εἶχε διαλέξει ὁ ἴδιος ὄχι μόνο γιὰ νὰ τὸν ὠδηγήσουν στὰ μυστικὰ τῆς Τέχνης, μὰ και γιὰ νὰ τοῦ χρησιμέψουν σὰν πρότυπα ζωῆς. Ἦταν ὁ Μπωντελαίρ, ὄχι βέβαια ὁ Μπωντελαίρ τῆς συντριβῆς καὶ τῆς μετάνοιας, καὶ τῆς προσευχῆς τῆς λουσιμένης στὰ δάκρυα αὐτὸς στάθηκε ἀγνωστος με ἐπιμονὴ ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα (!) — ἀλλὰ ὁ Μπωντελαίρ τῆς ἀποστασίας καὶ τῆς καταπτώσεως, με τὰ «ἄθη τοῦ κακοῦ» καὶ με τὴν «πραγματεία γιὰ τὸ κρασί και τὸ χάσις σὰν μέσα πολλαπλασιασμοῦ τῶν παραστάσεων»! Δίπλα σ' αὐτὰ ὁ ἀλκοολισμὸς τοῦ "Εντγαρ Πόε, ποὺ ἔπασε κάποτε, θῶμα του, καὶ πέθανε μέσα στοὺς δρόμους τῆς Νέας Ὑόρκης. Μαζὶ μ' αὐτοὺς οἱ «ἐξομολογησιὲς ἐνὸς ὀπιόφαιρου» τοῦ De Quincey ποὺ δηλητηρίασαν σῶμα και ψυχὴ, ὅπως κι' ἡ σκανδαλιστικὴ ποίηση και ζωὴ τοῦ Καθάφη. Τέλος, ἀπάνω ἀπ' ὅλους ὁ Oscar Wilde ὁ ποιητῆς ποὺ ἀκριβῶς γιὰ τὸν τρόπο τῆς ζωῆς του τὸ δικαστήριον τὸν εἶχε στερήσει τὸ δικαίωμα ν' ἀναθρέμῃ τὰ παιδιὰ του· αὐτὸς ποὺ εἶχε τὴν ἀμφιλονση τοῦ ἠθικοῦ αἰσθητηρίου σὲ βαθμὸ ὥστε νὰ καυχηθῆ κάποτε στὸν Gide, ὅταν συναντηθῆκανε στὸ Ἀλγέρι: «Ἐλπίζω νὰ ἔκανα ἀρκετὰ ἀνήθικη αὐτὴ τὴν πόλη!». Ὁ ποιητῆς αὐτὸς, ὁ φανατικὰ ἀνήθικος, θεωρητικὰ και πρακτικὰ, — κι' ὅμως τόσο δυστυχισμένος, ἀκριβῶς γιὰ τὴν ἀνηθικότητά του αὐτὴν — ἀσκήσε τὴ βαθύτερη και πιὸ ἀποφασιστικὴ ἐπίδραση ἀπάνω στὸν Λαπαθιώτη⁽⁴⁾. «Ἦ ἐπιρροὴ τοῦ ἔργου τοῦ Oscar Wilde στὸν Λαπαθιώτη ἤρθε ἀπόλυτη και κυριαρχικὴ... ἀλλά και ἡ ἐπιρροὴ τῆς ζωῆς τοῦ Wilde ἤρθε δεσπο-

τικὴ, τυραννικὴ. "Ἐκτοτε ἡ ψυχὴ του και ἡ ὑπαρξὴ του ἦταν πουλημένα στὸν Ἴρλανδό. Ἡ ζωὴ του δὲν εἶχε σκοπὸν ἄλλο ἀπὸ τὴ λατρεία και τὴ μίμηση τοῦ δασκάλου... Ὁ Λαπαθιώτης ἔκτοτε ἔχασε τὴν ὀντότητά του...»⁽⁵⁾.

Τὰ συμπτώματα δὲν ἀργησαν νὰ παρουσιαστοῦν τὸ ἕνα πάνω στὸ ἄλλο. Οἱ ἀναμνήσεις τοῦ ὀπιόφαιρου ἔγιναν ἐδῶ πράξη τὸ χάσις ἀρχισε νὰ δοκιμάζεται ὡς... «μέσον πολλαπλασιασμοῦ τῶν παραστάσεων» και τὸ παλυθρήνητο «καθαφικὸ πάθος», σκλαβῶνε κι' ἐξευτέλιξε τὸν «νεὸν Ἀπόλλωνα». Οἱ «εὐτελεῖς συνθήσεις» ποὺ προκαλοῦσαν συχνὰ τὴ φρίκη στὸν σκλάβο του Καθάφη⁽⁶⁾, πῆραν και στὴν ψυχὴ τοῦ Λαπαθιώτη κυριαρχία τυραννικὴ. Νυχθόβιος, ὁ Λαπαθιώτης, γυρίζει τώρα «στὰ κέντρα τὰ νυχτερινά», ζητώντας με ἀγωνία «ἐκεῖνο ποὺ δὲ θὰ βρεθῆ». "Ἐβγαῖνε ἀπ' τὸ σπῆτι τὸ βράδυ, μὰς εἶπε ἕνας ἀπ' τοὺς ὀμιλητῆς σὲ φιλολογικὸ του Μνημοσυνο, γυρνοῦσε ὅλη τὴ νύχτα σκλάβος τῶν παθῶν του, και γυρίζει μόλις τὸ πρῶο σπῆτι του, γιὰ νὰ κοιμηθῆ" ζυπνοῦσε τὸ ἀπόγευμα, ἔγραψε κανένα ποίημα, δεχόταν καμμιὰ ἐπίσκεψη και μόλις βράδυαζε, δρόμο πάλι γιὰ τὴν ἀένση περιπλάνηση, γιὰ τὸ ἀδιάκοπο ἀντλήμα στὸν πίθο τῶν Δαναΐδων. Εἶχε γίνε πιὰ τοξικομανῆς. «Ἡ δόση λίγο-λίγο μεγάλωνε, κι' ἡ διέγερση ἀείωνε πιὰ, γιὰ νὰ ἔρθη, πολλές ὑποχωρήσεις. Ἡ ψυχικὴ δηλητηρίαση εἶχε ἀρχίσει»⁽⁸⁾.

Οἱ σκιές λοιπὸν ἀρχισαν νὰ σκεπάζουν μελανάς τὴν ἄλλοτε φωτοσημιωρίστη μέρα. Μέσα στὰ μάτια «ποὺ τὰ φλόγιζε ἡ χαρά», ἀντιχτυποῦν τώρα τὸ βαρὺν Ἰσκιου τους κάποια τρομαχτικὰ φαντάσματα ποὺ περῖνε. Ἀβυθάζει και τὸ μυαλό, λιγότευε κι' ἡ ἔμπνευσή του. «Στέρευε θαρρεῖς τὸ προσωπικὸ του στοιχεῖο κι' ἀδυνατίζε ὁ ποιητικὸς του παλμός—γράφει ὁ κ. Γ. Βαλιέτας—ἀποτέλεσμα ἴσως τῆς ψυχικῆς του ταλαιπωρίας ἀπ' τὸ ἀγίατρευτο καθαφικὸ πάθος του, ποὺ ὥστόσο τ' ἀφῆσε ἔξω ἀπ' τὸ στήχο του, ἐνῶ ψυχικὰ κατάντησε συντριμμὶ του»⁽⁹⁾. Ὡστόσο τὸν ἔχχαναν σιγά-σιγά κι' οἱ φίλοι του, και δύσκολα μπορούσαν νὰ τὸν συναντήσουν: «Ἐβῶ κι' ἐκεῖ, φευγαλέα, τὶς νύχτες, τὸν ἔπαιρνε τὸ μάτι μου, σκιά γλυστερὴ μιᾶς σιλουέτας μᾶλλον παρὰ σχῆμα ἀνθρώπινου, γιὰτὶ δὲν κυκλοφοροῦσε παρὰ μόνο τὴ νύχτα», μὰς πληροφοροῦε ὁ κ. Κλέων Παράσχος⁽¹⁰⁾.

(4) Βλέπε σχετικὰ στὶς «Ἀκτινές» 1940 σ. 13.

(5) Τὸ ἔργο τοῦ André Gide γιὰ τὸν Oscar Wilde, μεταφρασμένο ἀπ' τὸν Λαπαθιώτη, ἀρχισε νὰ δημοσιεύεται στὴ «Φιλολογικὴ Κυριακὴ» Ἰανουάρ. 1944.

(6) Τ. Παπατζώνης, ὁ. π. σ. 89.

(7) Βλέπε τὸ ποίημά του «Σοταπειά».

(8) Τ. Παπατζώνης ὁ. π. σ. 93.

(9) Γ. Βαλιέτας, «Ναπολ. Λαπαθιώτης» Πρωαία 12 Ἰανουαρίου 1944.

(10) «Ν. Λαπαθιώτης» ὁ. π. σ. 82.

*
Κυκλοφορούσε. Ἀχόρταγος κυνηγητής
τῆς χαρᾶς, μὲ τὴν ψυχὴ πάντα ἀνικανοποίη-
τη καὶ πάντα διψασμένη. Καὶ μέσα σ' ὅ-
λες αὐτὲς τὶς θλιβερὲς περιπλανήσεις, ἐ-
κείνο πού ἀνεκάλυψε—καὶ πόσο νωρίς!—
ἦταν πῶς μέσα στὸν κόσμον αὐτὸν τῆς ἐκ-
λογῆς του, ὅπου ρίχτηκε θριαμβευτικά σὰν
κατασχητής, δὲν ὑπῆρχε ἡ χ α ρ ᾶ. Χαρὲς
μόνο πρόστυχες καὶ φτηνές, πού σβύνον-
ταν γιὰ ν' ἀφήνουν πάντα καὶ πῶς μεγάλη
πίκρα στὴν ψυχὴ. Πικραμένος ἀπ' τὴ διαπί-
στωση αὐτῆ, βαθεῖα λυπημένος, δὲν ἔχει
πιά τίποτ' ἄλλο νὰ τραγουδήσῃ, παρὰ μόνο
τὴ διάψευσή του.

Καὶ τὴ δική μου τὴ χαρὰ, πού ζοῦσε καὶ
[γελοῦσε,
καὶ γιὰ νὰ ζήσῃ, γύρευε τοῦ κάκου νὰ κρυφτῆ,
κάποιος διαβάτης μιὰ βραδιά καὶ μ' ἕναν
[ίδιο τρόπο,

τὴ σκότισε κι' αὐτὴ!..... (1)

Συλλογιέται τὶς ὑπόσχέσεις πού τοῦ εἶ-
χαν δώσει, τὰ ὅσα τοῦ εἶχαν τάξει, σ' αὐ-
τὸν τὸ δρόμο, καὶ πικραίνεται βαθύτερα,
γιατὶ βλέπει πῶς τοῦ εἶχαν πῆ φέματα.
Καὶ τώρα πού ἐρχεται ὁ χειμῶνας τῆς ζω-
ῆς, πῶς θὰ περάσῃ;

Τὸ καλοκαίρι πέρασε σὰ ρίγος,
κι' ὁ χειμῶνας μοῦ φαίνεται βαρῶς.
Τί σύντομα πού τέλειωσε κι' ὁ τρύγος!
Δὲν πρόφτασε, καρδιά μου, νὰ χαρῆς....

Κι' ὅμως καὶ τί, καὶ τί δὲ σοῦ εἶχαν τάξει
τὰ δειλινὰ του τὰ χιμαιρικὰ!..... (12)

Προσπαθεῖ νὰ ξεχαστῆ καὶ νὰ σιγάσῃ
τὸν πόνο του μέσα στὴ ζάλη τοῦ κρασιοῦ:

...Βάλε ξανά, νὰ ζαλιστῶ,
μέσ' σ' ὄνειρό μου νὰ κλειστῶ
—τὸ μόνο πού μοῦ μένει!
γιατὶ ἄμο λείψῃ τὸ κρασί,
καὶ φύγῃς ἄξαφνα καὶ σὺ,
καὶ βουβαθῆ καὶ τὸ βιολί
μὲ τὸ γλυκὸ βραχνά του,
—μέσ' τῆς ψυχῆς μου τὸ κενό,
μεγάλο σὰν τὸν οὐρανό,
θ' ἀκούσω πάλι τὸ βραχνό
τραγουδι τοῦ θανάτου.... (13)

Ὅμως, τὸ καταλαβαίνει! Ὅλ' αὐτὰ εἶναι
μάταιες προσπάθειες, γιαιτροσόφια χωρὶς
τὴν πραγματικὴ ἀξία.

Δὲ μὲ παρηγορεῖ πιά τ' ὄνειρό μου
καὶ τὰ μάτια στολιδία πού φορεῖ (14).

Δὲ θέλει νὰ γελιέται πιά οὔτε νὰ ξεγε-
λάσῃ καὶ τοὺς ἄλλους:

Καὶ μὴ κοιτᾶς πού τάχα δὲν τὸ δείχνω,
καὶ βαδίζω μὲ βῆμα θαρρατό,
—μὰ κάθε μου ματιὰ, πού γύρω ρίχνω,
μοιάζει σὰν καὶ ν' ἀποχαιρετῶ... (15)

Καὶ μακάρι νάτανε αὐτὸ μόνον. Μὰ ὁ
πόνος του φτάνει ὡς τὴν τραγωδία:

Κι' εἰν' ὄρες πάλι πού γυρίζω
μόναχος ὅλη τὴ βραδιά,
σὰν ἕνας πού θὰ περπατοῦσε
μ' ἕνα μαχαίρι στὴν καρδιά!

Κι' ἄλλες ἀκόμα πῶς μόνονες,
πού ποίγνω ἀγάλια τὸ στρατὶ,
—κι' ἡ ζωὴ μου μοιάζει πεθαμένο,
πού μέσ' στὴ νύχτα περπατεῖ.... (16)

Τώρα δὲν τοῦ μένει ἄλλο, παρὰ νὰ ζη-
τᾶ τὸ ἔλεος τοῦ διαβάτη,

...Λυπήσου αὐτοῦς πού, μιὰ φορὰ,
μὲ φτερά ζοῦσαν καὶ τὰ χάνουν... (17).

Ξέρει πῶς, γι' αὐτὸν, δὲν εἶναι τίποτα
ἢ ὑπόσχεση τοῦ Παλαμῆ πῶς θὰ ξαναφυ-
τρώσουν κάποτε «τὰ φτερά, τὰ φτερά τὰ
πρωινὰ σου τὰ μεγάλα!» Ὅλ' αὐτὰ εἶναι
πιά νεκρά—κι' αὐτὸς ὁ ἴδιος. Ὅταν, μέσα
«στὴ νύχτα τοῦ μυαλοῦ του», τὸν κυττά-
ζουν τὰ περασμένα, «πιασμένα σ' ἕνα γύ-
ρο, στὴ σειρά», αὐτὸς δὲν βλέπει μέσα του
καὶ γύρω του, παρὰ μόνο σκελετοῦς.

Περπατοῦν ἀργά, στὶς μύτες
τῶν ποδιῶν, καὶ μὲ κοιτάζουν,
κι' ὅλα γύρω τώρα μοιάζουν
μιὰ μαζάβρια τελετῆ,
—μιὰ γιορτὴ τοῦ πέρα κόσμου,
πού κι' ὁ πόθος ὁ δικός μου,
κι' ἡ χαρὰ μου κι' ἡ καρδιά μου,
μοιάζουν ὅλο σκελετοὶ! (18)

Ποῖος μπορεῖ νὰ δώσῃ ζωὴ σ' αὐτοῦς
τοὺς σκελετοῦς; Ἄν ὑπάρχῃ Κάποιος, ὁ
Λαπαθιώτης τὸν ἀγνοεῖ ἢ καὶ ἂν τὸν ξέ-
ρη, δὲν τὸν πιστεύει. Μπορεῖ μάλιστα, μέ-
σα στο σκωτισμό του, καὶ νὰ τὸν βλαστη-
μήσῃ, σὰν αἴτιο τῆς δυστυχίας του! (19)
Οὔτε θὰ τὸν παρηγορήσῃ ἢ πίστη στὴν ἄ-
θανασία, ὁ παράκλητος αὐτὸς τῶσαν ψυ-
χῶν πονεμένων. Ἄν ἔγραφε πῶς «κάπου
ὑπάρχει μιὰ χαρὰ καὶ μᾶς περιμένει», ἢ
χαρὰ αὐτὴ ἦτανε γι' αὐτὸν ἢ ἀνυπαρξία.
Ὅπως γιὰ τὴν ἐδῶ ζωὴ του δὲν πίστευε
σὲ κανέναν προορισμό, πράγμα πού τότε
φαρμάκωνε ἀκόμη πῶς πολύ, καὶ γι' αὐτὸ
ἔγραφε σὸ τραγικὸ ἐκείνο «Ἐκ βαθέων»:

λυπήσου με μέσ' στὴν ἀπόγνωσή μου,
νὰ ζῶ δίχως λόγο καὶ δίχως σκοπὸ (20),

(11) «Βρῆκα σὸ δρόμο μου προχτές»—Ποιήματα, πρώτη ἐπιλογή, Ἀθήναι 1939, σ. 25.

(12) «Τὸ καλοκαίρι» ὁ. π. σ. 39.

(13) «Στὸ κέντρο τὸ νυχτερινὸ» αὐτ. σ. 36.

(14-15) «Σκιά» αὐτ. σ. 58.

(16) «Εἶναι βραδιές» σ. 61.

(17) «Λυπήσου...» σ. 61.

(18) «Ἡ ζωὴ μου μέσα σ' ὄνειρό μου» σ. 20.

(19) «Σὰν προεσχη» Περιοδικὸν «Νεότης» ἀρ. φύλ. 5, Ἀθήναι, Αὐγουστὸς 1943 σ. 2.

Έτσι και στο πρόβλημα τούτο της άθανασίας, ποτέ δε θέλησε να δεχτή το φῶς που χύνει ἀπὸ το ἤ Πίστη. «Κι' ἔλεγε στὴν «Ἐπιστροφή»⁽²¹⁾, πῶς, ὅταν ἔρθῃ ἡ στιγμή ἐνὰ κατεβῆ πρὸς τὸ βυθό», θὰ κατεβῆ «χωρὶς τὴν πίστη πού ἔχουν ἄλλοι». Καὶ ἐνῶ ποτέ, ὡς τὸ τέλος, δὲν μπόρεσε νὰ πείσῃ τὸν ἑαυτὸ του πῶς δὲν ὑπάρχει ἄλλη ζωὴ, (τὸν τελευταῖο καιρὸ μάλιστα ζήτησε ἀπ' τὴν ψυχὴ τῆς πεθαμμένης μάνας του νὰ τοῦ γράψῃ σ' ἕνα χαρτί, ἂν ὑπάρχῃ ἄλλη ζωὴ, καὶ ἡ ὄχι!) ὅμως καὶ ποτέ δὲν ἄκουσε τὴν παρήγορη φωνὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ:

Δὲν θάχω νὰ με συντροφιά
καμμιὰ παρήγορη φωνή,
—μὰ θανατώνοντας τὴ Σκέψη,
ποῦ τώρα μὲ δολοφονεῖ,
σάν ἕνα φέρετρο πού κλείνει,
θὰ γείρω πάλι στὸ βυθό...

Πυκνὸ σκοτάδι θὰ καταπιῆ τὴν ὑπαρξὴ του, πού κόλλησε μέσα στὴ ματαιότητα (: «καὶ θὰ σκεπάσῃ διὰ παντός τὴ μάταιη ὑπαρξὴ μας») ⁽²²⁾. Στους οὐρανούς γι' αὐτὸν «εἶναι ἡ μέρα μαύρη» ⁽²³⁾. Οὐτὲ ἕνα φῶς δὲν βλέπει πουθενά, μέσα σ' αὐτὸ τὸ ἀπέραντο βράδυ τῆς αἰώνιας καταστροφῆς:

Μὰς φέρνει τὸ κῆμα, καὶ πᾶμε θλιμμένοι,
στ' ἀπέραντο βράδι πού μᾶς περιμένει,
χωρὶς ἕνα φῶς πουθενά! ⁽²⁴⁾

*

Ζοῦσε λοιπὸν ὁ Λαπαθιώτης, μέσ' στὴν ἀνάστηρη νυχτιά τῆς ἀπιστίας. Μακρὰ ἀπ' τὸ Θεὸ καὶ μακρὰ ἀπ' τὸ φῶς Του. Γι' αὐτὸ ἡ ἀπογοήτευση ἔγινε πιά ὁ μόνιμος καὶ μοναδικὸς σύντροφός του:

Καὶ μόνο ἕνα παράπονο μεγάλο
στά βάθη τοῦ μυαλοῦ μου—Τίποτ' ἄλλο ⁽²⁵⁾.
Μάτια τὸν καλοῦν κάποτε κάποιες φω-
νὲς νὰ ξαναθρῆ τὴν αἰσιοδοξία του:

Τέτοια συμβουλή, σὲ μένα,
φυσικά, δὲν ὠφελεῖ,
κι' ὅσα χεῖλη μοῦ τὴ λένε,
πόσο, Θεέ μου, εἰν' ἀφελῆ!...

...Ὅλ' ἡ Πλάση σὲ προσμένει,
γιά νὰ σύρῃς τὸ χορὸ...
Μὴ ζητᾶς νὰ μ' ἀνοστήσης:
ΔΕ ΜΠΟΡΩ ⁽²⁶⁾.

Καὶ μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀδυναμία του καὶ τὴν παράλυση τῆς θελήσεώς του, ἔρχεται συχνά στὴ σκέψη του τὸ τί μπορούσε νὰ ναι. Ἡ συνείδηση τῆς ἀξίας μας σάν δυναμὸν πνευματικῶν καὶ προνομιούχων, πλασμένων ἀπὸ βρασιλεῖα γιὰ θρόνους πριγκιπῶν, εἶναι στιγμὲς πού ξυπνάει μέσα του καὶ τοῦ θυμίζει μὲ τὸ μελαγχολικὸ τῆς τραγοῦδι, πῶς δὲν ἦταν πλασμένος γιὰ νὰ βρισκεταί τόσο χαμηλά:

Γιατ' εἴμαστε σάν κάποια ρόδα,
πεομένα μέσ' στὴν παγωνιά,
—ρόδα πού τάλυωσε μιά ρόδα,
καθὼς περνοῦσε στὴ γωνιά,

πού ἂν καὶ κομμένα, κι' ὄλο χῶμα,
καὶ κυλισμένα καταγῆς,
δὲν ξαίρω τί θυμίζει ἀκόμα
πῶς ἦταν ἀνθὴ τῆς σῆγης... ⁽²⁷⁾.

Μὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ γυρίσῃ. Στὸ μεταξύ, λέει, κάτι εἶχε γίνεῖ. Κι' αὐτὸ τὸ κάτι ἦταν ἀδύνατο νὰ γιαιτρευτῆ. Μόνος του, μὲ τὰ δικά του χέρια, εἶχεν ἀνατινάξῃ τὸ γεφύρι τῆς ἐπιστροφῆς. Καὶ τώρα, ἀνάμεσα στοὺς δυὸ κόσμους, χάσμα μέγα ἐστήρικτα. Γι' αὐτὸ δὲν ἔχει ἡσυχία, δὲν μπορεῖ νὰ βρῆ μιάς ὥρας γαλήνη:

Δὲν ἔχω πιά τὴν πρώτη μου γαλήνη,
τὸ βῆμα μου δὲν εἶναι πιά γερό:
σ' αὐτὸ τὸ μεταξύ, κάτι ἔχει γίνεῖ,
πού δὲν γιαιτρεύεται μὲ τὸν καιρὸ ⁽²⁸⁾.

Ἀντίθετα, μὲ τὸ πέρασμα τοῦ καιροῦ, τὸ «χάσμα» εὐρύνεται, κι' ἡ ἀρρώστια τῆς ψυχῆς του γίνεται πῶς δὲν ἔχει. Αὐτὸ τὸ κενό, τὸ ἀνυπόφορο, τὸ δεξί, τὸ ἐμεγάλο σάν τὸν οὐρανός, ὄλο καὶ μεγαλώνει.

Κι' ὅσο ζῶ, κι' ὅσο μαθαίνω, τόσο νοιώθω,
[ἄλλοιμὸν μου,
τὸ βαθύ καὶ τὸ μεγάλο κι' ἀπροσμέτρητο
[κενὸ μου! ⁽²⁹⁾

Ἔτσι ἡ θλίψη γίνεται πῶς ἔντονη, καὶ στὸ τέλος καταντᾶ χρόνιο πάθος, κι' ἀνίστο.

Κι' ἐγὼ βάδιζα στὴν τύχη, μέσ' στὴν ἐ-
[σημη βραδυά.

σέροντας βαθιά τὴ θλίψη,
πού ποτέ δὲ θὰ μοῦ λείψῃ ⁽³⁰⁾.

Αὐτὴ ἡ θλίψη, ἔτσι μόνιμη καὶ τόσο βαθεῖα, γίνεται ἀκόμα δεύτερη καὶ φτάνει στὸ ἀθάσαστο, ἀπὸ ἄλλους δυὸ λόγους. Ὁ ἕνας εἶναι τὸ συναίσθημα τῆς ἥττας· ὁ

(20) Ποιήματα, σ. 7-8.

(21) Αὐτ. σ. 59.

(22) «Γραμμένο σ' ἕνα λεύκωμα» Αὐτ. σ. 19.

(23) Αὐτ. σ. 79-80.

(24) «Ἐλεγεία» Αὐτ. σ. 53.

(25) «Νυχτερινά» Αὐτ. σ. 37-38.

(26) «Τὸ μήνυμα» Περιοδ. «Φιλολογικὴ Κυριαχὴ» ἀρ. φύλ. 11, Ἀθῆναι 30 Ἰανουαρίου 1944, σ. 7. Τὰ κεφαλαῖα δικά του.

(27) «Ἡ φωνή», Ποιήματα, σ. 47-48.

(28) «Κακὸ φθινόπωρο» Αὐτ. σ. 56-57.

(29) «Ἀποχαιρετισμοὶ στὴ Μουσικὴ» Νέα Ἔσθια, 1 Ἰανουαρίου 1944, σ. 3-4.

(30) «Μιά νύχτα πόθου μαγικὴ» Ποιήματα, σελ. 41-42.

άλλος είναι οί έριννός. Έκείνο τού συναίσθημα πώς είναι ο νικημένος τής ζωής, είναι διάχυτο σέ όλη τή δεύτερη περίοδο τής ζωής τού Λαπαθιώτη. Πώς είχε ξεκινήσει! Αλήθεια, πώς είχε ξεκινήσει! Μπορούσε ποτέ νά τó ξεχάση; Μπορούσε ποτέ νά ξεχάση τή θριαμβευτική έξορμηση τήν προέλαση μέσα στις πρώτες δάφνες, τά χειροκροτήματα τών θεατών, τίσ έπευφημίες τού «κύκλου»; Καί τώρα, συγκρίνει. «Όσο και νά θέλν νά τó άποφύγη, δέ μπορεί. 'Η σύγκριση άναπηδά πάντα μέσο» στό στοχασμό του: 'Η πρώτη του ζωή ήτανε χαρούμενη, ήτανε όλη φώς, όλη θάμπτωση. Ένφ:

Σιγή και σκοτάδι βσιπούσε τήν άλλη
 μιτ' ένα μικρό φως δέν είχε φανή!
 Καί τότε θλιμμένοι και σαν όρφανοί,
 ζητώντας τόν ήλιο, χαθήκαμε πάλι... (31).

'Αλλ' όμως, τó καταλαβαίνει: Έκείνη ή πρώτη ζωή, ή γεμάτη ύποσχέσεις, ήτανε πού κατέστρεψε τή δεύτερη. Ψεύτικη ήταν ή χαρά τής, πλαστό τó γέλοιο, άπατηλές οί ύποσχέσεις τής. Καί τó φως τής κι' ή λάμψη τής, ψεύτικα ήταν κι' αυτά. Κι' οί πρώτες έπιτυχίες, τίποτ' άλλο, παρά άπλό προοίμιο τής καταστροφής. Τώρα, βλέπει μπροστά του νά περνά, τó χάραμα, ένας στρατός, περήφανος, κοιμαρωτός, μέ τή χαρά τής έπιτυχίας, μέ τ' άσημνία μέτωπα ψηλά. Μέσα σ' αυτούς δέν ήταν ο ποιητής. Ήταν έξω, ήταν άπέναντι, ήταν —ώ σπαραγμός!— μαζί μέ τούς νικημένους, πού παρακολουθούν άπ' τó πεζοδρόμιο, θρηνώντας τήν ήττα τους και τή συντριβή τών «ιδανικών» τους:

Μονάχα έμεις στεκόμαστε θλιμμένοι,
 —έμεις, έμεις, τής ζωής οί νικημένοι,
 μέ τά βασιλεμένα ιδανικά...

Κι' έμεις ένα προΐ είχαμε κινήσει,
 μόλις ο κάμπος είχε κοκκινίσει,
 μέ μάτια πού τά φλόγιζε ή γαρά,
 κι' όλοι γεροί κι' άγέρωχοί σαν Κροΐσσι,
 —μά τά μεσάνυχτα είχαμε γυρίσει,
 μέ κατωματωμένα τά φτερά... (32).

Κι' ύστερα, είναι κι' αυτός ο πληθυντικός. Δέν ήτανε μόνος του. 'Ητανε και τóσοι άλλοι, μαζί μ' αυτόν. «Άλλοι, πού τούς είχε άπατήσει, ή τόν είχαν άπατήσει, δίνοντας ο ένας στόν άλλον κούφίες ύποσχέσεις. Χαμένα λόγια, χαμένα χρόνια! Γυρίζει όλοϋθε, ψάχνει όλόγυρά του, δέν βρίσκει στό δρόμο τού, ούτε έναν, για δείγμα, χαρούμενον!

Τά χρόνια μας πάνε κι' έκείνα γαμένα:
 στό δρόμο πού πήρα, δέ βοήκα κυμένα,

πού νάχη χαρή μερικά(33).

Θλιθερή πείρα. Τραγική διαπίστωση! 'Ανοίγεις τά χέρια για νά πιάσης τήν εύτυχία, πού σου χαμογελά προκλητική, και σέ λίγο καταλαβαίνει πώς βρίσκεσαι μέ άδεια τά χέρια, μέ τó κενό στην ψυχή, μέ πικρή γεύση στά χείλη—και, τó χειρότερο, μέ αυτά τά βελόνια τών τύψεων, πού τρυπάνε, ώ τόσο! τήν καρδιά, και δέν σέ αφήνουν ούτε στιγμή σέ ήσυχία. «Μέ τί, μέ τί νά έξαλείψω τήν πικρή γεύση, πού νοιώθω μέσ' στό στόμα;», έγραφε σέ κάποιο γράμμα του πρós τόν κ. Παπατζώνη, άπ' τίσ 16 Μαρτίου 1940. Κι' έπρόσθετε: «'Αν μπορούσες ν' άποείσης τά φοβερά φαντάσματα, πού μορφάζουν πέρα στόν όρίζοντα, και μ' άπειλούν μέ τ' άσπικά τους δάχτυλα!» (34).

Μάταιος κόπος! Τά φοβερά φαντάσματα τών τύψεων μπορούσε νά τά σκορίσας, και νά κάμη ν' άστράφουν ήλιοι χαράς στην σκοτισμένη ψυχή, μιά μονάχα πράξη—ένα μονάχα κίνημα. Τó κίνημα τής έπιστροφής, αυτό πού είναι ή μοναδική έλπίδα σωτηρίας για όποιον έγκατέλειψε κάποτε τόν Πατέρα και τράθηξε σέ χώρα μακρυνή. Μά τó όπέρτατο τούτο κίνημα ζωής και ψυχικής εύρωστίας, πού κάνει νά λάμψη στό δάχτυλο ξανά τó δαχτυλίδι τής υιοθεσίας και νά τρέξη τής εύφροσύνης τó κρασί στην πανήγυρη τών πρωτοτόκων—αυτό τó κίνημα, αλλοίμονο, δέν ήταν άποφασισμένος νά τó κάμη ποτέ ο Λαπαθιώτης. Τί τού άπέμενε, λοιπόν, νά κάμη;

*

Τί τού έμενε; Ήταν τó τραγικό έρώτημα πού έθεσε στόν έαυτό του ο δυστυχισμένος ποιητής:

Πέρασε τó φθινόπωρο, κακός βοριάς σιμώνει,
 κι' είν' ή καρδιά μου μόνη
 κοντοζυγόν' ή παγωνιά, τά σύννεφα κι' ή
 [μύρα,
 —και τί θά γίνω τώρα;... (35)

Ρωτά τόν έαυτό του, ρωτά τούς γύρω, άπάντηση καμιά. Χωρίς πίστη, χωρίς ήθική, χωρίς έπάρκεια ψυχικών δυνάμεων, μέ μιά θέληση κουρελιασμένη, μ' ένα οργανισμό καταρακωμένο άπ' τίσ καταχρήσεις και τά ναρκωτικά, σέ βαθμό πού νά τού κοπή τιά κι' ή όρεξη, και νά μη μπορεί νά φάη περισσότερο από μία φορά τó εικοσιτετράωρο, —έτσι όπως τόν κατάντησε «ο δρόμος πού πήρε», δέν έβλεπε νά τού άπομένη τίποτ' άλλο παρά μόνο ή όριστική έκμηδένιση. 'Έτσι, όλη του σχεδόν ή ποίηση τής τελευταίας δεκαπενταετίας,

(31) «Ζωές» Αύτ. σ. 35.

(32) «Οί νικημένοι τής ζωής» Αύτ. σελ. 23.

(33) «'Ελεγεία» Αύτ. σ. 53.

(34) Ν. 'Εστία, ιδ. τεύχ. σ. 94β.

(35) «Γράμμα» Ποιήματα σ. 44.

ήταν ένα αδιάκοπο μοιρολόι, ένα σπαραχτικό τραγουδί θανάτου. 'Η πονεμένη καρδιά του, που ζήτησε τη χαρά παντού άλλο—μακριά απ' την Πηγή της—χωρίς να μπορεί να πετύχει «καμιά χαρά», δέ βρίσκεται τώρα να ποθήσει άλλο, παρά μόνο την εξαφάνισή:

Και τώρα, ένα μόνο,
στερνό, θέλει νάχη:
μιό κι' είναι πλασμένη
νά μένη μονάχη,

κι' άφοδ χαμμιάν άλλη
χαρά δέν αιστάνθη,
—νά σβήση όπως σβήνουν
τ' άνόφελα τ' άνθη.... (36)

"Αν τόν κρατούσε κάτι στη ζωή, αυτό ήταν ή πλάνη πως θά μπορούσε να βρη την εύτυχία εκεί που τή ζητούσε. Τότε τό κάθε τι τούλεγε «να ζήση». Τώρα όμως,

τώρα, που όλα τά φιερά
σκόρπισαν τής πλάνης,
μου τό λένε καθαρά:

Πρέπει να πεθάνης! (37)

Μόνον εκεί, άλλως τε, μέσα στο μαύρο σκοτάδι, έλπίζει πως θά βρη, επί τέλους, την άπαλλαγή απ' τις τύψεις που τόν δέρνουνε νύχτα και μέρα:

Και τό μαύρο τό σκοτάδι,
που θαρθή να μέ τυλίξη,
θά γιατρέψη μιά για πάντα
τήν αγιάτρευτή μου πλήξη.

Μιά για πάντα θά γιατρέψη
και την τύψη και την πλήξη,
τό μεγάλο τό σκοτάδι,
που θαρθή να μέ τυλίξη... (38)

Δρόμος προς αυτό τό αίώνιο σκοτάδι είναι πιά τώρα ό δρόμος του, που καταντά τη ζωή του άδίσωτη. «Είμαι εκείνος που βαδίζει στο σκοτάδι», έγραφε προς τόν φίλο του κ. Κ. Χριστοδούλου, σε μιá έπιστολή που δημοσιεύτηκε μετά τό θάνατό του(39). «Τό φως του ήλιου, —εξακολουθούσε— τη χαρά που δίνει στους ανθρώπους, δέν τάχω νοιώσει, τ' άκουσ' απ' τά χείλη των ανθρώπων, καθώς τους θρούλους των πωλητών άλλωτινών καιρών, —σαν την ήχώ των μακρινών, χαμένων παραδεισών... Έγώ βαδίζω στο σκοτάδι. Γεννήθηκα μιá νύχτα κατασκότεινη, μιá νύχτα μελαγχολική, νεκρή, του φθινοπώρου... Μήτε κι' ό δρόμος ό λ ο σ ό ξ ό που θέλησα να πάρω, ήταν ό δρόμος ό κοινός των ανθρώπων: "Ήταν ό δρόμος ό βαθύς, ό δρόμος

της 'Α θ ύ σ σου... Κι' εκεί βαδίζω τώρα μοναχός. Σ' αυτό τό δρόμον άσε με, και μη μ' άκολουθής... Είμαι πλασμένος έρημος, βαρύς, για τό σκοτάδι... Δός μου τό χέρι, κι' άσε με σέ τούτη τη γωνιά, —κι' έπειτα σύρε στο καλό, στο δρόμο της Χαράς, ζητώντας την 'Αγάπη σου μέσ' στο Μεγάλο Φως, καθώς εγώ, τό τέλος μου, μέσ' στο πυκνό σκοτάδι...»

Δέν τό περίμενε απλώς, αλλά τό ζητούσε τό τέλος του. "Ήταν πιά άποφασισμένος. "Άλλως τε, τό έργο της αυτοκαταστροφής, σαν μιá πράξη ζωής, είχε πιά συντελεσθή άνεπανόρθωτα' κι' ή αυτοκτονία, ήτανε κάτι που ήρθε σαν φυσικό επακόλουθο. Μερικοί χρονολογοί είτε έπιφυλλιδογράφου, που απέδωσαν την αυτοκτονία του σε οικονομικούς απλώς λόγους, φαίνεται πως άγνωσούν τελείως και την ιστορία και τό έργο του Λαπαθιώτη. Έκτός του ότι, ως τά τελευταία, δέν του έλειψαν τά μέσα τής συντηρήσεως (στο φιλολογικό του μνημόσυνο, κάποιος όμιλητής που τόν ήξερε από κοντά, βεβαίωσε πως «και στα χρόνια του λιμοδ' έτρωγε συχνά κρέας») τά ίδια τά ποιήματά του, που πιά πάνω σημειώσαμε λίγα, μιλάνε ξάστερα και λένε καθαρά ποιά είναι ή άλληθερα. Τά ποιήματα αυτά δέν είναι γραμμένα στην έποχή του λιμοδ. Τυπώθηκαν πρό του πολέμου. 'Η συλλογή βγήκε στα 1939 κι' έχει μέσα ποιήματα που γράφτηκαν πέντε, δέκα και περισσότερα χρόνια νωρίτερα.

Κι' ύστερα, έχομε και την άλληλογραφία του. 'Ο κ. Τέλλος "Άγρας μάς πληροφορεί, ότι ήδη απ' τό 1936 είχαν ανταλλάξει έπιστολές, όπου ό μόν Λαπαθιώτης τού άνεκοιτώνε—άπό τότε!—την άπόφασή του ν' αυτοκτονήση, κι' ό "Άγρας άγωνιζόταν να τόν μεταπείση, υπενθυμιζόντάς του πως έχει «στην Πάτρα ένα πολύ μεγάλο κτήμα» κλπ.(40). Κι' άργότερα, στις 6 Μαρτίου 1940, ό Λαπαθιώτης έγραφε στον κ. Τ. Παπατζώνη: «Τώρα που έτοιμάζομαι σιωπηλά για τη μεγάλη εξαφάνισή (πολύ κοντά ό καιρός πιά, πολύ κοντά) κλπ. Δέκα μέρες άργότερα, άφοδ ό κ. Παπατζώνης άδικα προσπάθησε να τόν άποτρέψει, αυτός τού άπαντούσε για τά «φοβερά φαντάσματα», που τόν άπειλούσαν, κι' έπρόσθετε: «Κι' άν ή άγάπη σου... έξορκίζει μιá μικρή στιγμή τό δαίμονα, αυτός ξαναγυρίζει μόλις σιωπήσης, και μου ψιθυρίζει παλύ σιγά στ' ατί, τό άνάλγητο εκείνο «Nevermore»! Και τί να κάνω τότε; τί να κάνω;» (41).

Δέν έκανε τίποτε άλλο, παρά αυτό που

(36) «Ωραιοπαθής» Αύτ. σ. 13.

(37) «'Η χαρά» Αύτ. σ. 79-80.

(38) «Τό τραγουδί του θανάτου» Αύτ. σ. 33.

(39) «Φιλολογική Κυριακή» ό. π. σ. 7.

(40) «Έργον Τέχνης» Ν. Έστία, ό. π. σ. 97.

(41) «'Ο Λαπαθιώτης μετέωρο και σιχιά» ούτ. σ. 94.

του υπαγόρευε ο σατανικός αυτός ψιθυρός στ' ατί του. Και μιά νύχτα, μιά χειμωνιάτικη νύχτα, ο Λαπαθιώτης, άφοδ μάταια ζήτησε τη χαρά μακρυσά άπ' την Πίστη και την ήθικη του Χριστού, για να κατατήση «παθολογικά άπελπισμένος» (Τ. Παπατζώνης) και να γίνη αυτός «ό αντιπροσωπευτικός τύπος της παρακμής» (Γ. Βαλέτας), στο τέλος, κάποια μεσάνυχτα του περασμένου Γενάρη, ξαπλώνοντάς χάμω σκοτωμένος, αιμόφυρτος, όριστικά έκμηδενισμένος. Ό θλιβερός του στίχος είχε πραγματοποιηθή:

Μά τά μεσάνυχτα είχαμε γυρίσει
μέ καταματωμένα τά φτερά....

*

“Ετσι έζησε, έτσι έγραψε κι' έτσι αυτοκτόνησε ο Λαπαθιώτης. “Ενα αξιόλογο ταλέντο χαραμίστηκε άδικα. Μιά ζωή τσαλακώθηκε μέσα στη λάσπη. Και τό χειρότερο, μιάν εύνοημένη ψυχή τη ρουφήξαν τά αιώνια σκοτάδια. Σέ τούτη την αυτοεκμηδένιση μπροστά, θάπρεπε να σταθούμε μέ πότερη περίσκεψη κι' όρθοκρυσία, άπ' όση δείξαν μερικοί σχολιαστές της (42). Ό Λαπαθιώτης, άσχετα προς την αισθητική αξία του ποιητικού του έργου, που δέν τη νομίζω μικρή, μένει, άς τό ξαναπούμε, και σάν ποιητής και σάν άνθρωπος, αντιπρόσωπος μιάς ώρισμένης γενιάς λογοτεχνών και μιάς ώρισμένης κατηγορίας ανθρώπων. «Τά νάματα που πότισαν τόν Λαπαθιώτη νέο—γράφει ο κ. Κλέων Παράσχος—τά ήπια με δλοι οι λίγο νεώτεροι ή οι όμηλικοι του Λαπαθιώτη, άπό τις ίδιες κρήνες, μέ τί άνατριχιασμα ήδονής και μέ πόσο άκόρεστη δίψα!» (43). “Ε, λοιπόν, πόσο φαρμακερά ήσαν αυτά τά νερά, όπου ζήτησαν να σβύσουν την πνευματική τους δίψα τόσο και τόσοι, πόσο θανατερό ήταν τό δηλητήριο που κυ-

λούσε ανάμικτο μαζί τους, για μās σήμερα δέν μένει πιά καμμία άμφιβολία. Στο πρόσωπο του Καρυωτάκη, που κατέστρεψε τη ζωή του τόσο πρόωρα και τόσο τραγικά—στην περίπτωση του βαθεία πικραμένου—μέ την άβιωτη ζωή, Καθάφη στο πρόσωπο του Μήτσου Παπανικολάου, που έδω και λίγους μήνες έδωσε κι' αυτός τραγικό τέλος στη ζωή του, μέ την άργη και ύπουλη αυτοκτονία της καταχρήσεως των ναρκωτικών στο πρόσωπο του Κώστα Ούράνη, που προχτές άκόμα, άπ' τό περιοδικό «Όρίζοντες» άκούγαμε τη θλιβερή του κραυγή:

«Νικήθηκα χωρίς να πολεμήσω!»

σε όλες αυτές και τόσες άλλες όμοιες περιπτώσεις, κι' άκόμα πιδ χτυπητά στην περίπτωση Λαπαθιώτη, ή γενιά αυτή έδωσε τις έξετάσεις της και μās πλουτίζει μέ μιά θλιβερή, μά πολύτιμη πείρα.

Κι' είναι καιρός πιά ν' άρχίσουμε να βλέπουμε και ν' άκούμε. Είναι καιρός, οι νέοι μας—αυτοί προπάντων—να φανούν επί τέλους έξυπνοι, Ικανοί να δέχονται, μέ μάτια όρθάνοιχτα κι' αυτί προσεκτικά, τη μεγαλοσήμαντη φωνή των πραγμάτων. “Αρκετά πιά μās έφλυάρησαν τόσοι και τόσοι κύριοι—και κυρίες!—για την «άνώτερη» καλλιτεχνική ζωή, ζωή που κυλιέται στο βούρκο, δεμένη στις χειροπέδες των παθών για τη «χαρά» του μεθυσού, των ναρκωτικών και της παραφροσύνης. “Αρκετά μās έξάλισαν μέ τη λυτρωτική δύναμη της «χνης των» όταν ή λυτρωτική αυτή δύναμη θά μās έχη φέριε ως τό περιστροφο, θ' άλλάξουν άπλούστατα ήχο και θ' άρχίσουν να λένε για τη λύτρωση που δίνει ή αυτοκτονία. “Αρκετά κι' έμείς τούς δοθήκαμε στα τυφλά, κι' έμπιστευθήκαμε σ' αυτούς τό δρόμο μας και την ψυχή μας. Σ' αυτά τά σκοτάδια που φθάσαμε, οι ματωμένες έκπυρσοκροτήσεις των αυτοκτονιών μοιάζουν σάν κόκκινες άστραπές που μās δείχνουν άκαριαία τό δρόμο της διαφυγής. Μās ζωγραφίσανε τό ψέμα μέ τά χτυπητότερα χρώματα. Στόλισαν τό άποτρόπαιο είδαλο της άμαρτίας μέ γαλαξίες κορδελίτες, πολύχρωμα πετράδια, μαστορικά μακιγιαρίσματα. Δυό-τρία χαστούκια της πραγματικότητας, κι' ή μάσκα πετάγεται μακριά, οι κορδελίτες γίνονται κουρέλια, και φαίνεται ή συχαμένη μορφή, μέ τά κούφια δόντια, τις σάπιες μασέλες, τ' αλλοίθωρα μάτια, την άνυποφορη δυσωδία. “Ητανε πιά καιρός! “Όσοι ζωντανό, θά βαδίσουν άπάνω, προς τ' άνοιχτά ψηλώματα της φωτοπλημμύριστης Αόγης της Πίστεως, όπου οι όρίζοντες άπλώνονται στο γαλανό κομάτισμα των όρθρων, διάπλατ' άνοιχτά για τό τρισελεύθερο φτερούγισμα της πρωτογέννητης μέσα στη Χάρη ψυχής.

(42) Μερικοί χρησιμοποίησαν την αυτοκτονία του Λαπαθιώτη, για να δημοκοπήσουν χτυπώντας άμείλικτα τό κοινό, εις όφελος του έαυτού των και των λεγομένων «πνευματικών ανθρώπων του τόπου». Πολύ άκατάλληλη ή στιγμή! Μερικοί άλλοι, έγραψαν ποιήματα στο θάνατό του, για να μακαρίσουν τόν... λυτρωμένο άδελφό, και να τόν ζήλψουν για τη λύτρωση που βρήκε μέ την αυτοκτονία. Κάποιος αλλοικός, που διάβασε τέτοιους στίγους, έρώτησε: Σάν είναι έτσι, τι τόσο έμποδίζει να κάνουν κι' αυτοί τό ίδιο; “Όσο για μένα μού φαίνεται πώς, όλοι αυτοί, ή χρησιμοποιούν τις λέξεις λύτρωση και λυτρωμένος μέ μιά πλήρη παρεξήγηση της πραγματικής του σημασίας, ή άπλούστατα βρήκαν την εύκαιρία να φιλολογήσουν ποιητικά. Έκτός αν συμβαίνουν και τά δύο.

(43) «Ναπολέον Λαπαθιώτης» ό. π. σ. 84.

Η ΠΟΙΗΣΙΣ ΣΑΝ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΠΕΙΡΑ

«Ο πόλεμος έφερε κάποιαν διακοπήν τής έπαφής μας με την νεωτέραν Γαλλικήν σκ.ψιν, πράγμα πού βεβαίως άποτελεί ζημίαν. Αί «Ακτινες» κατιβάλλουν προσπάθειαν να κατατοπιζόνται, όσον τώ δυνατόν, οί αναγνώσταί των, ως προς την εξέλιξιν τήν όσκιαν εμφανίζει ή νεωτέρα γαλλική φιλοσοφία και σκιψις, και φρονούν ότι μέσα εις την προσπάθειαν αυτήν θά έπρεπε να περιληφθή και ή δημοσίευσις του κατωτέρω άρθρου του τόσον γνωστού εις τούς αναγνώστας μας Γάλλου φιλοσόφου Jacques Maritain. Το άρθρον αυτό έχει δημοσιευθή εις ειδικόν τεύχος του περιοδικού «Fontaine» άφιερωμένον εις τό εξαιρετικώς ένδιαφέρον θέμα: «Η ποίησις ως άσκησις πνευματική.

«Όποιος θέλει να γνωρίση τά βάθη του πνεύματος ή, άν θέλετε, την πνευματικότητα του ατόμου, άρχίζει άπ' την είσοδο στον έαυτό του. Επίσης μέσα στην ένδόμυχη ζωή, στη σκέψη, στη συνειδηση συναντάει κανείς την Ποίηση, εάν είναι προωρισμένος να την συναντήσει. Πρό πάντων όταν είναι άπ' αυτούς τούς ποιητάς, στους όποιους ή ποιητική δημιουργία—ή συγκίνηση, ή δημιουργική διαίσθηση—προβάλλει όχι άπ' τον θόρυβο πού τον συνεχίζει ή φαντασία, άλλ' άπ' την περιουλλογή μέσ' στη σιωπή, την πιο άπογυμνωμένη από φόρμες και λόγια, όταν ή σιωπή άγγιζει ένα ύψηλό και μεγάλο βαθμό βαθους και άγνότητος.

Για να επανέλθω σ' αυτό πού ήδη έχω ύπογραμμίσει σε μία μελέτη πάνω στο ίδιο θέμα, θά πώ, ότι κατά τη γνώμη μου ή πηγή τής ποιήσεως, όπως και κάθε δημιουργικής διαισθήσεως, βρίσκεται μέσα σε μία ειδική πείρα, πού μπορεί να όνομάση κανείς «γνώση» σκοτεινή και γλυκιά, με μία γλυκύτητα έντελώς πνευματική, γιατί σ' αυτά τά βάθη όλα είναι πνεύμα και ζωή. Και ό ποιητής ξέρει ότι εισδύει μέσα σ' αυτή τη γνώση, χρησιμοποιώντας μία περιουλλογή όλων του των αισθήσεων, όσο παροδική κι' άν είναι' αυτό είναι ό πρώτος όρος τής ποιητικής συλλήψεως' έδω πρόκειται για μία παθητική περιουλλογή, όπως είναι ό ήσυχασμός εκείνος για τον όποιον μιλάνε οι μυστικιστάι, όχι μιάς θεληματικής και ένεργητικής αυτοσυγκεντρώσεως, πού ταυριάζει κι' αυτή, άλλα σε άλλες στιγμές.

«Έτσι ή ποίηση μου φαίνεται σαν καρπός μιάς έπαφής του πνεύματος με την πραγματικότητα, πού είναι αυτή καθ' έαυτην άνέκφραστη, και με την πηγή του, πούδαι σε άλληθεια ό ίδιος ό Θεός μέσ' στην κίνηση τής αγάπης πού τον φέρνει στο να δημιουργή εικόνες τής ωραιότητός Του. Ό Βοκάκιος δέν έχει πη ήδη ότι «ή

ποίηση είναι θεολογία;» Έν πάση περιπτώσει είναι όντολογία, γιατί γεννιέται, όταν είναι γνήσια, στις μυστηριώδεις πηγές τής ύπάρξεως. Έκει δίνεται ή ποιητική γνώση με την όποια ό ποιητής συνδυάζει την μοναδικότητα των πραγμάτων. Ούσιαστική γνώση: ή ποίηση είναι τό τραγούδι αυτής τής γνώσεως. Γνώση πού προέρχεται από φυσική συγγένεια με τό άντικείμενο πού την γέννησε, γνώση συγκεκριμένη και μοναδική, τόσο έσωτερική, διαπραστική και βαθειά, ώστε άγγιζει την καρδιά του ποιητού, πούδαι κι' όλας τεντωμένη σαν χορδή, έτοιμη να ανακρούση τό τραγούδι τής ανακαλύψεως, όπως ό κοιμισμένος κορδοαλλός πού τον κτυπάει ό ήλιος, ξυπνάει και ύψώνεται μέσα στον ούρανό και τραγουδάει.

Ό ποιητής είναι βυθισμένος μέσα στον ποταμό του πνεύματος, πού σιγοκυλάει κάτω από κάθε μας συνηθισμένη ένέργεια, έχει νοιώσει την έπαφή αυτής τής πραγματικότητας με τούς ψευτοτόπους, βυθίζεται μέσα σ' αυτή την περιουλλογή, τη σπάνια και γόνιμη, για την όποια πρέπει να είναι άξιος κατά κάποιον τρόπο και άπ' την όποια βγαίνει με δυναμιωμένες τις ικανότητες του, πλουτισμένος με δώρα.

Αυτό τό βύθισμα στα πνευματικά βάθη δέν συγγέεται με την άπλη έγκατάλειψη στον αυτοματισμό τής φαντασίας, πού δέν κατεβαίνει παρά μόνο μέχρι τό φροϋδικό πεδίο τής φυσιολογικής μνήμης, πούδαι καθαυτό πηγή του καθαρού βερμπαλισμού. Έκει πέρα κάνουν εύρήματα εικόνων, άλλα καμμία πραγματική άποκάλυψη. Μπορώ να τό πώ τώρα' ή ποίηση δέν αναγεννήθηκε μά και δέν θά αναγεννηθι ποτέ με τον αυτοματισμό και με μόνη τη βοήθεια των λέξεων. Ένας Eliuird π. χ. είναι μεγάλος ποιητής πα ρα ό τις μερικές συνταγές του και τις άπριοριστικές θεωρίες του, και όχι έξ αιτίας αυτών.

Ό ποιητής πού άρκεΐται στη μέθοδο τής

θεραπευτικῆς τοῦ Φρόντ, σ' αὐτὴ τὴν ψευτοπεριουλλογῇ, ποῦ δὲν εἶναι παρά μιά σκέπη καὶ ἀπλή ἐγκατάλειψη τοῦ ἑαυτοῦ μας, δὲν ἔρχεται σὲ σχέσηὴ παρά μόνο μὲ ὅ,τι ἔχει ἤδη γίνει· δὲν εἰσχωρεῖ, κατὰ τὸν ὀρισμὸ, παρά μόνο στὴ χώρα τῶν ἐνθυμῶσεων ποῦναι χαραγμένες στὸ ὕψουσι-δητο, ὡς κόμποι ἀπὸ ὀχιές καὶ ὡς τραυματισμοί.

Ἄς κάνουν στὸ σημεῖο αὐτὸ, ὁ ψυχολόγος καὶ ὁ ψυχίατρος ἀνακαλύψουσιν, δὲν βλέπω ὅμως κατὰ τί ἐνδιαφέρει αὐτὸ τὴν Ποίησι. Ὁ αὐτοματισμὸς ὡς λύσις ὡς ἓνα σημεῖο τὴν ἐξωτερικέυσιν τῆς φαντασίας, αὐτὸ δὲν ἄρκει νὰ δικαιώσῃ τὴν μέθοδο τῆς ὁποίας τὰ ἀποτελέσματα εἶναι σ' ἄλλες περιπτώσεις διέθρια, γιατί ὁ αὐτοματισμὸς φέρνει τὴν διάλυση ἐκεῖ ποῦ ἡ αὐτοσυγκέντρωσις καὶ ἡ περιουλλογῇ ὡδήγησαν στὴν ἐνότητα τῆς ζωῆς, στὴ δημιουργίαν ἑνὸς καινούργιου τύπου. Ἡ πραγματικὴ καὶ γόνιμη περιουλλογῇ εἶναι τὸ πρῶτο δῶρο ποῦναι δοθῆ στὸν ποιητῆ, καὶ εἶναι μέσα του μιά φυσικὴ διάθεσι, ποῦ πρέπει νὰ καλλιεργηθῆ. Αὐτὴ τὴν εἴσοδο στὸν ἑαυτὸ τοῦ ποιητῆ τὴν ποθεῖ, ζητάει νὰ μὲναι γαί πάντα ἐκεῖ. Ὅπως καὶ ὁ Θεὸς ἐλκεῖ κοντὰ του κείνους ποῦ τὸν ποθοῦν, ἔτσι καὶ ἡ Ποίησι περμῆνει κείνους ποῦ τὴν ζητοῦν καὶ βρίσκονται ἀπὸ κείνους ποῦ τὴν ἀγαποῦν.

Ὁ Θεός. Ἡ Ποίησι. Μιά ἐσωτερικὴ δράσι ἀπόλυτα εἰλικρινῆς καὶ καθάρια, ὡδηγεῖ τὸ ἓνα στὸ ἄλλο, ὡδηγεῖ καμμιά φορά ἀπ' τὸ ἓνα στὸ ἄλλο. Ἡ θεῖα περιουλλογῇ ξεσπάει σὲ ψαλμούς. Καὶ ὁ ἡουχασμὸς τοῦ ποιητοῦ ἀνακαλύπτει τὸν Θεὸ κάποτε. Ἀλλὰ πολὺ συχνὰ οἱ ποιηταί, οἱ καλλιτέχνη, ἀντιτάσσουσιν τὸ ἓνα στὸ ἄλλο, ἂν ὄχι τὸν Θεὸ στὴν Ποίησι, τοῦλάχιστον τὴν ἀπαιτήσεις τοῦ ἑνὸς στὴν ἀπαιτήσεις τοῦ ἄλλου. Ἀναγνωρίζουσιν γενικὰ τὴ θεῖα πηγὴ τῶν δῶρων των. Καὶ ποιηταί καὶ μουσικοὶ λέγουσιν: Ὅλες οἱ πηγὲς βρίσκονται σὲ Σῆνα, γράφει ὁ ψαλμὸς. Ἀλλὰ θεωροῦν τὴν ἀπαιτήσεις τοῦ νόμου τοῦ Θεοῦ ὡς ἐμπόδιο στὴ δημιουργικὴ τὸν ἐλευθερία καὶ τὴν ὑπακοή σ' αὐτὸν τὸ νόμο ὡς ἀκρωτηριασμὸ.

Δὲν ξέρουσιν ὅτι αὐτὸς ὁ νόμος εἶναι πνευματικὸς καὶ συνεπῶς ἐλευθερωτικὸς τῆς ἐλευθερίας μας. Αὐτοὶ ποῦ πιστεύουσιν στὸ Χριστὸ ὑποτάσσονται στὸ νόμο τοῦ Θεοῦ ὡς σὲ φῶς ποῦ φωτίζει τὸ δρόμο τῆς ἐλευθερίας⁽¹⁾. «Ὁ νόμος πνευματικὸς ἐστὶ, λέει ὁ Ἄπ. Παῦλος, ἐγὼ δὲ σαρκικός εἰμι, πεπραμένος ὑπὸ τὴν ἀμαρτίαν» (Ρωμαίους ζ' 14). Ὁ Baudelaire τὸ ἤξερε αὐτό (καὶ ὁ Rimbaud χωρὶς ἄλλο) καὶ δέχθηκε εὐχαρίστως τὸν σπαραγμὸ ποῦ φέρ-

νει μαζί τῆς μιά τέτοια γνώσι καὶ τὴν ταπεινώσι ποῦ ἐπιβάλλει⁽²⁾.

Ὁ Baudelaire δεχότανε τὸ σύμπασι τῆς ἀντικειμενικῆς ἀλήθειας ποῦ δὲν τοῦ ἦτανε σκάνδαλο. Αὐτὸ ὅμως ἔγινε σπάνιο στὸς καλλιτέχνης τῆς ἐποχῆς μας⁽³⁾ ὁ λαμπρὸς αὐρανὸς τοῦ μεταφυσικοῦ ἀπέριου εἶναι γι' αὐτοὺς ὡς μιά σκυθρῶπῆ ἔρημος. Τὸ νὰ τείνουσιν σ' ἓνα ἀντικείμενο ἀμετάβλητο στὴν οὐσία του, εἶναι γι' αὐτοὺς ὡς νὰ βγαίνουσιν ἀπ' τὴ ζωῆ. Ἀπὸ προκατάληψη ἢ ἀπὸ πραγματικὴ ἀνικανότητα, οἱ καλλιτέχνη, οἱ ποιηταί, δὲν ξέρουσιν ἢ δὲν θέλουσιν νὰ ξέρουσιν, παρά αὐτὸ ποῦ δημιουργοῦν, ἢ καλλίτερα αὐτὸ ποῦ γίνεται μέσα τους: τὴ συγκίνησίν τους, τὴ σὺλληψη τοῦ ἔργου μέσα τους, τὸ ἔργο τους, τὴν ἐκφρασί τους. Ἄν μπορούσαν μὲ μιά πράξι ταπεινώσεως νὰ παραβεχθοῦν τὴν πραγματικότητα τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου, τῶν δημιουργημάτων καὶ τῶν νόμων, ποῦ ὁ δημιουργὸς τῶν ποιητῶν ἔχει θέσει ἐπίσης μέσα στὴν ὑπαρξή, νέες καὶ πολλὲς περιοχὲς τοῦ ὠραίου θὰ τοὺς εἶχαν χωρὶς ἄλλο ἀποκαλυφθῆ.

Θὰ γινόντουσιν τότε—μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς, οἱ πῶ μεγάλοι—θὰ γινόντουσιν πραγματικὰ ἐμπνευσμένοι, προφηταί σ' αὐτὸ τὸν κόσμο, καὶ ἡ πνευματικὴ πείρα τῆς θεῖας ἀλήθειας θὰ ἠῶξανε, θὰ ἐνημονίξει, θὰ ἐφώτιζε μέσα τους τὴν πνευματικὴν πείρα τῆς ποιητικῆς καταστάσεως. Ἡ ἀντινομία λοιπὸν πρέπει νὰ λυθῆ. Ἐκεῖ ποῦ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ἐλευθερία ἔρχονται ἀντιμέτωπος ἢ μὴ στὴν ἄλλη, ὡς ἐχθρὲς, γίνεται μιά ἐκκλιση στὴν ἀγάπη, τὴν ὁποία ἡ ἀγιότης ἀκούει. Ἐνα βάρος ἀγάπης καὶ ἀγιότητος βρίσκονται κάπου, ποῦ προσθέτει σ' ἓνα πρόσκαιρο ἀγαθὸ, ἓνα ἀγαθὸ αἰωνίας ἀξίας, ποῦ σώζει τὴν ὁμορφίαν αὐτοῦ τοῦ παροδικοῦ κόσμου, ἐξαγοράζει τὴν ὁμορφίαν τὴν δημιουργημένη ἀπ' τοὺς ποιητάς καὶ τὴν ἀποσπᾷ ἀπὸ κείνους ποῦ κομπάζει γιὰ τὰ δικαιώματά του πάνω σὲ κάθε ὁμορφίαν, ἐπεὶ εἶναι «ὁ Ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου». Ἐτσι τίποτα τὸ ὠραῖο δὲν γίνεται στὴν πραγματικότητα χωρὶς τὴν ἀγάπη. Ὁ καλλιτέχνης δημιουργεῖ ἓνα δημιουργημα, τὸ ὁποῖον ὁ ἅγιος παίρνει πίσω ἀπ' τὸ διάβολο, ποῦ πολλὲς φορές ἔχει συνεργασθῆ στὴ δημιουργία του δίνοντας τὸν ποιητῆ μιά πείρα ἀπ' αὐτὸν τὸν κόσμο, ἀπ' τὴν πομπὴς του, ἀπ' τὴν ἡδονὴς του. Μὰ δὲν ὑπάρχει καλὸ, ἢ ὁμορφία ἢ ὑπαρξή ποῦ ἡ Χάρις δὲν θέλει καὶ δὲν μπορεῖ νὰ σώσῃ.

Jacques et Raïssa Maritain
(Μετάφρασις Ἰ. Ἀλ.).

(1) J. Maritain. La Pansée de Saint Paul.

(2) Σ. Μ. Στὸ θέμα αὐτό, «Ἀκτίνες» 1940 σελ. 13.

ΚΑΤΙ ΑΚΟΜΗ ΔΙΑ ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ

Ἐξ ἀφορμῆς ἐνὸς ἄρθρου τοῦ συνεργάτου μας κ. Σ. Καλησπέρη, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ψυχάρης καὶ δημοτικισμός», τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ προηγούμενον τεῦχος τῶν «Ἀκτίνων», ἀναγνώσται μας μᾶς ἐξεδήλωσαν δι' ἐπιστολῶν ἰσχυρῶς τὸν ἴσον ἐπὶ τοῦ ἄρθρου ὅσον καὶ ἐπὶ τοῦ θέματος, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ ὅλου γλωσσικοῦ ζητήματος. Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν αὐτῶν δημοσιεύομεν κατ' ἐπιλογὴν δύο, αἱ ὁποῖαι ἐκπροσωποῦν, κατὰ τὸν καλύτερον τρόπον, τὰς δύο κυρίας ἀπόψεις ποῦ ἐξετέθησαν, καὶ αἱ ὁποῖαι κατὰ βάσιν ὀποδίδουν τὰς δύο κυρίας ἀντιθέτους ἀντιλήψεις ἐπὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος. Δημοσιεύεται οὕτως ἀφ' ἐνὸς ἐπιστολὴ τοῦ καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Π. Ι. Μπρατσσιώτου, ἐνῶ, ἀφ' ἑτέρου, ἡ ἄλλη πλευρὰ ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ ἐπιστολὴν νέας φιλολόγου, τῆς Δίδως Θεοδώρας Λαλαγιάννη. Ἀκολουθεῖ σημεῖωμα τοῦ συνεργάτου μας κ. Καλησπέρη ἐπὶ ἐιδικῶν θεμάτων, καὶ, ἐν κατακλείδι, ἐκτίθενται αἱ ἀπόψεις τοῦ Περιηδικοῦ τοῦτου ἐπὶ τοῦ ὅλου θέματος.

Α'.

Φίλε κύριε Διευθυντά τῶν «Ἀκτίνων»

Μὲ εὐνόητον διαφέρον ἀνέγνωσα εἰς τὸ τελευταῖον τεῦχος τῶν «Ἀκτίνων» (43, σελ. 168-174) τὸ ἄρθρον τοῦ κ. Σ. Καλησπέρη ὑπὸ τὸν τίτλον «Ψυχάρης καὶ Δημοτικισμός» καὶ θεωρῶ ὑποχρέωσίν μου νὰ διατυπώσω μερικὰς μου ἐντυπώσεις καὶ σκέψεις ἐπ' αὐτοῦ, τοσοῦτο μᾶλλον καθ' ὅσον εἰς αὐτὸ θίγεται θέμα μεγάλῃς σπουδαιότητος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀπαραίτητον εἶναι, νομίζω, νὰ ἀκουσθοῦν καὶ ἄλλαι γνώμαι (audiat et altera pars), ἵνα διὰ τῆς καλοπίστου καὶ ὑπὸ ἀληθινοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος ἐμφορουμένης συζητήσεως ὀλοκληρωθῇ ἡ διαπίστωσις τῆς ἀληθείας.

Ἐν πρώτοις χαίρω ἰδίῃ εἰς τὸ ἄρθρον τοῦτο ἀναγνωρίζεται καὶ διακηρύσσεται μίᾳ θεμελιώδους σημασίας ἀλήθεια, τὴν ὁποῖαν καὶ ἐγὼ εἰς πρόσφατα βιβλιογραφικά μου σημειώματα⁽¹⁾ ἐτόνισα, ὅτι δηλ. ἡ γλῶσσα πρέπει νὰ θεωρητῆα, πούλαχιστον ὑπὸ τῶν εὐλακρινῶς ἐπιθυμούντων τὴν διαφώτισιν καὶ διὰ καὶ τὴν ἐποικοδομὴν τοῦ λαοῦ, ὡς μέσον καὶ ὄχι ὡς σκοπός, ὅπως δυστυχῶς κατήνησεν εἰς τοὺς ἀδιαιλλὰ-

κτους θιασώτας τῆς ἀρχαϊζούσης γλώσσης ἀφ' ἐνὸς καὶ τῆς δημοτικῆς ἀφ' ἑτέρου. Φορμαλισμὸς καὶ βερμπαλισμὸς εἶχε καταστήσει ἡ γλῶσσα δυστυχῶς, εἰς τοὺς μὲν, τὸ αὐτὸ δὲ κατήνησεν καὶ εἰς τοὺς δέ, πράγμα ὅπερ εἶναι ἐν ἑκ τῶν αἰτίων καὶ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν κακοδαμονίας. Ἐπίσης εὐχαριστῶς διακρίνω εἰς τὸ ἄρθρον τοῦτο ἐκτίμησίν τινα πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς ἡμετέρας γλώσσης, ἐκτίμησιν ὄχι πολὺ συνήθη εἰς τοὺς δημοτικιστάς, μόνον ὅτι διὰ τὴν ἀρτιωτέραν ἱστορικὴν ἐνημέρωσιν νομίζω, ὅτι ἐνδείκνυται ἡ μελέτη τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης τοῦ Γ. Χατζηδάκη (1915) καὶ τῆς ἱστορίας τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος τοῦ Α. Μέγα (1925), εἰς τὸν Α' τόμον τῆς ὁποίας ἀφιερῶνται ἔνδεκα ὅλα σελίδες (348-359) εἰς τοὺς «πρώτους ἀναμορφώτας τῆς γλώσσης» (τοὺς ὁποίους ὁ ἀγαπητὸς μου ἀρθρογράφος χαρακτηρίζει ὡς «χριστιανούς δημοτικιστάς») ὥστε νὰ μὴ δικαιολογοῦνται οἱ ἰσχυρισμοὶ του, ὅτι «τὴν ἱστορίαν αὐτῶν τῶν δημοτικιστῶν τὴν ἔχομεν ξεχάσει, δὲν τὴν γνωρίζομε καθόλου» καὶ ὅτι «τὰ ἱστορικά μας βιβλία γιὰ τὸ γλωσσικὸν ἀφιερῶνουν δυὸ τρία λόγια γι' αὐτὴν τὴν κίνησιν» καὶ «ἴσως οἱ ἐργασίαι τοῦ κ. Τριανταφυλλίδη νὰ εἶναι μιά ἐξαιρέση» καὶ ὅτι ἀκριβῶς «ἡ σωτὴ τῶν ἱστορικῶν τοῦ

(1) Ἐκκλησιαστ. Βῆμα 1944, τεύχη 23, 24.

γλωσσικοῦ μας ζητήματος γιὰ τὴ δημοτικιστικὴ κίνησι τῆς Βενετίας τὸν ἀνάγκασε νὰ πῆ δυὸ λόγια γιὰ τὴν ἀγνωστὴ σελίδα τῆς λογοτεχνικῆς μας ἱστορίας». Ἐπίσης χαίρω καὶ διὰ μερικὰς ἄλλας ἀληθείας διατυπωμένας ὑπὸ τοῦ ἀρθρογράφου ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ πρόσωπον καὶ τὸν ρόλον τοῦ Ἰ. Ψυχάρη, ὁ ὁποῖος, ἂν καὶ ὤρματό ἀπὸ τὴν χώραν, ὅπου εἶπερ που ἀλλοχοῦ ἐκτιμᾶται καὶ ἐπιδιώκεται ἡ ἐνείαια καὶ ἀπηλλαγμένη ἰδιωτισμῶν καὶ διαλεκτισμῶν ἔθνικῆ γλώσσα, ἠθέλησε νὰ παίξῃ διὰ τὴν ἰδιαιτέραν του πατρίδα τὸν ρόλον εὐαρίθμων «νεογραμματικῶν» ἄλλων χωρῶν⁽²⁾, χωρὶς νὰ γνωρίζῃ καλῶς οὕτε ὀλοκλήρον τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας οὕτε τὴν δημόδη γλῶσσαν τοῦ λαοῦ. Μετὰ διαφέροντος παρακολουθῶ εἰς τὸ ἄρθρον τοῦτο καὶ τὴν προστάθειαν τῶν συγχρόνων χριστιανῶν δημοτικιστῶν, ὅπως ἐκκαθαρίσουν τὴν θέσιν τῶν ἔναντι τοῦ νεωτέρου δημοτικισμοῦ, τοῦ ὁποῖου ὁ ἀρθρογράφος ἀναγνωρίζει τὰς παρεκτροπὰς καὶ ἀποκηρύσσει τὸν ἀρχηγόν, ἀναζητῶν ὡς πρωτοπόρους τοῦ «χριστιανικοῦ δημοτικιστικοῦ κινήματος» τοὺς ἐκλαίκευτὰς τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν "Ἐλληνες λογίους τῆς τουρκοκρατίας μὲ κύριον ὀρηγῆριον τὴν Βενετίαν. Ἡ χειρονομία αὕτη εἶναι τοσοῦτο μᾶλλον ἀξιοσημείωτος καὶ εὐχάριστος, καθ' ὅσον πρό ἐνὸς ἔτους ὁ αὐτὸς ἀρθρογράφος εἶχεν ἰσχυρισθῆ ὅτι «ὁ δημοτικισμὸς μάζεσε γύρω του ὅτι ζωντανὸ καὶ ὑγιὲς ὑπῆρξε στὴ διανοήσῃ του τόπου» («Ἀκτίνες» 36 σελ. 79). Πρὸς τὸν ἰσχυρισμὸν δὲ ἐκεῖνον παραμένει κατ' οὐσίαν σύμφωνος εἰς τὸ τελευταῖον τοῦ ἄρθρου ἄφ' ἐνὸς μὲν ἡ αὐτοπεποίθησις του περὶ τῆς ἤδη ἐπικρατήσεως τοῦ δημοτικισμοῦ, ἄφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἑλλιπὴς γνώσις τῶν ἐργατῶν τῆς ἀντιθέτου παρατάξεως, τῆς ὁποίας τοὺς ὀπαδοὺς χαρακτηρίζει ἐπανειλημμένως μὲ τὴν κάπως περιφρονητικὴν προσωνυμίαν «οἱ καθαρνουσιάνοι». Ἐπίσης δὲ χαρακτηριστικὸν τῆς ἐναντίου τῶν ἀρχαϊζόντων προκαταλήψεως του εἶναι ἡ ὑπ' αὐτοῦ προσυνομιμένη ἀδικία εἰς τοὺς συγχρόνους μὲ τοὺς «χριστιανούς δημοτικιστάς» τῆς Βενετίας λογίους τοῦ ἔθνους, οἱ ὁποῖοι «μὲ τὴν ἀρχαιολατρεία τους καὶ τὸ σοφολογιατικισμὸ ζοῦσαν στὸ περιβῶρι τῆς ζωῆς τοῦ γένους, λατρεύοντας τὴν ἀθάνατη τῶν προγόνων γλῶτταν καὶ τίς ρωμαντικὰς ἰδέας τῆς Δύσεως» καὶ ὁ ἄλλος ἰσχυρισμὸς του ὅτι «τὰ λιγοστὰ καθαρνουσιάνικα βιβλία ποὺ τυπώθησαν στὰ ἴδια τυπογραφεῖα τῆς Βενετίας, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἔχουν μέσα τὸ σπέρμα τῆς ἀρη-

σης... "Ὅτι ἀπὸ τὴν ἄλλῃ μεριά εἶναι γραμμένο στὴ δημοτικῇ, ὀφείλεται στὴν πέννα τῶν χριστιανῶν λογίων». Τὸ κάτω κάτω, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀρνηθῆ κανεὶς ὅτι μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἀρνήσεως, τῆς ἀνατροπῆς καὶ τῆς ἀναρχίας ὑπῆρξε καὶ εἶναι ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ στενότερον συνδεθεμένη ἡ δημοτικὴ παρά ἡ καθαρνουσία.

Καὶ τότε ἐρχομαι εἰς πόν ἄλλον ἰσχυρισμὸν τοῦ κ. Καλησπέρη, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ καὶ μίαν τῶν κυριωτέρων θέσεων τοῦ ἄρθρου του, ὅτι δηλαδὴ οἱ εὐσεβεῖς καὶ φιλοπάτριδες λογιοὶ τῶν ἑλληνικῶν ἐκδόσεων τῆς Βενετίας ἔγραψαν «στὴν ἀτόφια δημοτικῇ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης» καὶ ὅτι «τὸ δημοτικιστικὸ κίνημα τῆς Βενετίας» ὑπῆρξεν ἡ ἀπαρχὴ ὄχι μόνον «τοῦ χριστιανικοῦ δημοτικισμοῦ», ἀλλὰ καὶ «ὀλόκληρης τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας». Ἐν πρώτοις νομίζω, ὅτι ἀδικοῦμεν τοὺς ἀσπίδους ἐκείνους ἄνδρας, ἂν ἀποδώσωμεν εἰς αὐτοὺς δημοτικισμὸν, χαρακτηρίσωμεν δηλ. αὐτοὺς μὲ ὄρον ὁ ὁποῖος, ὅπως καὶ οἱ πλεῖστοι νεώτεροι ὄροι οἱ λήγοντες εἰς ἰσμε, ἐνέχει τὴν ἔννοιαν τῆς μονομερείας καὶ ἀκρότητος, τῆς ἀποκλειστικότητος καὶ ἀπολυτοποιήσεως καὶ τῆς ἀδιαιλεσίας. Ἐπειτα διὰ νὰ βεβαιωθῆ τις κατὰ πόσον εὐσταθεῖ ὁ εἰρημένος ἰσχυρισμὸς τοῦ κ. Καλησπέρη δὲν ἔχει παρά ἄφ' ἐνὸς μὲν νὰ λάθῃ πρό ὀφθαλμῶν τὴν τότε κατάστασιν τῆς δημόδους ἡμῶν γλώσσας, ἀναπηρωμένης ὑπὸ τῆς ἀμωσίας καὶ βριθούσης τουρκισμῶν καὶ ἄλλων ποιότητων ξενικῶν στοιχείων, γλώσσας, τὴν οἰκτρὰν τῆς ὁποίας κατάστασιν μετὰ πόνου ψυχικοῦ περιγράφει εἰς τὰ προλεγόμενα τῆς Γραμματικῆς τῆς ἀπλῆς Ἑλληνικῆς ὁ Μητροφάνης Κριτόπουλος (1627) χαρακτηρίων αὐτὴν ὡς «ἀλλόκοτον καὶ ἀσημιον, ἢ πολλὰ μὲν καὶ βάρβαρα προσίεται λεξείδια, ἃ δὲ κατέχει ἐκ τῆς ἑλληνικῆς οὕτω ἰκολοῦσά καὶ διεφθαρμένα προφέρει, ὡς μηδὲ γινώσκεσθαι τὸ παράπαν ὅτι ἑλληνικὰ ἐστίν»⁽³⁾, ἄφ' ἑτέρου δὲ νὰ συγκρίνῃ τὴν γλῶσσαν τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων μὲ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ τοῦ κ. Καλησπέρη.

1. Δεῖγμα γλώσσας τοῦ Ἄγαπίου μοναχοῦ τοῦ Κρητῶ ἐκ τοῦ πασιγνώστου ἔργου του Ἄμαρτων ὠστωτη (1641). «Ἡ ὑπερφάνεια εἶναι ρίζα καὶ πηγὴ πάσης ἀμαρτίας... Ὅσον δοξάζεσαι ἀνθρώπε καὶ ὑπερφανεύεσαι μοναχὸς σου, τόσον εἶσαι περισσότερο καταφρονημένος καὶ μεμισημένος ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ἡ ταπεινότης εἶναι χάρις πασῶν τῶν χαρίτων, ἢ δὲ ὑπερφάνεια πάντων τῶν ἀγαθῶν ἐμπόδιον. Ἐξ αὐτῆς γεννᾶται ἡ ἀβραῖς, ἡ

(2) Βλ. Vossler : Geist und Kultur in der Sprache (1925) σελ. 18 ἔξ.

(3) Ἐξεδόθη ἐξ ἀνεκδότου χειρογράφου ὑπὸ τοῦ Κ. Δουβουνιώτου τῷ 1924 (ἴσα σελ. 11).

ἔχθρα, ἢ κλεψία καὶ ἄλλα διάφορα, τὰ ὁποῖα εἶναι ὡς οἰκοδομαῖς καὶ σπήτια πλησίον ἐνὸς ὕψηλοῦ πύργου θεμελιωμένα κλπ»

2. Φραγκίσκου Σκούφου Τέχνης Ρητορικῆς (1680).

«Φθάνει, Κριτὰ δικαιοτάτε, φθάνει. Ἐως πότε οἱ τρισάθλιοι Ἕλληνες ἔχουσι νὰ εὐρίσκωνται εἰς τὰ θεσμά τῆς βουλείας καὶ μὲ ὑπερήφανον πόδα νὰ τοὺς πατᾶ τὸν λαὸν ὁ βάρβαρος Ἑράκας. Ἐως πότε γένος τόσον ἔνδοξον καὶ εὐγενικὸν ἔχει νὰ προσκυνᾷ ἐπάνω εἰς βασιλικὸν θρόνον ἕνα ἄθεον τουλουπάνι κλπ.»

3. Ἡλία Μηνιάτου Διδασχάι (1670-1714).

«Πῶς ἔκαμεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ πῶς ἔκαμεν ὁ ἄνθρωπος τὸν Θεόν! Ὁ Θεὸς μέσα εἰς τὸν παράδεισον τῆς τρυφῆς ἔλαβε χῶμα ἀπὸ τῆς γῆς, τὸ ἔπλασε μὲ τὰς χεῖρας του, τὸ ἐμφύχωσε μὲ τὴν πνοὴν του, τὸ ἐτίμησε μὲ τὴν εἰκόνα του καὶ ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον κλπ.»

4. Ἀνωνύμου μεταφραστοῦ τῆς «Μιμήσεως τοῦ Χριστοῦ» πρόλογος (1746) (*).

«Νὰ μὴ σὲ δυσκολέψῃ ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσίν του ἡ ἀπλότης, μὲ τὴν ὁποῖαν τὸ βιβλίον εἶναι γραμμένον. Διὰτὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἀπλότητα εὐρίσκεται ὁ καρπὸς τῆς θείας χάριτος. Κι' ἐκεῖνος ὅπου τὸ ἔγραψε, δὲν τὸ ἔκανε διὰ νὰ χαϊδέψῃ τὰ αὐτιά τῶν φιλοδόξων γραμματέων, ἀλλὰ διὰ νὰ ἀνοίξῃ πρὸς τὸν Θεὸν τὴν καρδίαν τῶν θεοσεβῶν χριστιανῶν κλπ.»

5. Κόσμᾶ Αἰτωλοῦ (1714-79).

«Ἀδελφοί μου, τὸν Χριστὸν μας πιστεύω, δοξάζω καὶ προσκυνῶ. Τὸν Χριστὸν μας παρακαλῶ νὰ μὲ καθάρισῃ ἀπὸ κάθε ἁμαρτίαν ψυχικὴν καὶ σωματικὴν. Τὸν Χριστὸν μας παρακαλῶ νὰ μὲ δυναμώσῃ νὰ νικήσω τοὺς τρεῖς ἔχθρους' τὸν κόσμον, τὴν σάρκα καὶ τὸν διάβολον. Τὸν Χριστὸν μας παρακαλῶ νὰ μὲ ἀξιώσῃ νὰ χύσω καὶ ἐγὼ τὸ αἷμά μου διὰ τὴν ἀγάπην του, καθὼς τὸ ἔχυσε καὶ ἐκεῖνος διὰ τὴν ἀγάπην μου.»

6. Δαμασκηνοῦ ὑποδιακόνου Στουδίτου, Θησαυρὸς (1528).

«Μετὰ τὴν ἑνσαρκὸν οἰκονομίαν τοῦ Χριστοῦ, ὡς τριακασίους χρόνους, ἦτό τις βασιλεὺς Μαξιμιανὸς ὀνοματι.... Λοιπὸν τοσοῦτον ἦτον ἄτυχος ὡς κακὸς ἄνθρωπος, ὅτι δὲν ἤθελεν οὐδὲ ποσῶς νὰ ἀκούσῃ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ἀμὴ ὅπου καὶ ἂν ἦτο χριστιανὸς ἐσπούδαζε νὰ τὸν θανατώσῃ.»

7. Σ. Καλησπέρη ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ τελευταίου ἀρθροῦ του (1944).

«Στὴν ἐποχὴ μας ὁμοῦς τὴν τόσο ζωτικὴν μὲ τάφθωνα προβλήματα καὶ τίς τόσες

ἀγωνίες, τὸ δημοτικιστικὸ ζήτημα ἔχει πέσει σὲ δευτέρο πλάνο. Δὲν εἶναι τὸ ζωτικὸ πρόβλημα τῶν γραμμάτων... Δὲν σταματᾷ ὁ ἀναγνώστης στὴ λογοτεχνικὴ φράση καὶ μορφή, ἀλλὰ πηγαίνει καὶ λίγο παραπέρα καὶ κυττάει, ἂν ἡ ἰδέα, πού κρύβεται πίσω ἀπὸ τὴ μορφή, μπορεῖ νὰ θρέψῃ τὴν μυχὴ του καὶ νὰ στερεώσῃ τὴν ἀνθρωπιὰ του.»

Καὶ νὰ ἀναλογισθῇ κανεὶς πρὸς ποίους ἀπευθύνονται οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι καὶ πρὸς ποίους ἀπευθύνεται ὁ κ. Καλησπέρης! Ἐκ τῆς ἀντιβολῆς τῶν κειμένων τούτων ἀποδεικνύεται, νομίζομεν, καταφανῶς ὅτι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἄκρατον, ἅς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ προσθέσω, καὶ ἐπιτετηθευμένον δημοτικισμὸν τῆς γλώσσης τοῦ κ. Καλησπέρη, ἡ γλώσσα τῶν ὑπ' αὐτοῦ ὡς πρώτων χριστιανῶν δημοτικιστῶν χαρακτηριζομένων Ἑλλήνων λογίων τῆς ἐποχῆς τοῦ ἰς' καὶ ἡ' αἰῶνος πρὸς ἄλλο ἦτο ἢ ἀτόφια δημοτικὴ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀλλ' ἦτο «μέση» γλώσσα κατὰ τὸν Α. Μέγαν, ἢ «μικτὴ», ὅπως τὴν χαρακτηρίζουν ἄλλοι, κράμα δημόδου καὶ ἀρχαίας, ἢ πρώτης ἐπὶ Τουρκοκρατίας προσπάθεια πρὸς πραγματοποιίαν τοῦ μεγάλου ἀξιώματος, τὸ ὁποῖον διεκίρριζε βραδύτερον ὁ μέγας Κοραῆς. «Ἄν εἶναι πρὸς τῶν λογίων νὰ συγκαταβαίνωσιν εἰς τὴν ἀνάγκην τῶν χυδαίων, χρωστοῦν ὁμοῦς καὶ οἱ χυδαῖοι νὰ ἀναβαίνωσιν κατὰ μικρὸν πρὸς τοὺς λογίους, διὰ νὰ μὴ ἀποχυδαίσθωσιν ὀλοῦται». Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Ἄ. Μέγας⁽⁵⁾, οἱ λόγοι ἐκεῖνοι «κατέβησαν καὶ εἰς τὴν ἀγορὰν, ἔρριψαν τὸ βλέμμα καὶ εἰς τὴν στάβλην, ἀλλ' ἐσεθάσθησαν καὶ τὴν διὰ τῶν αἰῶνων διασωθεῖσαν λογίαν παράδοσιν» καὶ εὐθὺς ἀμέσως συνεχίζει: «Αὗται εἶναι αἱ πρώται ἀρχαί, τὰ γενέθλια οὕτως εἰπεῖν τῆς γραφομένης νεοελληνικῆς γλώσσης». Ἡ τοιαύτη γλωσσολογικὴ προσπάθεια τῶν αἰοδιῶνων ἐκεῖνων ἀνδρῶν ἦτο ἐντελῶς διάφορος ἀπὸ τὴν γλωσσολογικὴν προσπάθειαν τῶν συγχρόνων μὲ ἡμᾶς δημοτικιστῶν ἀπὸ τριῶν ἐπέψεων: α) Διότι ἡ μὲν προσπάθεια ἐκεῖνη ἦτο ἀδήριτος ἀνάγκη συναφῆς μὲ τὴν ἀνάγκην τῆς συνειδητέσεως μετὰ τοῦ δυστυχοῦς λαοῦ τοῦ βεβουλισμένου εἰς τὸ πέλαγος τῆς ἀμαθείας, ἐνῶ ὁ λαὸς πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπευθύνονται οἱ σύγχρονοι δημοτικισταὶ ἔχει ἤδη ἐξοικειωθῆ παλλοχῶς μὲ τὴν ἀπὸ διακοσίων καὶ πλέον ἐτῶν ὡς ἐθνικὴν ἰσχύουσαν γλώσσαν, τὴν μικτὴν. β) Διότι ἡ προσπάθεια ἐκεῖνη ἦτο προσπάθεια συμβιβαστικὴ μεταξὺ ἐθνικῆς παραδόσεως καὶ συγχρόνου πραγματικότητος, ἐνῶ ἡ δημοτικιστικὴ προσπάθεια εἶναι ἐντελῶς μονομερῆς, ἐρχομέ-

(4) Παρατίθενται ὑπ' αὐτοῦ τοῦ κ. Καλησπέρη εἰς τὸ εἰρημένον ἀρθρον του.

(5) Ἱστορία γλωσσικοῦ ζητήματος σελ. 362.

νη εἰς πλήρη ρῆξιν πρὸς τὴν γραπτὴν ἔθνηκὴν παράδοσιν τσοούτων αἰώνων καὶ ἀπ' ἑνὸς μὲν ἀποθλέπουσα, κατὰ τὸν ἰσχυρισμὸν τῶν θιασωτῶν της, εἰς τὴν γλῶσσον τοῦ λαοῦ, ἀπ' ἑτέρου δὲ παραμορφώουσα καὶ καθιστώσα αὐτὴν ἀκατάληπτον εἰς τὸν λαὸν διὰ μεταφράσεως τῆς καθαρευούσης καὶ διὰ τῆς δημιουργίας νεολογιῶν ἀκατάληπτων εἰς τοὺς πολλοὺς. γ) Διότι ἡ ἐν λόγῳ γλωσσολογικῇ προσπάθειά τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, ἀπηλλαγμένη πάσης ἀδιαισθησίας καὶ ἀποκλειστικότητος καὶ ἀλλοτριᾶ γλωσσικοῦ πάθους καὶ πείσματος ἦτο τὸ δευτερεῖον δι' αὐτοὺς καὶ δὲν ἀπέτελε κύριον καὶ μοναδικὸν σκοπὸν αὐτῶν, ὅστις δὲν ἦτο ἄλλος τις εἰμὴ ἡ διαφώτισις καὶ ἐποικοδομὴ τοῦ λαοῦ.

Καὶ περὶ μὲν τῆς ἐπιτυχίας τῆς προσπάθειας τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων μαρτυρεῖ τὸ μέγεθος τῆς κυκλοφορίας τῶν βιβλίων αὐτῶν παρὰ τῷ ἑλληρικῷ λαῷ, παρὰ τὰς δυσχερείας, ἐναντίον τῶν ὁποίων εἶχε νὰ παλαίῃ τότε τῆς διὰδοσις τῶν βιβλίων καὶ παρὰ τὴν ἀμάθειαν τοῦ λαοῦ⁽⁶⁾. Τὴν δὲ οὐσίαν τῆς προσπάθειας ταύτης ὡς ἐξῆς καθορίζει ὁ Γ. Κατζιδάκης⁽⁷⁾, τοῦ ὁποίου τὴν ἐπιστημονικὴν ὑπερὸν Ψυχάρην ὑπεροχὴν ἀναγνωρίζει εἰς τὸ ἄρθρον του καὶ ὁ κ. Καλησπέρης. «Οὐδὲν ἄρα ἄλλο ὑπελείπετο εἰς τοὺς τότε (τοῦ 17^{ου} αἰῶνος) λογίους Ἑλλήνας ἢ νὰ παραλάβωσι μὲν ὡς βᾶσιν τὴν ἀρχαίωθεν γνωστὴν, τὴν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, τῆς μακρᾶς ἱστορίας καὶ συνηθείας κεκυρωμένην, ἐκαστοτε ἰδὲ συναδᾶ τοῖς χρόνοις μεταρρυθμιζομένην ὁπῶσδήποτε γραπτὴν παράδοσιν, νὰ καθαρῶσαι δὲ αὐτὴν κατὰ τὸ ἐνὸν ἀπὸ πάσης χυδαίολογίας, παντὸς ξενισμοῦ, παντὸς διαλεκτισμοῦ, παντὸς ἀπρηχαιωμένου (ὄθεν καὶ καθαρεύουσα) καὶ ἅμα νὰ συμπληρώσωσι, ὅπου ἐφαίνετο ἐλλιπὴς εἶτε διὰ στοιχείων τῆς λαλομένης καὶ ὁπῶσδήποτε ἐν εὐρυτέροις κύκλοις γνωστῶν, εἶτε διὰ λέξεων, ἐκ τῆς ἀρχαίας γλώσσης παραλαβανόμενων εἶτε τέλος διὰ κατασκευῆς νέων ἐκ γνωστοῦ Ἑλληνικοῦ ὕλικου κατὰ τοὺς κανόνας τῆς Γραμματικῆς τῆς διεπούσης τὴν δὴν αὐτὴν γλῶσσαν».

Ἡ γλωσσολογικὴ αὕτη προσπάθεια εἶχε τὰς ἀτελείας της, τὰς ὁποίας, σὺν τῇ ἐπομένῃ προόδῳ τῆς παιδείας παρὰ τῷ Ἑλληνικῷ λαῷ, ἐφρόντισαν ἔπειτα νὰ ἄρουν οἱ συνεχισταὶ καὶ τελειοποιητὰ αὐτῆς, ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις, ὁ Ἰώσηπος ὁ Μοισιόδαξ, ὁ Νικηφόρος Θεο-

τόκης (τοῦ ὁποίου τὰ εἰς ἀρχαιοπρεπῆ γλῶσσαν πασιγνώστα κυριακοδρόμια κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ μνημονευθέντος Α. Λαμπρινοῦ⁽⁸⁾ «κατέκτησαν» ἐξαιρετικὴν τὴν ἐκτίμησιν τοῦ λαοῦ), ὁ Ἄδ. Κοραΐς, ὁ Κωνστ. Οἰκονόμος, ὁ Νεόφυτος Βάμβας, καὶ πάντες οἱ δημιουργοὶ τῆς νεωτέρας Ἑλληνικῆς ἐπιστήμης. Οὗτω δὲ διεμορφώθη ἡ κοινὴ, ἡ ἐθνικὴ ἡμῶν γραπτὴ γλῶσσα ὡς ὄργανον τῆς συνειδητοῦς βίου τοῦ ἔθνους, ἐλευθέρου καὶ δούλου, περὶ τῆς ὁποίας γλωσσολόγος τῆς περιότητος τοῦ Steintal λέγει τὰ ἐξῆς⁽⁹⁾. «Ἡ νέα Ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶναι ἐκ τῶν θαυμασιωτάτων φαινομένων ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γλωσσῶν. Οὐ μόνον πρὸς τὰς ρωμαϊκὰς τὰς ἐκ τῆς Λατινικῆς προελθούσας δὲν ἐπιτρέπεται νὰ παρασβάλωμεν αὐτὴν, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς τὴν νέαν Γερμανικὴν... Οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ, ὅτι ἡ νέα Ἑλληνικὴ συνάπεται πρὸς τὴν ἀρχαίαν πολὺ στενωτέρον ἢ ἡ νῦν Γερμανικὴ πρὸς τὴν ἐπὶ Καρόλου τοῦ Μεγάλου». Αὕτη εἶναι ἡ γλῶσσα εἰς τὴν ὁποίαν ἐδημοσιεύθησαν τὰ πρῶτα διαγγέλματα πρὸς τὸν ἀγωνιζόμενον τῷ 1821 λαόν, ἡ γλῶσσα τῶν ἐθνοσυνελεύσεων καὶ τῶν συνταγμάτων αὐτοῦ, τῶν βουλῶν καὶ τῶν νόμων, ἡ γλῶσσα τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ σχολείου καὶ τοῦ τύπου (ἦδη τοῦ τύπου τῆς ἀγωνιζομένης τῷ 1821 πατρίδος), ἡ γλῶσσα τοῦ ἱεροῦ κηρύγματος, ἡ γλῶσσα διὰ τῆς ὁποίας ἐπεκινώθησαν καὶ ἐπικοινωνοῦν ἀκόμη προφορικῶς καὶ γραπτῶς ὁ πατὴρ Εὐσέβιος, ὁ πατὴρ Διονύσιος καὶ οἱ λοιποὶ πρωτεργαταὶ καὶ κήρυκες τῆς Ἀδελφότητος τῆς «Ζωῆς» ἡ γλῶσσα διὰ τῆς ὁποίας ἐπεβλήθη εἰς τὴν κοινὴν συνείδησιν ἡ Ἀδελφότης αὕτη καὶ τὸ περιοδικόν της ὑπερέβη τὸν ἀριθμὸν τῶν 100.000 συνδρομητῶν, ἡ γλῶσσα ὄλων τῶν Ἑλληνικῶν θρησκευτικῶν κινήσεων, ἡ γλῶσσα ἀπὸ τῆν ὁποίαν, οὐδεὶς, νομίζω, λόγος συντρέχει νὰ ἀπομακρυνθῶμεν. Εἶναι τέλος ἡ γλῶσσα, ἡ ὁποία, παρερχομένης τῆς μαστιζούσης σήμερον τὸ ἔθνος ἡμῶν πνευματικῆς καὶ ἀλλῆς ἀναρχίας, σύμπτωμα τῆς ὁποίας εἶναι ἡ παρατηρούμενη γλωσσικὴ ἀναρχία, ἡ ὀφειλομένη πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ εἰς τὴν ἐξάρθρωσιν τῶν σχολείων κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, παρερχομένης, λέγω, τῆς ποικίλης σημερινῆς ἀναρχίας, τὴν ὁποίαν καθήκον ἔχουν νὰ καταπολεμήσουν παντὶ τρόπῳ πάντα τὰ ὄντα τοῦ τόπου στοιχεῖα, πρὸ πάντων δὲ οἱ Χριστιανοί, ἐλπίζομεν ὅτι θὰ θριαμβεύσῃ καὶ πάλιν καὶ θὰ διατυπωθῇ ἅπαξ ἔτι ἡ ἀλήθεια τῆς ἐπο-

(6) Βλέπε καὶ Α. Λαμπρινοῦ ἄρθρον εἰς «Ἀκτινὰς» (36, σελ. 134).

(7) Σύντομος ἱστορία τῆς Ἑλλήν. γλώσσης σελ. 121.

(8) «Ἀκτινὰς» 36 σελ. 136.

(9) Geschichte der Sprachwissenschaft σελ. 411 παρὰ Γ. Κατζιδάκι ἐν μν. ἔργῳ σελ. 119.

μένης παρατηρήσεως ἐγκρίτου ιστοριοδίφου καὶ γνώστου τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας τοῦ Gelzer: «πάντοτε δασάκις τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος ἐμφανίζεται μετὰ νέας ζωῆς ἰσχυροφανίζεται καὶ ἡ χρῆσις τοῦ καθαρευόντος λόγου. Ἡ χρῆσις τοῦ καθαρευόντος λόγου εἶναι πράγματι τὸ ζωτικὸν στοιχεῖον τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους».

Τοιαύτας σκέψεις μοι ἐνέπνευσε τὸ ἐνδιαφέρον ἄρθρον τοῦ ἀγαπητοῦ μου κ. Σ. Καλησπέρη, τὰς ὁποίας, ἐπαναλαμβάνων, ὅτι ἐθεώρησα ὑποχρεωτὸν μου ἠθικῆν νὰ ἐξωτερικεύω καὶ γραπτῶς, χωρὶς νὰ φοβοῦμαι ὅτι θὰ ψεγῶ ὑπὸ τινος ὡς ἀνακινῶν τὸ γλωσσικὸν ζήτημα καθ' ὅσον δὲν τὸ ἀνεκίνησα πρῶτος ἐγώ.

Μετὰ πάσης τιμῆς

Π. Ι. Μπρατσιώτης

Β'.

Ἀγαπητές μου «Ἀκτινές»

Ἀπὸ χρόνια—ἴσως ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἐκδόσεώς τους—διαβάζω μὲ τὴν προσοχὴ πού ἀξίζει τις «Ἀκτινές» καὶ μπορῶ νὰ πῶ πῶς ἔχω ἀρκετὰ ὠφεληθῆς στὶς γνώσεις μου. Περισσότερο ἀπ' ὅλα μοι ἄρεσε τὸ σοφὸ μέτρο, πού μεταχειρίζονταν στὴν ἔρευνα καὶ στὴν κριτικὴ τοῦ κάθε ζητήματος. Μὰ τώρα τελευταία παρατηρῶ, σὲ μερικά, πῶς τὸ σοφὸ αὐτὸ μέτρο ἀρχίζει κάπως νὰ ὑποχωρῆ, καὶ ἐπιτρέπτει μοι νὰ σὰς βεβαιώσω, πῶς αὐτὸ μὲ λυπεῖ σὰ χριστιανὴ καὶ σὰν ἐπιστήμονα.

Ἰδιαίτερα, ὁ τόνος πού εἶναι γραμμένο στὸ τεύχος σας τοῦ Ἰουλίου ἐ. ἔ. 1944, τὸ ἄρθρο «Ψυχάρης καὶ δημοτικισμός», μοῦ γένησε ἀρκετὰς ἀντιρρήσεις, πού αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκη νὰ σὰς σημειώσω ἐδῶ μὲ τὴ σειρά.

1) Ὁ ἀρθρογράφος σας δὲν προσέχει στὸ ζήτημα τῆς στενῆς ἐνόητας στὴ λογοτεχνία μορφῆς καὶ ἰδέας, καὶ νομίζω πῶς μπορεῖ τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ νὰ τὸ ἴδῃ ξεχωριστὰ.

2) Ἐπαναλαμβάνει τὴν κοινοτοπία τῶν καθαρευουσιάνων, πῶς στὸ κίνημα τῆς πνευματικῆς μας ἀναγέννησης, ἡ γλῶσσα ἀπὸ μέσο ἔγινε σκοπός. Τὸ δημοτικιστικὸ κίνημα εἶταν κίνημα ψυχικῆς δόνησης, λυτρωτικῆς προσπάθειας, πνευματικῆς ἐλευθερίας.

3) Δὲν εἶναι ἀληθινὸ πῶς ὁ Ψυχάρης καὶ οἱ συνεργάτες του δὲν τονίσατε ὅσο ἔπρεπε τὴ σπουδαιότητα πού εἶχαν οἱ ἐργασίες ὄσων σταθῆκανε πρόδρομοι γλωσσικοὶ ἀναμορφωτές. Πού βλέπει ὁ ἀρθρογράφος σας τὴν παρανόμιση καὶ τὴν ἀποσι-

ώπηση, ἀφοῦ ἀλόκληρες σελίδες τοῦ Ψυχάρη ἀποτελοῦν ὕμνον πρὸς ὄσους ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Σπανέα δουλέψανε γιὰ τὴ δημοτικὴ, κι' ἐπὶ κριση γιὰ ὄσους θελήσανε νὰ καταπνίξουν τὸ ζωντανὸ αἴτημα τοῦ ἔθνους γιὰ τὴ λαϊκὴ γλῶσσα; Τάχα ὁ ἀρθρογράφος σας δὲν ἔχει ξεφυλλίσει τὸν μὲ 1337 σελίδες μεγάλου τόμου τοῦ Ψυχάρη πού βγῆκε ἰσὸ Παρίσι στὸ 1930 μ' ἐπιγραφή: «Γλωσσολογικῆς, φιλολογικῆς καὶ γραμματολογικῆς ἐργασίης» (1884-1928), καὶ πού ἐξετάζονται ἐκεῖ μὲ τόση σοφία ζητήματα πού τὰ θεωρεῖ ἀγνοημένα;

4) Μεταχειρίζεται εἰρωνικὰ τὸν ὄρο ψυχαρισμός, ἀφοῦ πρέπει νὰ ξέρη πῶς πρῶτος ὁ Ψυχάρης τὸν κατηγοροῦσε καὶ τὸν ἀποδοκίμαζε ὡς κατὰ προσωπικῆς, πού δὲν ταιριάζει ἰσὲ γενικὰ ἔθνικα κινήματα.

5) Ἡ σημαντικὴ ἐπιστημονικὴ ἀξία τοῦ Ψυχάρη ἀναγνωρίστηκε ἀπὸ κορυφαίους, σὰν τὸν Κρουμπάσχερ (πού ζήτησε νὰ τοῦ στηθῆ καὶ ἀδριάντας), τὸν Τούμπ, τὸν Ἐσσελγικ καὶ ἄλλους.

6) Τὸ πῶς ὁ Ψυχάρης στάθηκε δυνατὸς πεζογράφος τονίστηκε ἀπὸ πολλοὺς καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸν Παλαιῶ, πού ἔγραψε πῶς πρῶτος ὁ Ψυχάρης ὕστερ' ἀπὸ αἰῶνες ἔεπεισμου ξανάδωσε στὸν ἑλληνικὸν πεζὸν λόγον τὴ δύναμη καὶ τὴν ἀπτική χάρη. Ὅποιος μελετήσῃ τὸ «Ταξίβι» καὶ ἄλλα τοῦ ἔργου καὶ ξαίρει νὰ ζυγιάσῃ τὰ πράγματ' αὐτὰ, βλέπει πῶς ὅλα παρουσιάζουν τὸ ἰδιαίτερο ἐκεῖνο λογοτεχνικὸ ὕφος τοῦ Ψυχάρη. Αὐτὸ θὰ πῆ νὰ εἶσαι ξεχωριστὸς συγγραφέας. Βέβαια, οἱ ἀρθρογράφοι τῶν ἐφημερίδων γράφουν ὅλοι ὁμοίως.

7) Πολὺ καλά. Ἄς παραδεχτοῦμε πῶς οἱ χριστιανὸι σοφοὶ τῶν χρόνων τῆς Βενετίας δουλέψαν ἀρκετὰ καὶ πολὺχρονα γιὰ τὴν ἐπικράτηση τῆς γλώσσας τοῦ λαοῦ. Ποιὸ τὸ ἀποτέλεσμα; Ἡ καθαρευούσα παντοκρατόρισα ὡς τὰ 1888. Στὰ 1888 βγαίνει ὁ Ψυχάρης πάνοπλος καὶ μαχητικὸς, κι' ἐξηγεῖ μὲ τὸν τρόπο του τὰ δίκαια τῆς περιφρονημένης γλώσσας καὶ ψυχῆς τοῦ λαοῦ. Ποιὸ πάλι τὸ ἀποτέλεσμα σὲ λίγο καιρὸ; Ἐπικράτησεν τὸ δημοτικισμοῦ στὴ λογοτεχνία πέρα-πέρα. Καὶ δὲ λέγεται τοῦτο, τὸ λιγότερο, «σταθμός»; Πρέπει νὰ ἔχη κανεὶς ἔλλειψη καλῆς θέλησης γιὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ ἐναντίον.

8) Τὸ νὰ ἀρνιόμαστε ἔτσι στὰ πεταχτὰ τὴν ποιητικὴν διάθεση τοῦ Ψυχάρη εἶναι μάταιο. Ἰσα-ἴσα ἐπειδὴ δὲν εἶταν ξερὸς ἐπιστήμονας, βέρος «δάσκαλος» σὰν τὸ Χατζιδάκη, γι' αὐτὸ γοῆτεψε ὁ λόγος του κι' ἀκούγοτανε κι' ἔπειθε. Καὶ ἡ πίστη πού σκορπούσε γύρω του, αὐτὴ καὶ μόνη τὸν ἀνακήρυξε ἀρχηγό, καὶ ὄχι ἡ φιλοδοξία του. Ἄν τὰ παληκάρια τῶν «Ἀκτινῶν», πού τὰ ἐμπνέει τόση πίστη καὶ ἀφοσίωση, ἔκριναν ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ τους, θὰ ἀναγνώ-

ρίζαν τήν κοπιαστική εργασία πού ἔκαμαν οἱ γενναῖοι συνάδελφοί τους τῆς ἐποχῆς τοῦ «Νουμά» καί δέ θά μιλοῦσαν μέ τόση ἐναντιότητα.

9) Ὁ ἀρθρογράφος σας ἀκόμα κατηγορεῖ τόν Ψυχάρη γιά τήν αἰσθηματική του ζωή καί τήν χαρακτηρίζει «ἀρνητική πλευρά» (1). Μά τότε ἄς σβύσουμε ἀπό τήν ἱστορία ἄλλους τοὺς μεγάλους πνευματικούς ἀνθρώπους πού ἦ ἐρωτικῶς τους ζωὴ εἶναι πολύπλοκη. Τί θά λέγατε π. χ. γιά τόν Μπάϋρον, τόν Γκαίτε, τόν Οὐγκώ καί τοσους ἄλλους;

Τό συμπέρασμα βγαίνει μόνο του. Ἐπικριτική διάθεση χαρακτηρίζει τό ἄρθρο τοῦ συνεργάτη σας καί ὄχι κριτική ἐλιγκρίενα. Μά αὐτό γιά κάθε ἄλλο περιοδικό μπορούσε νά περάσει ἀπαρατήρητο, στίς «Ἀκτίνες» ὅμως πού προπαγανδίζουν μέ τόση φροντίδα τήν χριστιανική ἀρετή τῆς δικαιοσύνης καί τήν καλή πίστη, ἔπρεπε νά δοθῆ ἡ σύντομη αὐτή ἐξήγηση, γιά νά μή μείνουν οἱ ἀναγνώστες τους μέ τή μονόπλευρη ἐντύπωση πού ἀφίνει τό περί Ψυχάρη ἄρθρο σας.

Μέ ζωηρή ἐκτίμηση

Θεοδώρα Λαλαγιάννη

διδ. τῆς Φιλολογίας

Π. Φάληρο 16-7-1944

Γ.

Κυρίε Διευθυντά,

Γράφοντας τό ἄρθρο μου πού δημοσιεύσαν στό περασμένο φύλλο οἱ «Ἀκτίνες», ἤξερα βέβαια πώς ἕνα τέτοιο θέμα δέν θά παροῦσε ἀπαρατήρητο, μά ποτέ δέν φανταζόμουν πώς θά γινόταν ἀφορμή νά ἀνάψῃ στό γερὰ ἡ συζήτηση. Εἶχατε τήν καλωσύνη καί μου θέσατε στήν διάθεσή μου ὅλες τίς ἐπιστολές πού λάβατε καί ἐκεῖνες πού συμφωνοῦσαν, μαζύ κι' ὅσες διετύπωναν ἀντιρρήσεις, ἐκτός ἀπ' ἐκεῖνες πού δημοσιεύετε κι' ὅλας. Μέσα στήν ἀπάντησή μου θά προσπαθῶ νά δώσω μερικέ ἐξηγήσεις, πού διασαφηνίζουν τήν θέση τοῦ ἀρθροῦ κάπως περισσότερο.

Ἡ ἐπιστολή τοῦ καθηγητοῦ κ. Π. Μπραταιώτη θά μέ ἀπασχολήσῃ περισσότερο γιατί θά μου δώσῃ τήν δυνατότητα νά κάνω πῶς καταληπτές τίς ἀπόψεις, πού διετύπωσα στό ὀλιγοσέλιδο, γιά μεγάλο θέμα, ἄρθρο μου. Ξέρω πώς, ὅταν διατυπώνονται καινούργιες ἀπόψεις γιά θέματα, πού ἀπάνω σ' αὐτά καθένας ἔχει τίς γνώμες του, ἡ συζήτηση δέν εἶναι καί τόσο εὐκόλη. Σχετικά μέ τήν ἐπιστολή τοῦ κ. Καθη-

γητοῦ θάχα νά παρατηρήσω πώς ἔχει μέσα μερικά σημεῖα πού δέν τά καταλαβαίνω καί καλά. Πρῶτα μου κάνει ἐντύπωση πώς, ἐνῶ ἀπό τήν μιά μεριά χαιρέται ὁ κ. Μπραταιώτης γιά τὸ ἀρθρογράφος τοῦ κομματιοῦ «Ψυχάρης καί Δημοτικισμός» ξεσκεπάζει τόν γύρω ἀπό τόν Ψυχάρη θρόλο, ἀπό τήν ἄλλη μεριά εἶναι στενοχωρημένος γιά τὸ Καλησπέρης εἶναι δημοτικιστής καί μιλάει μέ τόσο ἐνθουσιασμό γιά μιά τόσο ζωντανή χριστιανική κίνηση πού ἔχει ὅμως ἕνα τρομερό μειονέκτημα, πώς δέν ἀκολουθεῖ τήν καθαρεύουσα. Αὐτή τήν δυσφορία δέν μπορῶ νά τήν ἐξηγήσω. Ὁ κ. Καθηγητής βρῖσκει προκατάληψη καί φανατισμό ἐκεῖ πού δέν ὑπάρχει. Βρῖσκει ἀκόμα πὺς ἀδικήσαμε τοὺς πνευματικούς ἐργάτες τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἀποδίδοντάς τους «δημοτικισμόν» τῆ στιγμῆ πού ἐμεῖς τονίζουμε πὺς ὁ δημοτικισμός τους αὐτός εἶναι τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς μεγάλης τους καρδίας καί τοῦ καθαροῦ μυαλοῦ. Γιατί βλέπουμε πὺς μεγάλη διαύγεια ἀδήγησε τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοὺς ἀνθρώπους νά μεταχειριστοῦν στά βιβλία τους τήν ἀπλοϊκή γλῶσσα, τήν μόνη πού καταλάβαινε ὁ λαός κι' ὄχι τήν ἀπρόσιτη γιά αὐτὸν καθαρεύουσα τῆς ἐποχῆς. Ἀδικήσαμε λοιπὸν τοὺς «αἰοιδίμους ἐκείνους ἀνδρας» ὅταν τοὺς εἴπαμε δημοτικιστάς, ἐνῶ θά τοὺς δικαιοῦναμε στήν συνείδηση τοῦ λαοῦ μας, ὅταν τοὺς ἀποκαλοῦσαμε ὀπαδοὺς τῆς μικτῆς.

Σάν νῆναι μὴ μὴ μὴ ὁ δημοτικισμὸς πού ὅταν κολλήσῃ καί τοὺς πνευματικούς ἀκόμη ἀνθρώπους τοὺς κάνει νά ξεπέφτουν στό μᾶτια μας, νά χάνουν ἀπ' τήν πνευματική τους ὑπόσταση καί νῆναι ἀνθρώποι μέ μονομέρειες, ἀκρότητες καί ἀδιαιλλαιξίες.

Μ' αὐτὴ ὅμως τήν τακτική, δέν ξέρω μέ ποῖαν τοῦ μέρος βρῖσκαται ἡ προκατάληψη καί ὁ γλωσσικὸς φανατισμὸς. Ἀλλὰ ἄς ἀφήσουμε τήν ἐκπλήξη καί ἄς μποῦμε στό κύριο θέμα.

Ἡ καινούργια ἀποψη πού μιά πλευρά τῆς ἔγινε προσπάθεια νά παρουσιασθῆ—ὅσο ἦταν μπορετὸ ἀπὸ τήν φύση ἑνὸς ἀρθροῦ πού δέν ἦταν ἀφιερωμένο εἰδικὰ στό θέμα—μά καταπιείσθη καί μ' ἄλλες πλευρὲς τοῦ γλωσσικοῦ—στίς σελίδες τοῦ τελευταίου φύλλου τῶν «Ἀκτίνων», δέν στήριζόταν μόνο σὲ μερικὲς πολὺ γνωστὲς μορφὲς τοῦ δημοτικισμοῦ τῆς Βενετίας. Τονίζαμε δὲ καθαρὰ πὺς αὐτὸ πού ὀνομάζουμε δημοτικιστικὸ κίνημα τῆς Βενετίας δέν εἶναι μόνο ὁ Σκουόφος, ὁ Μηνιάτης καί μερικὸ ἐπίσημοι λόγιοι τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας, παρὰ ἕνα πλῆθος ἀγνωστων ἱεραμένων πού ἀποτελοῦσαν «μιά ὀλόκληρη στρατιὰ ἀπλοϊκῶν ρασοφόρων πού μέ κέντρο τὰ τυπογραφεία τῆς Βε-

νετιᾶς ἐργάστηκε γιὰ νὰ δώσῃ μεταφρασμένη στὴν ἀπλοῖκή γλῶσσα καὶ καταληπτὴ ἀπ' τὸν λαό, δλόκληρη τὴν κλασσικὴ χριστιανικὴ ὀρθοδοξία.

Ἡ διακίρη τονίζεται κι' εἶναι φανερό τὸ καινούργιο τοῦ ἄρθρου, ὅτι σ' αὐτὴ τὴν ὄργανωμένη καὶ ὁμαδικὴ κίνηση στηρίζεται καὶ ὄχι στὰ μεμονωμένα γνωστὰ ὀνόματα τῶν καθιερωμένων χριστιανῶν λογίων τῆς ἐποχῆς, πού, μακριὰ ἀπὸ τὸ νὰ τοὺς ἀγνοῖ, θεωρεῖ τὴ δρᾶση τους γνωστὴ ἀπὸ τὸσες καὶ τὸσες ἐργασίες πού ἀποκλειστικὰ γι' αὐτοὺς γράφθηκαν κατὰ καιροὺς. Γιὰ τὸν καθιερωμένον δημοτικισμό τοῦ Μηνιάτη ἢ τοῦ Σκούφου οὐτε σήμερα θὰ μιλοῦσαμε ἀν ὁ κ. Π. Μπρατσιώτης, ἀκολουθώντας τὴν γνώμη τοῦ κ. Μέγα δὲν ἀρνίονταν ἔμμεσα τὸν δημοτικισμό τους ἀποκαλώντας τους «μεικτοὺς». Ἄλλὰ πρὶν μιλήσουμε γι' αὐτὸ πρέπει νὰ ποῦμε δυὸ λόγια γιὰ τὴν βαθύτερη οὐσία τοῦ δημοτικισμοῦ τῶν φωτισμένων ἐκείνων ἀποστόλων τῆς χριστιανικῆς παιδείας γιὰ τὸν λαό.

Ἡ γλωσσοπλαστικὴ τους προσπάθεια δὲν ἦταν βέβαια ἀποτέλεσμα στενῆς φιλολογικῆς ἀπασχολήσεως. Σ' αὐτὸ συμφωνοῦμε ἀπόλυτα μὲ τὸν κ. Καθηγητὴ. Ὁ Δημοτικισμὸς τους εἶχε ἔκταση καὶ ἐξυπηρετοῦσε τὴν μεγάλη τους ἰδέα. Οἱ προικισμένοι μὲ ρεαλισμὸ ἄνθρωποι ἐτούτοι τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ δράσεως δὲν ἦσαν ἀργόχολοι λόγοι, πού ἐπειδὴ δὲν εἶχαν τίποτα ἄλλο νὰ κάνουν, ἀπὸ φιλολογικὴ διάθεση μονάχα γιὰ τὴν γλῶσσα, καταπαύσθηκαν μὲ τὸ νὰ ἀποδώσουν τοὺς «πατέρες» στὴν δημοτικὴ. Κάποια βαθύτερη σκοπιμότητα ἐξυπηρετοῦσε ἡ ἀγαθὴ ἐτούτη διαθέσις τους, γιὰ τὴν ὁποία καὶ οἱ σημερινοὶ χριστιανοὶ πρέπει νὰ ἀπερήφanoi. Μὰ μὲ τὰ ὁμοίωμορφα στὴ γλῶσσα πάμπολλα βιβλία τους οἱ ἅγιοι αὐτοὶ ἄνθρωποι ἐβοήθησαν τὸ λαὸ νὰ βρῇ τὴν ἐμπιστοσύνην του στὴν γλῶσσα πού μιλοῦσε, τὴν γλῶσσα τὴν περιφρονημένη ἀπὸ τοὺς διαβασμένους τῆς ἐποχῆς. Ἔτσι δούλεψαν, ὅσο κανένας ἄλλος καὶ γιὰ τὴν ἐπικράτηση τῆς δημοτικῆς καὶ γιὰ τὴν διάδοση τοῦ δημοτικοῦ λαϊκοῦ κειμένου. Οἱ πρῶτες προσπάθειες γιὰ τὴν καθίερωση τῆς «ἀπλῆς» τῆς «γραικικῆς» γλώσσας ἐγίναν ἀπὸ Χριστιανοὺς. Αὐτὸ σήμερα πολὺ λίγο τὸ ξέρουμε, ἐνῶ ξέρουμε χίλιες δυὸ ἄλλες λεπτομέρειες τοῦ γλωσσικοῦ μας ζητήματος. Γιατὶ ἀγνοοῦμε αὐτὴ τὴν πλευρὰ; Γιατὶ ἡ πέννα τῶν μελετητῶν καὶ τῶν ἱστορικῶν δὲν κάνει λόγο γι' αὐτοὺς τοὺς ἀγνοοῦς πρωτοπόρους τῆς ἀπλοῖκῆς γλώσσας τοῦ λαοῦ; Τοὺς παρεγνώρισεν. Νὰ γιατί μὲ κάποιο παράπονο διετύπωσα αὐτὴν τὴν ἀλήθεια στὸ τελευταῖο τεῦχος τῶν «Ἀκτίνων». Γιὰ τὴν παραγνώριση ἄλλωστε τοῦ λογίου ράσου δὲν εἶναι πρώτη φορά

πού καταπαύσθηκα. Ὁρισμένες μελέτες μ' ἔχουν φέρει κοντὰ στὴν «ἱστορικὴ» αὐτὴν περίοδο τῶν τελευταίων χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας πού ἔχει τόσο ἐνδιαφέρον ὅταν μάλιστα σ' αὐτὴν βρῶσι κανεῖς τίς πρῶτες καταβολές τῆς σημερινῆς νεοελληνικῆς ζωῆς μας. Στὸ 43 φύλλο τῶν «Ἀκτίνων» σ' ἕνα πρόλογο ἑνὸς ἄρθρου γιὰ τὸν Κοσμὰ τὸν Αἰτωλό, κάνω πάλι λόγο γι' αὐτὴν τὴν ἀρνητικὴν στάση πού πήρε παλαιότερα ἢ κριτικὴ τοῦ τόπου γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ ἱστορικὰ τὸν ἄσχημο κληρικὸ, πού ἡ δρᾶση του ὅμως τόσο εὐεργετικὴ ὄπῃρξε γιὰ τὸ ἔθνος.

Κι' ὁ σεβαστὸς καθηγητὴς κ. Μπρατσιώτης πού μὲ τόσο ἐνδιαφέρον παρακολουθεῖ τὴν ἀρθρογραφίαν μου στὶς «Ἀκτίνες», ἀφοῦ κι' ἀπὸ παλαιότερα τεύχη ἀναφέρει καὶ στὴν ἐπιστολὴ τοῦ δλόκληρης φράσεις ἀπὸ ἄρθρο μου σχετικὸ μὲ τὴν νεοελληνικὴν ποίηση, πιστεύω πὺς θὰ πρόσεξε τὴ θέση αὐτοῦ τοῦ προλόγου, πού τόσο καθαρὰ, καθὼς νομίζω, διατυπώνουν οἱ ἀπόψεις μου. Χαρακτηριστικὰ ἐκεῖ (σ. 55) γράφεται πὺς «ἐλάχιστα μελετήθηκε ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων μας ἡ δημοιυργικὴ συμβολὴ τοῦ ἀπλοῦ παπὰ ἢ καλόγουρνο στὴν διαμόρφωση τῆς οἰκοδικῆς συνειδήσεως τῆς νεοελληνικῆς ζωῆς. Οἱ μορφῆς τῶν φωτισμένων ἱεραρχῶν καὶ τῶν ἐπίσημων ἱεραρχῶν δὲν ἀγνοήθηκαν ἀπὸ τοὺς ἱστοριογράφους μας, μὰ ἡ ὑπόθεση τῶν κατωτέρων πληρικῶν πού δὲν ὑπῆρξαν μητροπολίτες ἢ ἐπίσκοποι δὲν ἀπασχόλησε σοβαρὰ τοὺς μελετητὲς μας. Ὅσοι ἀπὸ τοὺς κηρυκῆς τοῦ χριστιανικοῦ λόγου ἔτυχε νάνα καὶ λόγοι, βρῆκαν κάποιον ἄλλον λόγο, συνάδελφο τους νὰ ποῦμε, πού πρόσεξε τὸ ὕψος τους, τὴν ρητορικότητα, τὴν γλῶσσα, τὴ σπουδὴ καὶ μαζὶ μ' ὄλα καὶ τίς ἰδέες. Καὶ ἔτσι δόθηκε ἀφορμὴ νὰ γραφῇ στὰ φύλλα μας κάτι γιὰ τὴν ἐπίδραση τοῦ λογίου κληρικοῦ στὴν διαμόρφωση τῆς Ἑλληνικῆς παραδόσεως».

Στὴν περίπτωση τῶν δημοτικιστῶν τῆς Βενετιᾶς ἐφαρμόζονται ὄσα λέγονται στὸ ἄρθρο ἐκεῖνο. Κι' ἡ πνευματικὴ τροφοδοσία τοῦ Ἑλληνισμοῦ μὲ τὰ δημοτικιστικὰ βιβλία φωτισμένων Χριστιανῶν ἡγετῶν τοῦ λαοῦ ἐπαιξε ἕνα ρόλο πού τὴν σπουδαιότητά του δὲν ἔχουμε ὄλοι μας καταλάβει. Ἐνα πρᾶγμα δὲμος σήμερα ἐκόλου νοιώθουμε χάρις στὴ δημοτικὴ τῶν κειμένων αὐτῆς τῆς ἐποχῆς. Σήμερα δηλαδὴ ὁ ἄσχημος ἐκεῖνος σοφὸς μεταφραστὴς πού στὰ τόσο δύσκολα ἐκεῖνα χρόνια καταπιάνονταν μὲ τὸ ν' ἀποδώσῃ στὴν δημοτικὴ τὸν Χρυσόστομο καὶ πούκανε αὐτὴ του τὴν πράξη μὲ τὴν πεποίθηση πὺς ἔτσι ἦταν χρήσιμος στὸν διπλανό του, βρισκεται στὴν συνειδήσῃ μας περισσότερο δικαιωμένον

άπό τόν καθαρολόγο σοφό πού ειχε μέν τήν έκτίμηση και τό χειροκρότημα τών διαβασμένων τής έποχής του αλλά ζούσε με τήν ψευδαισθηση πώς καλλιεργώντας τήν Γραμματική και προσαρμόζοντας τήν γλώσσα στα Άττικά πρότυπα ένώνεται με τούς άρχαίους και δυναμώνει έτσι τόν έλληνισμό τών συγχρόνων του.

“Έκαναν οι λογάδες του Έθνους κι' αυτοί μεταφράσεις από ξένες γλώσσες στα νεοελληνικά, μόνο πού είναι έξ αιτίας τής γλώσσας άπρόσιτες στον λαό.

Νά ένα παράδειγμα από μετάφραση τών προσευχών του Αύγουστίνου πού έδόθηκε στον λαό μας για να τις χρησιμοποιή για στήριγμα και ένίσχυση του στους χρόνους τής σκλαβιάς, για να συγκινείται και να μεταρροιώνεται και να στηρίζεται στην Πίστη, να παίρνη δύναμη ύπομονής και καρτερίας ο λαός αυτός, και να βρούκη ο πιστός λόγους προσευχής στον Πλάστη του. (Τό Κεκραγάριον του θείου και Ιεροϋ Αύγουστίνου, έν Μόσχα 1824).

«Έλπισον δέ, και ύπόμεινον έως αν ή νύξ παρατραπήη προκόψαι, ή τών άνομώντων γεννήτρια' έως αν παρέλθη ή όργη Κυρίου, ής ποτε ήμεν τέκνα. “Εως αν ο τών ύδάτων οδτος παραρροση κατάρρους, έπισύρωμεν έτι τά λείψανα έν τώ ύπό τής άμαρτίας νεκρωθέντι ήμών σώματι» (σελις 63).

«Δός μοι δάκρυα, δέομαι, έξ όλης μου έσωθεν τής καρδιάς αναποδύοντα, τά τάς σειρας τών ήμών άμαρτημάτων λυσαι δυνάμενα, και αγαλλιάσεως ούρανιου τήν έμην ψυχήν διηνεκώς έμπιπλώντα' όπως αν ...ταίς γούν όσαις τών γυναικών συμμετασχέιν ηπλικησοϋν τής μερίδος έν τή βασιλεία σου γενώμαι άξιος» (σ. 75).

«Έξαιρέτως δέ, πανάγιε Δέσποτα, Ικετεύω σε.. ύπερ άπάντων τών έν ταίς Ιδίαις αυτών έντεύξει μήμην ύπερ έμου ποιουμένων, και άμοιβαδόν σφάς ταίς έμαίς άναξίαις δεήσεσιν έπισυνιστώντων, και ό,τιούν έργον χρηστότητας και αγαπήσεως έπιτελείν περι έμέ προθυμουμένων' και μέν δή, και ύπερ τών κατά γένους οικειότητα, ή άγχιστεϊαν όπωσοϋν έμοι προσκόντων, τών τε νϋν έτι έν σώματι περιόντων, και τών ήδη τώ χοι ένυποκαλυπτόμένων, άπαντας αυτούς σωτηρίας τυχείν ένθεν του έλέους σου καταξιώσαις, ως μηδένα έξ αυτών άπολέσθαι». (σελ. 93).

Ό άναγνώστης έννοει από αυτή τή μετάφραση αν οι μεταφράσεις αυτές, σε τέτοια γλώσσα ήσαν κατωμένες για να κατανοηθούν από τον λαό. Και σήμερα ακόμα πού και παιδεία ύπάρχει και ή μελέτη τής άρχαίας είναι πιο προσιτή, ή γλώσσα αυτή τών καθαρολόγων είναι άπρόσιτη. Σοκάρει τό γλωσσικό μας αισθημα μια

τέτοια καθαρεύουσα, ένω τό ύφος τής γλυκειάς γλώσσας του Χρυσοστόμου ή του Βασιλείου μας είναι πιο ευχάριστο και καταληπτό. “Ο,τι όμως συμβαίνει σήμερα συνέβαινε και τότε. Και όμως, για να ώφελήσουν ψυχικά τό γένος, τήν μεταγλώττιση του προσιτωτέρου Χρυσοστόμου τήν θεωρούσαν σαν άνάγκη. “Έπρεπε με κάθε τρόπο ο λαός να μην μένη ξένος από τά νοήματα και τις διδασχές τής πατερικής γραμματολογίας.

“Η μετάφραση, πού ένα κομμάτι τής έίδε ο άναγνώστης πάρα πάνω, είναι κατωμένη από τον σοφό Ευγένιο Βούλγαρη, πού άναφέρεται από τον κ. Μπρατσιώτη πώς μαζί με τούς άλλους πού σεβάσθηκαν τήν γραμματική παράδοση του γραφτού λόγου συνετέλεσε στην δημιουργία τής «μεικτής» τής μέσης οδού. Μά άμα κανένας κάνει σύγκριση τής γλώσσας του κομματιού αυτού και τής γλώσσας τών μεταγλωττιστών τής Βενετίας βλέπει πώς άνάμεσα τους ύπάρχει βασική διαφορά. Σαν να πρόκειται για κείμενα διαφορετικής όλως διόλου έποχής. “Ερχεται φυσικό τό συμπερασμα πώς ύπάρχει χάσμα άνάμεσα στους «μεικτούς» ή σ' εκείνους πού συνετέλεσαν στην δημιουργία τής μεικτής τύπου Βούλγαρη και τούς «μεικτούς» κατά τον κ. Μπρατσιώτη, τής Βενετίας.

Φανερό λοιπόν πώς οι Βενετιάνοι γράψαν στην «άτόφια δημοτική τής έποχής τους» πού γι' αυτήν τήν δημοτική δεν ισχύουν τά όσα γράφει ο Μητροφάνης Κριτόπουλος (1627) τήν στιγμή πού σ' αυτήν τήν «άλλόκοτο και άσημο» γλώσσα ένα αιώνα πριν γράφτηκε τό θαυμάσιο κείμενο του Χριστιανικού Μυστηρίου τής «Θυοίας του Άθραάμ» και τάλλα κείμενα τής μεσαιωνικής φιλολογίας.

“Αν οι άναγνώστες τών «Άκτινων» είχαν τήν εύκαιρία να φυλλομετρήσουν μερικά από τά πολλά δημοτικιστικά βιβλία τών Χριστιανών λογίων τής Βενετίας—θεωρώ τον έαυτον μου τυχερό πού ειχα αυτήν τήν εύκαιρία—θα δοκιμαζαν τήν πρωτάκουστη χαρά του πρωτοϊδωμένου ή του λησθημένου θησαυρού με τό πρώτο άντίκρισμα τής πηγαίας και Ιδιόρρυθμης άπλοικότητας τής δημοτικής εκείνης τής έποχής πού για τήν χάρη τής και τήν δροσιά τής άξίζει να γραφή όλόκληρο βιβλίο.

Μά για να χαρη όμως κανένας ένα τέτοιο πράγμα πρέπει να πιστεύη πώς ή γλώσσα δεν είναι κάτι τό άναλωτικό και άνεξέλικτο. “Η δημοτική πούγραφο ο Σκούφος είναι διαφορετική από εκείνη πού γράφει ο σημερινός δημοτικιστής. “Η γλώσσα είναι ένα κομμάτι από τήν έποχή πού γράφεται πού δεν μπορεί αθάιρατα να χωρίζεται απ' αυτήν. Γι' αυτό βρίσκω πώς δεν

στέκεται σάν μέθοδος έπιστημονικής έρεύνης ή παραθέσει τών κειμένων πού ό κ. Καθηγητής παραθέτει στήν έπιστολή του. Με όλιγόστιχα άποσπάσματα από κείμενα διαφόρων έποχών και συγγραφέων μπορεί νά γίνη ή πιό παράδοση άνθολογία του γραπτού νεοελληνικού λόγου. Τά συμπεράσματα πού βγαίνουν από μιά τέτοια έρευνα πού στήρίζεται μόνο στήν πρόχειρη σύγκριση όλιγόστιχων κομματιών πού ό συλλέκτης τους, άθελά του ίσως, τάχη προσαρμόσει πρós τις άπόψεις πού όποστηρίζει, είναι πάντα ύποκειμενικά. Τί θά γινόταν π. χ. άν από τά δυό κομμάτια πού παραθέτω στό άρθρο μου από την «Μίμηση 'Ιησού» ό κ. Μπρατσιώτης έπερνε, για σύγκριση άντι του πρώτου πού πήρε, τό δεύτερο; Θάβγαине τό συμπέρασμα πώς ό άγνωστος μεταφραστής της Βενετιάς είναι πιό φανατικός δημοτικιστής από τόν Καλησπέρη—πού δέν ξέρω αλήθεια γιατί θεωρείται σώνει και καλά σάν πρότυπο φανατικού σύγχρονου δημοτικιστού;—Στό δικό μου γράμμα δέν υπάρχει ή τόλη της τόσο «άτόφιας δημοτικής» για νά λέω τους στοχασμούς «στοχασες», την διδασκαλία «δασκάλεμα» ή για νά μεταχειρίζομαι την φράση «'Αρχίησε (τό διάβασμα) από βολής και διάβαζε κάθε ταχύ ή άλλη ώρα». Σε κάποιο λοιπόν άδιέξοδο οδηγεί ή παρατραπηγμένη έπιχειρηματολογία, όταν τά έπιχειρήματα έχουν και την άναστροφή τους όψη.

Ύστερα από όσα ειπώθηκαν ύπολείπεται νά έξετασθή άν με τά στοιχεία πού παρουσίασε ή έπιστολή του καθηγητού κ. Μπρατσιώτη μπορεί νά έπιμένη ό άρθρογράφος του γνωστού άρθρου στό ότι οι έρευνητές του γλωσσικού μας ζήτηματος άγνόησαν στις μελέτες τους την κίνηση τών χριστιανών μεταγλωττιστών της Βενετίας.

Ό κ. Α. Μέγας, πού στό βιβλίο του «'Ιστορία του γλωσσικού ζητήματος» μας παραπέμπει ό κ. Καθηγητής, δέν κάνει καμμία ιδιαίτερη κούδεντα για ώργανωμένη χριστιανική δημοτικιστική κίνηση. Οι ένδεκα σελίδες πού αναφέρονται, δέν είναι σχόλια, παρά παράθεση κειμένων. Οι σελίδες αυτές, από στοιχειώδη ύποχρέωση παρατάσσονται, γιατί μιά φορά πού όλο τό βιβλίο είναι μιά άνθολογία του γραπτού ελληνικού λόγου, πού δείχνει την εξέλιξη της γλώσσας και πού αρχίζει από τά κείμενα τών αρχαίων τραγικών και τελειώνει στους σημερινούς, δέν μπορούσε νά μήν παρατασθούν μέσα στην άθρόα παρέλαση τών κειμένων και ένδεκα σελίδες για νά φιλοξενηθούν και δείγματα της γλώσσας του Δαμασκηνού, του Μηνιάτη, του Σκούφου, μορφών δηλ. πού λάμπρυναν την έποχή τους. Στο βιβλίο λοιπόν του κ. Μέγα παρατάσσονται, χωρίς

σχόλια μερικά κομμάτια πού δείχνουν την ώραία γλώσσα τών εξαιρετικών αυτών συγγραφέων της μεσαιωνικής χριστιανικής φιλολογίας, μά κανένας ύπαινιγμός για μεταγλωττιστές και για έκατοντάδες βιβλίον στην δημοτική. Ό Σάβας τουλάχιστον μάς έδωκε, έστω και με λάθη, τους πρώτους καταλόγους τών δημοτικιστικών βιβλίων. Τά μόνα σχόλια πού υπάρχουν στό βιβλίο του κ. Μέγα, μά κι' αυτά προσαρμωμένα στη γενική θέση του βιβλίου πού δέν είναι παρά κακοποιημένη ή άποψη του Κοραή για την «μέση όδό», τά βρίσκει κανένας σε όκτώ άράδες της σελίδας 332. Τό νόημά τους περιέχεται στη φράση πού αναφέρω στό άρθρο λέγοντας «Δυό τρία λόγια για τους λόγους του Μηνιάτη και για την δημοτική του Σκούφου, αλλά για ώργανωμένη δημοτικιστική κίνηση ούτε λόγος νά γίνεται» (σελ. 173).

Κι' άν δέν παρέμπεμα στην σελ. 332 του βιβλίου του κ. Α. Μέγα από την πρώτη στιγμή, όπως δέν τόκανα ούτε για τις άλλες έννεά άράδες της σελίδας 30 του βιβλίου του κ. Γ. Κορδάτου, είναι γιατί, μέσα στην τεράστια βιβλιογραφική κίνηση για τό γλωσσικό ζήτημα οι λίγες αυτές γραμμές οι άφιερωμένες στον Σκούφο και στον Μηνιάτη από τους Ιστορικούς Ισοδυναμοούν με έπίσημη σιγή. Σε δεκαεπτά άράδες μπορεί νά κλειστή τό θερειμένο δημοτικιστικό κίνημα της Βενετίας; Δέν ξέρω άν για τις άπόψεις πού διευτύπωσα στό προηγούμενο φύλλο τών «'Ακτίων» και ή υπόλοιπη βιβλιογραφία γύρω από τό γλωσσικό ζήτημα, με τά πεντακόσια βιβλία, πού μόνο ή παράταξη τους πιάνει τριαντατρείς σελίδες της «'Ιστορικής εισαγωγής στη νεοελληνική Γραμματική» του κ. Μ. Τριανταφυλλίδη, στην ίδια αναλογία, αναφέρει έλάχιστα για την κίνηση της Βενετίας. Στο άρθρο μου μίλησα για τις έργασίες του κ. Μ. Τριανταφυλλίδη γιατί σ' αυτές βρήκα ύλικό, πού νομίζω πως δικαίωμα τις άπόψεις μου και με ένισχύει στην διάκριση, την τόσο βασική για μένα, ανάμεσα στους έπίσημους κληρικούς λογίους τύπου Μηνιάτη ή Σκούφου και στους άγνωστους μεταγλωττιστές τύπου μεταφραστου «Μιμήσεως 'Ιησού». Στην Ιστορική εισαγωγή της Νεοελληνικής Γραμματικής (σελ. 323) υπάρχει ή παρακάτω χαρακτηριστική φράση: «Παράλληλα με την χρησιμοποίηση της αρχαϊκής γλώσσας παρουσιάζονται την έποχή αυτή σκόρπιες προσπάθειες μονωμένες πού σιγά σιγά πυκνώνονται, νά γραφή ή νέα γλώσσα, ή «γρακική», ή «άπλη» και «χυδαία». Οι προσπάθειες αυτές βγαίνουν προπάντων από την έκκλησία—μοναδικό ίσχεδόν τότε θεματοφύλακα της παιδείας— από κατώτερος προπάντων ίερωμένους πού στοχα-

ζονται τὶς ἀνάγκες τοῦ κηρύγματος, τῆς ἠθικοποίησης τοῦ λαοῦ καὶ τῆς λαϊκῆς παιδείας».

Στὴν διδα Λαλαγιάννη, στὴν φιλόλογο ἐπιστολογράφου, θάχα νὰ πῶ πῶς οἱ «καλαμαράδες κάθε ἐποχῆς, στὴν διαμόρφωση τῆς γλώσσας, παίζουν προπάντων ρόλον εισηγητοῦ κι' ὁ λαὸς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ πλάθει μοναχὸς τοῦ τὴν γλώσσα του».

Γι' αὐτὸ κι' ἡ χρονολογία τοῦ 1888 ποὺ κάπως αὐθαίρετα γίνεται ἀπὸ τὴν ἐπιστολογράφου χρονολογικὸ ὄρθσημο, ποὺ πρὶν ἀπὸ αὐτὸ τίποτα δὲν εἶναι ἀξιόλογο, μυρίζει φανατικὴ πίστη στὸν Ψυχάρη, ποὺ δικαιολογεῖ τὸ θυμὸ τῆς γιὰ τὴν θέση ποὺ πήρε τὸ ἄρθρο ἀπέναντι στὸν «δάσκαλο».

Καταλαβαίνω ὁμως αὐτὴν τὴν δυσφορία τῶν δημοτικιστῶν ποὺ πιστεύουν στὸν Ψυχάρη σάν πατριάρχη τῆς δημοτικιστικῆς ιδέας.

Κι' ὅταν βέβαια μὲ μιὰ κριτικὴ κλονίζεται κάπως γερὰ τὸ πρόσωπο τοῦ προφήτου γιὰτὶ νὰ μὴν διαμαρτυρηθῆ ὁ πιστὸς ὁπαδὸς; Καὶ γιὰτὶ καὶ στὴν ἀπάντησή του νὰ μὴν ὑπερβάλλη καὶ νὰ μὴν περιβάλλη μὲ περισσὸ σεβασμὸ τὴν χρονολογία τῆς ἐμφάνσεως τοῦ Ψυχάρη στὸ στίβο τοῦ γλωσσικοῦ ἀγῶνα, ὅπως ἀκριβῶς κι' ὁ πιστὸς ὁπαδὸς τοῦ Μωάμεθ μὲ σεβασμὸ ἐνατενίζει τὴν χρονολογία τῆς ἐγείρας; Καὶ ἔτσι μὲ τέτοια ἀντίληψη, τί σημασία ἔχει ἡ προεργασία δυὸ αἰῶνων γιὰ τὴν ἐπικράτηση τοῦ γραπτὸ κείμενο τῆς ἀπλοῆς γλώσσας τοῦ λαοῦ;

Μὰ ἂς ποῦμε δυὸ λόγια γιὰ τὸν Ψυχάρη. Στὴ στάση μας ἀπέναντι στὸ θῦλο ποὺ εἶχε δημιουργηθῆ γύρω του δὲν μὰς ὠδήγησε ἐμπάθεια ἢ προσωπικοὶ ἰδιοτελεῖς λόγοι, ὅπως ἄλλος ἐπιστολογράφος ἔγραφε. Δὲν ἀρνήθηκαμὲ πῶς ὁ Ψυχάρης τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν γλώσσα τὸν ἔκανε ὑπόθεση τῆς ζωῆς του. "Ἄλλο αὐτὸ κι' ἄλλο πῶς, ἐπειδὴ ὁ Ψυχάρης ἠγήθηκε τῶν δημοτικιστῶν τῆς ἐποχῆς, πρέπει νὰ βρισκοῦμε γοητευτικὸ τὸ πεζογραφικὸ του ἔργο.

Τὸ νᾶχη κανεῖς τὶς γλωσσικὲς του πεποιθήσεις γιὰ τὴ δημοτικὴ, νὰ βρισκῆ σκοπιμότητα στὸν δημοτικισμό, νὰ μεταχειρίζεται στὰ γραφὰ τοῦ τὴν δημοτικὴ δὲν θὰ πῆ πῶς πρέπει νᾶχη τὸ στόμα του κλειστό γιὰ νὰ τὰ βάλῃ μὲ τὸν Ψυχάρη, ὅταν ὁ «δάσκαλος» ἔκανε κακὸ στὸν τόπο. Καὶ δὲν εἶμαι ὁ πρῶτος ποὺ ξεσκεπάσε μερικὲς πλευρὲς ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ψυχάρη. Αὐτὸ τοῦτο τὸ βιβλίον τοῦ κ. Γ. Χατζίνη, ποὺ γράφει πολὺ περισσότερα ἀπ' ὅ,τι ἐγὼ ἐχρησιμοποίησα, δείχνει πῶς εἶμαι τουλάχιστον δεύτερος. Ἀπὸ τὸ 1924 ἀπὸ τότε ποὺ ἀναψῆ ὁ καυγᾶς γιὰ τὸ Νόμπελ μεταξὺ Παλαμᾶ-Ψυχάρη γιὰ τὴν πρωτοκαθεδρία στὴν Ἑλληνικὴ ποίηση, οἱ φίλοι τοῦ Παλαμᾶ βγήκαν μὲ ἄρθρα νὰ ξεσκεπάσουν τὴν φιλαυτία καὶ τὴν λογοτεχνικὴ ἀνεπάρκεια τοῦ Ψυχάρη. Θυμᾶμαι τὸ ἄρθρο τότε τοῦ κ. Α. Καραντώνη ποὺ μὲ τίτλο «ἡ Ψυχολογία τῆς ἀρνησης» δημοσίευσσε ἐκεῖνη τὴ χρονιά στὸ περιοδικὸ τῆς Ἑγκυκλοπαιδείας. Θυμᾶμαι κι' ἄλλους λογοτέχνες καὶ κριτικούς, ποὺ κάθε ἄλλο παρὰ «ἀρθρογράφοι ἐφημερίδων» ἢ ἔχθροὶ τοῦ δημοτικισμοῦ ὑπῆρξαν, ποὺ μὲ θάρρος καὶ εὐλικρίνεια κατὰ καιροὺς μίλησαν ἀποκαλύπτοντας μερικὲς ἀσκημὲς πλευρὲς τοῦ Ψυχάρη ποὺ εἶχαν σάν συνέπεια νὰ μὴ περῆναι πιά στὴν ἐκτίμηση πολλῶν σάν ὁ μοναδικὸς πνευματικὸς ἡγέτης, ποὺ ἢ παρουσία τοῦ μόνο ἐπιβάλλει προσκύνημα.

"Ὅλα αὐτὰ πιστεύω ἢ δις Λαλαγιάννη νὰ τὰ γνωρίζη. Μόνον, ποὺ ὅταν πέρνει κανεῖς μιὰ θέση σὲ συζήτηση γύρω ἀπὸ τὸ γλωσσικὸ, εὐκόλα τὰ ξεχνάει. Εἶναι τέτοιο τὸ θέμα καὶ τέτοια δυστυχῶς ἢ παράδοση ποὺ γύρω ἀπ' αὐτὸ ἔχει δημιουργηθῆ μὲ τὶς διενέξεις ὡστε ἢ ψυχραμῆ καὶ χωρὶς «κομματισμοὺς» συζήτηση εἶναι δύσκολο πράγμα.

Δικός σας

Σ. Καλησπέρης

ΤΕΛΕΙΑ ΚΑΙ ΠΑΥΛΑ

Δὲν ἀποκρύπτωμεν τὸ γεγονός, ὅτι ἡ χάρὰ μας διὰ τὸ τόσον ἐνδιαφέρον τὸ ὁποῖον ἐπροκάλεσε τὸ ἄρθρον περὶ Ψυχάρη κλπ. εἶναι ἀνάμικτος μὲ κάποιαν ἀπορίαν, διὰ τὴν προτίμησιν τὴν ὁποῖαν ἔδειξε μερὶς ἀναγνωστῶν μας ἐιδικῶς διὰ τὸ θέμα περὶ τοῦ ὁποῖου πράκειται, ἐνῶ τόσα καὶ τόσα ἄλλα θέματα συζητοῦνται ἀπὸ τῶν στηλῶν τοῦ περιοδικοῦ μας, θέματα τὰ ὁποῖα, κατὰ τὴν γνώμην μας, θὰ ἔπρεπε

νὰ προτιμηθῶν εἰς τὴν σειράν τοῦ ἐνδιαφέροντος. Παρ' ὅλα αὐτὰ κατανοοῦμεν τὸ γεγονός ὅτι, καλῶς ἢ κακῶς, κάθε τι ποὺ ὁπωσδήποτε σχετίζεται πρὸς τὸν περίφημον γλωσσικὸν μας ζήτημα ἔρχεται διὰ μεγάλην μερίδα τῶν ἀναγνωστῶν μας εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν, καὶ καλύπτει ἴσως πολλὰ ἄλλα, τὰ ὁποῖα, ἡμεῖς τουλάχιστον, θὰ ἐθεωρούσαμεν ὡς ζωτικώτερα. Ἐννοοῦμεν ἀκόμη καὶ τὸν φανατισμὸν ὁ ὁποῖος ἐκ-

δηλοῦται εἰς μερικὰς ἀπὸ τὰς ἐπιστολάς, τὰς ὁποίας καὶ δὲν ἠδυνήθημεν νὰ δημοσιεύσωμεν, ἀκόμη δὲ καὶ τὸ ἀσυγκράτητον ὕβρεολόγιον, μὲ τὸ ὅποιον περιλούεται εἰς ἄλλας ὁ συνεργάτης μας. Εἶχομεν αἰσθανθῆ τὸν πειρασμὸν νὰ παρουσιάσωμεν τοῦ ὕβρεολογίου τούτου δείγματα εἰς τοὺς ἀναγνώστας μας, ἀλλὰ θεωροῦμεν ὅτι αὐτὰ ἦτο αὐστηρὰ ἢ τιμωρία διὰ τοὺς γράφοντας, τῶν ὁποίων, παρ' ὅλα αὐτὰ, δὲν ἀμφισβητοῦμεν τὴν καλὴν προαίρεσιν καὶ κατανουθεῖν τὴν Ἑλλειψιν ψυχραιμίας, φαινόμενον, δυστυχῶς, σὺνηθες προκειμένου περὶ τοῦ «γλωσσικῶς». Λαμβάνοντας, λοιπόν, ὡς βᾶσιν, τὰς ἀνωτέρω δημοσιευθείσας ἐπιστολάς, διὰ νὰ κατατοπίσωμεν τοὺς ἀναγνώστας μας ἐπὶ τῶν ἀπόψεων τοῦ περιοδικοῦ τούτου, ὡς πρὸς τὸ ὅλον γλωσσικὸν μας ζήτημα.

Ὡς πρὸς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ καθηγητοῦ κ. Μπρατσαϊώτου, ἐκεῖνο διὰ τὸ ὅποιον κυρίως διαφωνοῦμεν, εἶναι ὁ πρόλογος καὶ ὁ ἐπίλογος. Ὁ πρόλογος μᾶς εὐρίσκει διαφωνοῦντας ὡς πρὸς τὴν ἐπίκλησιν τοῦ «*audiat et altera pars*». Ὁ ἀξιότιμος ἐπιστολογράφος μας θὰ μᾶς ἐπιτρέψῃ νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι *altera pars* ἦτο ἀκριβῶς ἡ ἀποφικὴ τὴν ὅποιαν ἐξέθεσεν ὁ κ. Καληπέρης καὶ γενικώτερον ἡ ἀποφικὴ ἢ σχετικὴ πρὸς τὴν δημοτικιστικὴν πλευρὰν εἰς τὰ χριστιανικὰ γράμματα. Ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν τώρα ἤκουοι μόνον ἢ μίᾳ ἀποφικῇ, ἢ ὅποια συνέδεε τὴν διατύπωσιν τῆς χριστιανικῆς σκέψεως μὲ ἕνα ὀρισμένον γλωσσικὸν ἴδιωμα, εἰς τρόπον ὡστε ἐνεφανίζετο ὁ Χριστιανισμὸς, καὶ ἐμμέσως αὐτὸς οὗτος ὁ θεῖος Ἰδρυτὴς του, ὡς ἐνεργῶς ἀναμειγνυόμενος εἰς τὸ περίφημον γλωσσικὸν ζήτημα. Διὰ νὰ εἶναι λοιπὸν κανεὶς χριστιανὸς καὶ διὰ νὰ ἔχη θέσιν εἰς τὴν χριστιανικὴν οἰκογένειαν ἔπρεπε νὰ πιστεύῃ εἰς τὸ γλωσσικὸν αὐτὸ ἴδιωμα, τὸ ὅποιον νὰ παραδέχεται ὡς τὸ μόνον ἐπιτρεπόμενον. Ἄν εἶχε ἄλλην γνώμην, ἂν ἐφρόνει ὅτι τὸ γλωσσικὸν αὐτὸ ἴδιωμα δὲν ἦτο τὸ φυσικώτερον ἀλλ' ἦτο προσάθεσις τεχνητῇ, προετίμα δὲ τὸ ἄλλο γλωσσικὸν ἴδιωμα, τὴν λεγομένην δημοτικὴν, ἢ χυδαῖκην ἢ ὀπωσθήποτε ἄλλας ὀνομαζομένην, τότε ἔπρεπε νὰ ἀλλάξῃ γλωσσικὰς πεποιθήσεις διότι ἄλλως ἢ λυτρωτικὴ δύναμις τοῦ Θεανθρώπου δὲν ἰσχύει δι' αὐτόν. Τούλάχιστον αὐτὸ θὰ ἔπρεπε νὰ συναγάγῃ, ὅταν ἔδλεπεν ἐπὶ, μὲ ἀσθητότατα τηρουμένην μονομέρειαν, πᾶν ὅ,τι ἀπετέλει τρόπον ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας καὶ τῶν ὁπαδῶν τῆς ἐλέγετο καὶ ἐγράφετο ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον εἰς τὴν ἀντίθετον πρὸς τὰς πεποιθήσεις τοῦ γλωσσικὴν μορφήν, καὶ μάλιστα μὲ ζῆλον

τοιούτου, ὡστε ἐν πολλοῖς ἐφάνετο ὅτι τὸ γλωσσικὸν μέρος καὶ ἡ ἐμφάνισις ἐξέως καὶ φράσεως ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον ἀρχαϊζούσης ἦτο τὸ πρωτεύον, ἐτελῶς δ' εἰς δευτέραν μοῖραν ἤρχετο τὸ περιεχόμενον καὶ ἡ ἐπαφὴ πρὸς τὸ κοινόν. Τοιοῦτοτρόπως εἶχομεν φθάσει εἰς τὸ φαινόμενον τοῦ ἀττικίζοντος ἀμθωνος, ὁ ὁποῖος ἐφάνετο νὰ εἶναι μᾶλλον τῆς Φιλοσοφικῆς σχολῆς παρὰ τοῦ ἔργου τῆς πνευματικῆς ἀνανήψεως τοῦ λαοῦ μας ἐξάρτημα καὶ διάκονος.

Ἄλλ' ὁ ἀττικίζων αὐτὸς ἀμθων δὲν ὡμίλησεν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος ἐδιψοῦσε διὰ κήρυγμα ζωντανόν. Καὶ ὅπου ἐνεφανίζετο ζωντανόν κήρυγμα, ἀπόρροια ἀγάπης καὶ ἐνδιαφέροντος διὰ τὸ περιεχόμενον, διὰ τὴν οὐσίαν καὶ διὰ τὴν ζωντανὴν ἀπήχθιν εἰς τὸ κοινόν, τὸ κήρυγμα αὐτὸ δὲν ἠμποροῦσε νὰ μείνῃ ἀχμάλωτον τοιαύτης γλωσσικῆς μονομερείας. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον καὶ πρὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ Γένους, ἐμπνευσμένοι κήρυκες ποῦ ἐπόνεσαν τὸν λαόν μας καὶ ἐπίστευσαν μὲ ὅλην τὴν τὴν ψυχὴν εἰς τὸ ἕνα καὶ μοναδικόν μέσον διὰ τὸν λυτρωτὸν τοῦ Γένους, ὡμίλησαν εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ, ἔστω καὶ ἂν ἐνεφανίζοντο, ὅπως δὰ καὶ οἱ πρωτεργαταὶ τοῦ Χριστιανικοῦ κηρύγματος, ὡς «ἰδιῶται τῶ λόγῳ». Ἀλλὰ καὶ κατόπιν, εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους, ὅταν τὸ κήρυγμα ἀνεγεννήθη, αὐτὴν τὴν κατεύθυνσιν ἠκολούθησε. Μακρὰν ἀπὸ γλωσσικὰς διαμάχας τὸ κήρυγμα αὐτὸ μείνει εἰς τὸν βασικόν του προορισμόν, νὰ ἐμφανίζῃ Χριστὸν Ἐσταυρωμένον καὶ ὄχι νὰ εἶναι γύμνασμα ἢ ἐπίδειξις γλωσσικῆς ἀρχαιοπρεπείας.

Ὁ κήρυξ τοῦ τύπου αὐτοῦ, μαθητὴς τοῦ Ἀποστόλου τῶν Ἐθνῶν, γνωρίζει, περισσότερον ἀπὸ κάθε ζήτημα γλώσσης, τὴν κηρυκτικὴν κατεύθυνσιν ποῦ τοῦ δίδει ὁ διδάσκαλός του: «ἐν ἐκκλησίᾳ θέλω πέντε λόγους διὰ τοῦ νοός μου λαλῆσαι, ἵνα καὶ ἄλλους κατηχήσω, ἢ μυριάσις λόγους ἐν γλώσσῃ» (Α' Κορινθ. ιδ' 19). Γνωρίζει ἀκόμη, ὅτι ἂν δὲν ὀμιλήσῃ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καταπλήξῃ μόνον τὸ ἀκροατήριόν του μὲ ζῆνον πρὸς αὐτὸ ἀττικισμοῦς καὶ γλωσσικὰς ἐπιδείξεις, δὲν κάμνει κήρυγμα ἀγάπης χριστιανικῆς, ἀλλὰ κήρυγμα βάρβαρον. «Ἐάν μὴ εἰδῶ» (ἐγὼ ὁ ἀκροατὴς) «τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς, ἔσομαι τῷ λαοῦντι βάρβαρος καὶ ὁ λαῶν ἐν ἐμοὶ βάρβαρος» (Α' Κορινθ. ιδ' 11).

Τὸν κήρυκα λοιπὸν τοῦ ζωντανοῦ κηρύγματος ἐνδιαφέρει ἡ ψυχὴ τοῦ ἀκροατοῦ καὶ ἡ ζωντανὴ ἐπαφὴ μὲ τὴν ψυχὴν αὐτὴν, καὶ δι' αὐτὸ ὁ κήρυξ ἐκλέγει τὴν ἀπλὴν ἐκείνην καὶ ἀνεπιτηδεύτον γλῶσσαν, μὲ τὴν ὁποίαν δὲν θὰ ἀπέσπα μὲν τὸν θαυμασμόν τοῦ Κόντου, (ἀλλως τε οὔτε οἱ συγγρα-

φείς τῆς Καινῆς Διαθήκης κατάρθωσαν ἀνὰ ἐπιτύχουν τέτοιον θαυμασμόν, ἀλλὰ τοῦναντίον τὸν φόγον καὶ τὰς ἐπικρίσεις τῶν ἀττικιζόντων τοῦ περασμένου αἰῶνος καὶ τοῦ Κόντου αὐτοῦ), ἀλλ' ἀποσιπῶ συντριβῆς φωνῆν, μετανοίας δάκρυ, ταπεινώσεως καὶ σωτηρίας καὶ νέας ζωῆς σκίρτημα. Καὶ εἶναι καὶ αὐτὸ κάτι, ἐπὶ τέλους! Καὶ φαίνεται ὅτι ὁ Κύριος τοῦ ἀμπελώνος, ὁ ὁποῖος κάποιον λόγον ἔχει καὶ Αὐτὸς ἐπὶ ζητημάτων σχετικῶν πρὸς τὸ κήρυγμα, δι' αὐτὰ μᾶλλον παρά διὰ τὸν ἀττικισμόν εἰς τὴν γλῶσσαν ἐνδιεφέρετο.

Βεβαίως τὸ κήρυγμα αὐτὸ ὡς κήρυγμα ἀπ' ἀμῶνων, δὲν ἦτο καὶ δὲν εἶναι «δημοτικιστικόν» μὲν τὴν ἔννοιαν εἰδικῆς σχολῆς. Βεβαίως ἡ γλῶσσα τοῦ Μηναίτη δὲν εἶναι ἡ γλῶσσα τῶν σημερινῶν δημοτικιστῶν. Ὅπως καὶ τὸ σημερινὸν ζωντανὸν κήρυγμα δὲν εἶναι καὶ δὲν πρέπει νὰ εἶναι δημιούργημα δημοτικιστικῆς λογοτεχνίας, διότι ἀπλούστατα τὸ κήρυγμα αὐτὸ δὲν προσφέρεται καὶ δὲν πρέπει νὰ προσφέρεται ὡς λογοτεχνικὸν κατασκευάσμα ἀλλ' ὡς ἄρτος ζωῆς. Ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι τὸ βασικόν, εἶναι τοῦτο ἢ προσπάθεια τοῦ κήρυκος νὰ προσεγγίσῃ γλωσσικῶς ὄχι πρὸς τὸν Ξενοφάντα ἀλλὰ πρὸς τὸν ἀκροατήν, ἢ χειραφέτησις τοῦ κήρυκος ἀπὸ ὠρισμένην γλωσσοπλαστικὴν προσπάθειαν. Ἐν συντομίᾳ ἡ ἀντίληψις τῆς ἀληθείας ὅτι ἡ γλωσσικὴ τάσις, ἡ ὁποία λέγεται καθαρῶς, εἶναι μία προσπάθεια καὶ ἡ διάδοσις τοῦ Εὐαγγελίου εἶναι ἄλλη προσπάθεια καὶ ὅτι ὁ ἐργάτης τῆς δευτέρας δὲν ὑποδουλώνεται εἰς τὰς σκοπιμότητας τῆς πρώτης, καὶ εἰς καμμίαν γλωσσοπλαστικὴν σκοπιμότητα.

Αὐτὸ ἦτο τὸ βασικόν καὶ θεμελιῶδες. Ὅτι, τώρα, ἡ συγκεκριμένη γλωσσικὴ μορφή τοῦ κηρύγματος αὐτοῦ ταυτίζεται μὲ τὴν γλωσσικὴν μορφήν τῶν σημερινῶν δημοτικιστῶν λογίων καὶ ὅτι, π.χ. ὁ Κοσμάς ὁ Αἰτωλὸς ἔγραφεν ὅπως γράφει σήμερον ἕνας δημοτικιστὴς διηγηματογράφος ἢ ὁ συνεργάτης μας κ. Καλησπέρης, αὐτὸ δὲν ἐσκέφθη κανεὶς νὰ τὸ ἰσχυρισθῇ, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον τὸ ἰσχυρίζονται οἱ δημοτικισταί, οἱ ὅποιοι περισσότερο ἀπὸ ἑκάθε ἄλλον τονίζουν τὴν ἐξέλιξιν εἰς τὴν γλῶσσαν. Ἡμεῖς δὲ προσθέτομεν ὅτι, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει τὸ γλωσσικὸν μας ζήτημα, ὁ ἀμῶν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συμπίπτῃ γλωσσικῶς μὲ τὸν δημοτικιστὴν λογοτέχνην, διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον ὅτι ὁ δημοτικιστὴς λογοτέχνης προσπαθεῖ νὰ κάμῃ τέχνην καὶ νὰ διαπλάσῃ γλῶσσαν, ἐνῶ ὁ ἀμῶν προσπαθεῖ νὰ διαπλάσῃ ψυχάς. Καὶ πρὸς τοῦτο πρέπει τὸ ἔργον του νὰ εἶναι ἐντελὸς ξένον ἀπὸ γλωσσοπλαστικὰς προσπάθειάς καὶ πρὸ παντός ἀπὸ γλωσσικὰς διαμάχας.

Τοῦτο δὲν ἐμποδίζει, ἴσα-ἴσα διευκολύνει, νὰ γίνεταί καὶ ὁ ἀμῶν πολῦτιμος παράγων διαπλάσεως τῆς γλώσσης μας ὑπὸ τὸν ὄρον ὁμῶς, ὅτι δὲν θὰ καταβάλλῃ προσπάθειαν πρὸς τοῦτο, ὅτι ἡ γλωσσικὴ ἐπίδρασις θὰ γίνεταί μόνη τῆς, ἀπὸ τὴν ἀνάγκην τῆς ζωντανῆς ψυχικῆς ἐπαφῆς μὲ τὸν λαόν, χωρὶς ὁ ἀμῶν νὰ γίνεταί ὄργανον γλωσσικῆς πολιτικῆς.

Κατὰ ταῦτα τὸ ἀπ' ἀμῶνων κήρυγμα ἔχει μὲ τὴν δημοτικὴν τοῦτο τὸ κοινόν: Τὴν χειραφέτησιν ἀπὸ τὴν «λογίαν» γλῶσσαν. Ὁ ἀμῶν, λοιπόν, εἶναι κοντὰ εἰς τὴν δημοτικὴν, κατὰ τοῦτο: καθ' ὅσον, χειραφετημένος ἀπὸ τὴν «λογίαν» γλῶσσαν, ἐνδιεφέρεται διὰ τὴν ζωντανὴν γλωσσικὴν ἐπαφήν μὲ τὴν καρδίαν τοῦ λαοῦ εἶναι ὁμῶς ὁ ἀμῶν ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὴν δημοτικὴν ὡς γλωσσικὴν προσπάθειαν.

Ὅτι ὁμῶς ἰσχύει διὰ τὸν ἀμῶνα δὲν ἰσχύει διὰ τὴν χριστιανικῶς ἐμπνευσμένην φιλολογίαν ἐν γένει. Ὅποιος ἔχει χριστιανικὸς στοχασμὸς ἢ διατυπώσῃ ὑπὸ τὴν μορφήν διηγήματος ἢ ποιήματος ἢ δοκιμίου ἢ καὶ ἄρθρου ἐπιστημονικοῦ, καὶ δικαίωμα καὶ ὑποχρέωσιν ἔχει νὰ δώσῃ ἐξωτερικέουσιν εἰς τοὺς στοχασμοὺς του αὐτοῦ. Ποῖον γλωσσικὸν ἴδιωμα θὰ ἐκλέξῃ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν, τοῦτο εἶναι ἀποκλειστικῶς ἰδική του δουλειά. Νὰ διαφωνήσωμεν μαζί του ἀπὸ ἀπόψεως γλωσσικῶν μας πεποιθήσεων αὐτὸ εἶναι δικαίωμά μας. Ἀλλὰ νὰ διαφωνήσωμεν μαζί του ἐν ὀνόματι τῆς χριστιανικῆς πίστεως... νὰ ἀποκλειώμεν τὸ γραπτὸν του, ὅσωνδήποτε καὶ ἂν ἀποτελῇ προσπάθειαν γεμάτην ἀπὸ γνησίως χριστιανικὸν παλμόν, μόνον καὶ μόνον διότι ἡ γλῶσσα του εἶναι ἡ, ἐπὶ τέλους, ἐπικρατούσα, καὶ ὄχι ἡ σύμφωνος μὲ τὰς τυχόν γλωσσικὰς μας πεποιθήσεις... μὲ ποῖον δικαίωμα θὰ τὸ κάμωμεν αὐτό;

Καὶ ἐρχόμεθα ἔτσι εἰς τὸν ἐπίλογον τῆς ἐπιστολῆς τοῦ κ. Μπρατσαϊώτη. Σεβόμεθα πλήρως τὰς γνώμας τοῦ κ. καθηγητοῦ καὶ ἀναγνωρίζομεν ἀπολύτως τὰ εὐγενῆ ἐλατήρια ἀπὸ τὰ ὅποια διαπνέεται ἡ ἐκκλησίαις του νὰ συντελέσουν καὶ οἱ χριστιανοὶ νὰ ἐπιτύχῃ μία ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ ἐπιστολογράφου μας ἀποκαλουμένη γλωσσοπλαστικὴ προσπάθεια. Ἄς δεχθῶμεν ὅτι ἡ προσπάθεια αὕτη εἶναι ἀρίστη ὅτι τὸ μέλλον θὰ τῆς δώσῃ τὸν θρίαμβον ἄλλὰ οἱ χριστιανοί, ἐν τῇ ιδιότητι τῶν ταύτη, δηλαδὴ ὡς χριστιανοί, δὲν ἠμποροῦν νὰ καταταχθοῦν μεταξύ τῶν στρατιωτῶν ταύτης προσπάθειας. Βεβαίως, ἐμπρὸς εἰς τὸν σημερινὸν τομαρισμόν, σεβόμεθα ἐκείνους οἱ ὅποιοι ἔχουν δώσει εἰς τὸν ἑαυτῶν τῶν συνθήματα ἰδεολογικά, ὅπως εἶναι καὶ

τά γλωσσικά συνήθημα. Ἄλλὰ οἱ χριστιανοὶ πρέπει νὰ εἶναι ἀφιερωμένοι εἰς ἄλλο σύνθημα. Καὶ αὐτὸ τὸ σύνθημα, σήμερον μάλιστα, ὅπου ὁ θερισμὸς πολὺς καὶ οἱ ἔργαται ὀλίγοι, πρέπει νὰ ἀπορροφᾷ τὸν πολὺ τὰς δυνάμεις των καὶ τὴν σκέψιν των καὶ τὴν πίστιν των καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν των, ὥστε νὰ μὴ τοὺς μένη οὔτε διάθεσις οὔτε δύναμις οὔτε καιρὸς δι' ἀγῶνας γλωσσικούς, ὁσονδήποτε καὶ ἂν ἤθελεν ὑποτεθῆ ὅτι ἐμπνέονται ἀπὸ ὀρθὰς ἀπόψεις. Καὶ κάτι ἄλλο ἀκόμη. Ὁ χριστιανὸς, καὶ ὅταν ἀκόμη ἔχη γλωσσικὰς πεποιθήσεις, δὲν ἡμπορεῖ νὰ τοὺς δώσει τὴν αὐθεντίαν τῆς θρησκευτικῆς του πίστεως. Καὶ δι' αὐτὸν τὸν λόγον, ὅταν βλέπῃ ὅτι μία μερὶς τῶν κοινωρίας, καὶ μάλιστα μία μερὶς τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος, δὲν συμμερίζεται τὰς γλωσσικὰς του πεποιθήσεις, ἴσως αὐτὸ καὶ μόνον θὰ ἀποτελῇ σπουδαῖον λόγον διὰ νὰ σκεφθῆ ὅτι, ἐπιτέλους, εἶναι ἐνδεχόμενον καὶ νὰ πλανᾶται, καὶ ὅτι πρέπει νὰ ἀνέχεται ἐν ἀγάπῃ καὶ τοὺς ἄλλους πού ἀκολουθοῦν τὰς ἰδικὰς των γλωσσικὰς πεποιθήσεις, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι, φυσικὰ, ὑποχρεοῦνται νὰ τὸν σέβωνται εἰς τὰς ἰδικὰς του.

*

Ὡς πρὸς τὴν δευτέραν ἐπιστολὴν, καὶ αὐτὴ νομίζομεν ὅτι εὐρίσκει ἀπάντησιν εἰς ὅσα ἐλέγχθησαν ἀνωτέρω. Κατανοοῦμεν, ἀκόμη, πλήρως τὴν ἀγάπην τὴν ὁποίαν ἔχει ἕνας, εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ὁποίου ὁμιλεῖ μὲ τὴν δυνάμιν τὸ γλωσσικὸν ζήτημα, τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν προσωπικότητα ἐνὸς γλωσσικοῦ καθοδηγητοῦ, καὶ τὴν εὐθειάζειν του δι' ὅτι ἀφορᾷ τὴν προσωπικότητα αὐτὴν. Ἄλλ' ἔχομεν καὶ ἡμεῖς προσδοκίαν τῆς ἀντιστροφῆς κατανοήσεως, ὅτι πρέπει, τέλος πάντων, τὸ δικαίωμα τοῦ ἐλέγχου νὰ μὴ περιορίζεται ἀπὸ τοιαύτας συμπαθείας. Ὁ κ. Καλησπέρης ἐξέθεσε τὰς ἀπόψεις του ὡς πρὸς τὴν προσωπικότητα τοῦ Ψυχάρη. Καὶ τὰς ἀπόψεις του προσεπάθη νὰ τὰς κάμῃ σαφείς, συγκεκριμένας καὶ ἠτιολογημένας. Ἐπιλανθῆ εἰς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ σημεῖον; Δυνατόν. Ἄλλ' αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ τὸν φέξωμεν διὰ τὸν ἔλεγον καθ' ἑαυτὸν. Καὶ ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν νεωτέραν γενεάν περιμένομεν νὰ μᾶς ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὴν ἀσυνέθειαν τῆς παλαιότερας φιλελευθέρας λεγομένης σχολῆς, τοῦ γνωστοῦ τύπου: «Φιλελευθέρα» γραμμῆ, δηλαδὴ ἀουδοσία διὰ τὸν ἑαυτὸν μας, φημιτρον διὰ τοὺς ἄλλους.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἠθικὰ ψεγάδια εἰς τὴν προσωπικότητα τοῦ Ψυχάρη, περὶ αὐτῶν ἔγινε τόσος λόγος καὶ εἰς τὸ παρελθόν (καὶ ὄχι μόνον εἰς τὴν Ἑλλάδα) ἀλλὰ καὶ προσφάτως, ἰδίως ἐξ ἀφορμῆς τῶν μνημοσύνων τοῦ Παλαμᾶ, ὥστε ὅσα γράφει ὁ

κ. Καλ. φαίνονται μᾶλλον ἐπιεικῆς παρὰ ἀσθηρὰ κρίσις ἢ καταπληκτικὸν τόλημα. Εἰς ἔγκριστον φιλολογικὸν μας περιοδικὸν δημοσιεύονται ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ ἀπὸ δημοτικιστῆν τοῦ ἀναστήματος τοῦ Πέτρου Βλαστοῦ, (καὶ δὲν περιμένει ἡ ἐπιστολογράφος μας νὰ μάθῃ ἀπὸ ἡμᾶς τί ἦτο ὁ Πέτρος Βλαστός), κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ κ. Κιλ. Παράσχου. Εἰς μίαν ἀπὸ αὐτῶν (Ν. Ἐστία, τῆς 1 Ἰουνίου 1944 σ. 531) ὁ Πέτρος Βλαστός λέγει διὰ τὸν Ψυχάρην: «Δὲν εἶταν καλὸς λογοτέχνης καὶ γι' αὐτὸ εἶναι κάποτε καὶ βαρετός. Εἶταν καὶ προστυχάνθρωπος πρῶτης». Τί εἶναι, ἐμπρὸς εἰς αὐτὸ, οἱ χαρακτηρισμοὶ τοῦ κ. Καλησπέρη; Πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι ὁ κ. Κιλ. Παράσχος, σχολιάζων τὸ «προστυχάνθρωπος» εἰς ὑποσημείωσιν παρατηρεῖ «Βαρεῖά λέξη, πού ὡστόσο ἔκρινα σκόπιμο νὰ μὴ τὴν παραλείψω, γιὰτί σὰ μαρτυρία εἶναι σημαντικὴ».

Ὅσον ἀφορᾷ τῶρα τὸ ὅτι μεγάλοι διανοοῦμενοι ἐπέδειξαν ἠθικὸν χαρακτήρα πᾶν ἄλλο παρὰ ὑποδειγματικόν, συνάγουσιν μὲν μερικοὶ ἐξ αὐτῶ ὅτι τὸ ἠθικὸν μέρος τῆς προσωπικότητος δὲν ἔχει σπουδαιότητα προκειμένου περὶ τῶν λογίων, ἀλλὰ δὲν ἔχομεν ὑπ' ὄψιν μας διατὶ εἰμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ συμμερίζωμεν τὴν γνώμην αὐτὴν. Τόσῳ δὲ ὀλιγώτερον, ὅσον ἡ σύγχρονος βιολογία καὶ ἡ ψυχολογία μὲ τὴν πρόδόν των εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ ἀνθρώπου ὡς ὀλοκληρωμένης προσωπικότητος ἐπικυρώνουν τὴν ἀλήθειαν ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη προσωπικότης εἶναι μία καὶ ἑνιαία καὶ τὰ ἠθικὰ τραύματα ἔχουν ἐκδήλωσιν καθολικὴν. Καὶ ὅτι, ἐπομένως, προσωπικότητες πού φέρουν ἐπάνω τους τέτοια τραύματα ἡμποροῦν νὰ δημιουργήσουν τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ μεγάλο, ἀλλὰ δὲν ἡμποροῦν νὰ εἶναι μεγάλοι ὀδηγηταί.

*

Καὶ τὸ συμπέρασμα. Εὐθὺς ἀπὸ τοῦ πρώτου μας φύλλου⁽¹⁾, ἀλλὰ καὶ πέρσιν ἐξ ἄλλης ἀφορμῆς⁽²⁾ τὸ ἐνοιόμασεν: «Τὸ περιοδικὸν μας παίρνει τὴν γλωσσικὴν κατάστασιν τοῦ τόπου μας ὅπως αὐτὴ ὑφίσταται σήμερον. Ἀφήνει λοιπὸν τὸ περιοδικὸν μας εἰς τοὺς συνεργάτας του ἐλευθέρων νὰ γράφουν εἰς τὸ γλωσσικὸν ἐκεῖνο ἴδιωμα μὲ τὸ ὁποῖον θὰ διατυπώσουν εὐκολώτερα καὶ καλύτερα τὰς ἰδέας των. Ἄν ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἐλευθερίαν προκύπτῃ μία γλωσσικὴ ποικιλία, αὐτὴ ἀκριβῶς ἀντικατοπτρίζει τὴν σημερινὴν πραγματικότητα».

Ἐπειτα ἀπὸ ὅλα αὐτά, θὰ μᾶς ἐπιτρα-

(1) «Ἀκτίνες», 1938 σελ. 4.

(2) «Ἀκτίνες», 1943 σελ. 214.

πῆ νά ἔχωμεν τήν γνώμην, ὅτι ἔχει ξεκαθαρισθῆ ἡ θέσις τοῦ περιοδικοῦ, καί νά θέσωμεν τελείαν καί παύλαν εἰς τάς γλωσσικάς συζητήσεις. Οἱ καιροί μᾶς καλοῦν εἰς ἄλλας προσπάθειάς, εἰς αὐτάς πρέπει νά ἀφιερῶσωμεν τάς δυνάμεις μας ὅλοι. Ἐς διατηρήσῃ καθένας τάς γλωσσικάς του πεποιθήσεις, ἀλλά νά σέβεται καί τάς ἄλλας. Ἐς παύση πλέον ἡ γλῶσσα νά εἶναι εἰδῶλον, εἰς τὸ ὁποῖον θά θυσιάζωμεν τήν οὐσίαν, τὸ περιεχόμενον, τήν ἀποτελεσματικότητά τῆς πνευματικῆς μας προσπάθειας. «Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδῶλον». Ἐς σταματήσουν πλέον αἱ γλωσσικαί εὐθιξίαι, καθ' ἣν στιγμὴν τόσα καί τόσα γράφονται καί λέγονται γύρω μας πού θά ἔπρεπεν ἀσυγκρίτως περισσότερο νά μᾶς συγκινήσουν καί ἐνδεχομένως νά μᾶς ἀνησυχήσουν, ὡς πνευματικούς ἀνθρώπους, ὅταν μάλιστα τὸ πνευματικόν ἔργον ἔχη ἀνάγκην ὄλων τῶν δυνάμεων ὀ-

λων ἐκείνων πού ἔχουν κάτι τὸ πνευματικόν μέσα των.

Ἐκεῖ λοιπόν, ὅλοι ἠνωμένοι, ἄς συγκεντρώσωμεν τήν προσπάθειάν μας. Καί ὡς πρὸς τὸ γλωσσικόν ζήτημα... ὅλοι οἱ καλῆς θελήσεως ἀγωνισταὶ τοῦ γλωσσικοῦ στίβου (καί γνωρίζομεν ὅτι τέτοιοι εἶναι οἱ ἐπιστολογράφοι μας καί τῶν δύο πλευρῶν, καί ἐκεῖνοι ἀκόμη τῶν ὁποίων δέν ἐδημοσιεύσαμεν τάς ἐπιστολάς) ἄς ἔχουν ὑπ' ὄψιν, ὅτι τὸ γλωσσικόν μας ζήτημα δέν θά τὸ λύσῃ ἡ γλῶσσα. Ἡ ἀγνή ψυχὴ θά τὸ λύσῃ. Καί ὅσοι δίδουν τάς δυνάμεις των εἰς τήν προσπάθειαν νά ξαναθρῆ τὸ ἔθνος μας τήν ἀγνήν ψυχὴν, ἄς εἶναι βέβαιοι, ὅτι μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν συντελοῦν καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον διὰ νά λυθῇ ἐπὶ τέλους κάποτε καί τὸ γλωσσικόν μας ζήτημα, ὅπως καί κάθε ἄλλο ζήτημα πού μᾶς ἀπασχολεῖ καί μᾶς βασανίζει ἀπὸ τῶν γενεῶν!

ΑΙ «ΑΚΤΙΝΕΣ»

ΝΕΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

ΛΙΜΝΗ ΑΓΑΠΗΜΕΝΗ

ᾠ Λίμνη μου, εἰς ἀγαπημένη,
Ἄπάνεμη τῆς σιωπῆς καρδιά,
Χειμῶνες-καλοκαίρια εἰς ἀνθισμένη
Καί γύρω σου λικνίζου τὰ πουλιά,
Ποῦ τὰδιῶξαν οἱ πάσες καταγιῶδες.
Ἐλεύτερα τὰ κάτασπρα φτερά,
Χιονᾶτοι κρῖνοι φέγγουν οἱ ἐλπίδες
Στ' ἀσάλευτά σου ὀλόχρυσά νερά.

ᾠ Λίμνη μου, στίς ὄχθες σου πού γέρνουν
Τραγουδιὰ χλωρῆς οἱ καλάμιές
Καί στό γλυκὸ ψιθύρισμά τους φέρνουν
Μηνύματα ἀπ' ὄλες τίς αὐγές,
Σάν τόσα νά ξεχύθησαν φλογέρες,
Σάν τόσα χτυποκάρδια ἀηδονισῶ
Καί τ' ἀγκαλιάσαν καί τὰ φέραν οἱ ἀγέρες
Στὸ ἀσῆμι τοῦ δικοῦ σου τοῦ γιαλοῦ.

ᾠ Λίμνη μου, στ' ἀτύθμενά σου βάθῃ
Τῆς γῆς ἀρχίζου ὄλα τὰ νερά,
Γλυκῆς πηγῆς κι' ὠκεανῶν τὰ τελάτῃ,
Σικοτάδια θαλασσῶν καί φεγγερά,
Κρυστάλλινα τοῦ κάμπου τὰ ρυάκια
Στίς ὄχθες τους κοπέλλες τραγουδοῦν,
Καί κεῖ ψηλά, περνᾶνε συννεφάκια
Ποῦ σὲ ξανά, ᾠ Λίμνη μου, ζητοῦν.

ᾠ Λίμνη μου, σάν ἔσκιμα, τὸν πρῶτο
Ἄνθ' ἀπ' τοὺς ἀνθούς σου νά ὀσφρανθῶ,
Εὐώδιασαν οἱ αὔρες ἀπ' τὸ Νότο
Καί τοῦ Βορῆα τὸ λάλημα τρανό...
Λάμπανε οἱ Ἄνατολές, ἀνάμιν
Οἱ Δύσες φλογισμένα ἰδανικά,
Τῆ δόξα ὄλου τοῦ κόσμου ἀγκαλιάσαν
Δυὸ ξύλα ὀρθωμένα σταυρωτά.

Χριστέ μου, εἰς, Λίμνη ὄνειρεμένη,
Πανένδοξο τραγοῦδι τ' οὐρανοῦ,
Μοσκοβολιά τῆς γῆς εὐλογημένη,
Ἐνσάρκωση τῆς Σκέψης τοῦ Θεοῦ.
Ἰησοῦ Χριστέ, ἡμέρωμα αἰώνιο,
Ἄτερμονη τῆς Χάρης ἀπλωσία,
ᾠ φέρνε με, τοῦτο ζητῶ σου μόνο,
Στὰ νάματά σου πάντα πιὸ βαθεῖα.

Τὸ Θέλω τῆς Ζωῆς

ΚΑΤΑΘΛΙΠΤΙΚΟ!

1928.....

Τὸ Αἰγαίو ἀλλάζε ἀργά-ἀργά σκηνικό καθὼς προχωροῦσε τὸ καράβι. Ξαπλωμένος στὴ σαϊζ-λόγκ, ἀπάνω στὸ κατάστρωμα, ἔπινα βροσιὰ θαλασσινή, ἐνῶ αἰχμαλώτιζε τὴ ματιὰ μου τὸ φῶς, τὸ χρῶμα κι' ἡ ζωὴ τῆς ἀκουαρέλλας πού εἶχα μπροστά μου: Ξετρελλιαμένα ἀπὸ τὸν πρῶμο ἀνεμο κυματάκια, σὰν μαθητοῦδια πού ξεχνῶνται ἀπ' τὸ σχολεῖο μὲ τὶς μπλέ ποδίτσες τους καὶ μὲ τὶς ἀσπρες τραχηλιές τους, κυνηγιώντουσαν πάνω στὸ βαθύχρωμο πέλαγος, ὡς πέρα στὸ φόντο μὲ τὶς μαδιές κορφές τῶν νησιῶν.

Σύγχρονα μὲ τὸ ποίημα αὐτό, παρακολουθοῦσα, θέλοντας καὶ μὴ, κομματάκια μιᾶς κουβέντας. Τὴν ξέφτιζε τ' ἀεράκι ἀπὸ μιὰ νεανικὴ συντροφιά συνταξιδιωτῶν μου πού καθότανε πλάι μου. Ὁ φαβορί τῆς παρέας—τὸν ἔλεγαν Λελέ—φώναζε κάθε τόσο:

—Στὸ Λουτράκι, τὸ Σάββατο, μ' ἄφησε ὁ μπαμπᾶς καὶ ποντάγησα μαζί του στὴ ρουλέττα....

—Ἔνα—δύο, ἕνα χρόνο στὸ ἀριστερό, τρεῖς χρόνια στὸ δεξί. Εἶναι ἡ πιὸ χαριτωμένη φιγούρα τοῦ τσαρλεστον! Ἡ Κοκὸ τὸ χορεῦει περίφημα!

—*Α! τί τρέλλα αὐτὸς ὁ γλάγος.

—Καὶ ἄμα τελειώσω τὸ Πανεπιστήμιο, στὸ ξεωτερικὸ βέβαια. (Ὁ μπαμπᾶς θέλει νὰ πάω στὸ Παρίσι ἀλλὰ ἡ μαμὰ ἐπιμένει στὸ Μονπελιέ) θ' ἀκολουθῶ τὸ διπλωματικὸ στάδιο ἢ ἐξαρτᾶται, πῶς θὰ μοῦ ἔλθῃ τὸ κέφι, μπορεῖ νὰ κυνηγήσω καμμιά ἔδρα στὸ Πανεπιστήμιο....

Γνωρίστηκα μὲ τὸν νέο αὐτὸν ἀργότερα, στὸ μικρὸ σαλόνι τοῦ βαποριοῦ, μὲ τὴν εὐκολία πού γνωρίζονται οἱ συνταξιδιωτές. *Ἦταν φοιτητῆς τῆς Νομικῆς.

Τὴν ὥρα πού τὸ καράβι μαρ προσεγγίζει μὲ τὴ μηχανὴ «ἡρέμα» στὸ νηοὶ τοῦ προορισμοῦ μας, βρέθηκα πάλι κοντὰ του. Ἀκουμπισμένος στὸ κίγκλιδωμα τοῦ καταστρώματος, μαζί μὲ τοὺς ἄλλους ταξιδιωτές, κυττάζω τὴ ζωγραφιὰ πού μεγεθύνεται σιγά-σιγά ἐμπρὸς στὰ μάτια μας.

Μιά χαριτωμένη μικρὴ πολυτεία, σκαλωμένη ἀμφιθεατρικὰ σὲ δύο πλαγιές ἀσπρα σπιτάκια μὲ ὀλόλευκες ταρατσες καὶ φωτεμένες αὐλές, πενταπύσσινια φιδωτὰ καλντερίμια, φουντωτὰ ἀνοιχτοπράσινα δεντράκια, σκόρπια ἐδῶ κι' ἐκεῖ, καὶ ψηλά, στὰ χεῖλια αὐτοῦ τοῦ ἀμφιθεάτρου, στὸ κέντρο, δεσπόζει ἐξέχωρα ἡ Ἐκκλησία, σὰ μάννα πού διαφεντεύει στοργικὰ ὅλο τὸν τόπο, τὰ ζωντανὰ καὶ τ' ἄψυχα, μέσα στὴν ἀνοιχτὴ τῆς ἀγκάλη.

Ἡ συντροφιά μὲ τὸν νέο φοιτητῆ, κύταζε κι' αὐτὴ τὸ τοπίο.

Σῆκωσε τότε ἐκείνος τὸ χέρι μὲ νωχέλια καὶ ὅπως ἕνας καλλιτέχνης κριτικάρει τὴν κακότεχνη πινακιά πού καταστρέφει ἕνα ὄμορφο πίνακα, ἔδειξε τὴν ἐκκλησία καὶ φώναξε μὲ ἀποτροπῆ, στή... διπλωματικὴ γλῶσσα, «πόσο καταθλιπτικό» ἦταν τὸ θέαμα:

—Comme ça écrase!

*

Τὸ σούρουπο τῆς ἴδιας ἡμέρας ἐκαθόμουνα στὸ προαύλιο τῆς ἐκκλησιᾶς αὐτῆς, μὲ μιὰ συντροφιά ντόπιων παιδιῶν. Ἄλλοι ἦσαν φοιτητὰ, ἄλλοι στίς τελευταῖες τάξεις τοῦ Γυμνασίου. Ἐκεῖ, στὴν πλακόστρωτη καθάρια αὐλὴ μὲ τοὺς βασιλικούς καὶ τὰ δεντρολίθινα στ' ἀκρινὰ πεζούλια, ἀγναντεύαμε πέρα Μαικρού, στὴ δύση, πρὶν βουτῆξῃ στὸν ὕγρο καθρέφτη ὁ γέρο-ἦλιος πίναζε γενναϊόδωρα χρυσόσκονη σ' ὅλη τὴ χώρα.

Δὲν ἦτανε τυχαῖο πού συναντηθήκαμε μὲ τὰ παιδιὰ αὐτὰ ἐκεῖ ἀπάνω. Τὸ προαύλιο τῆς Ἐκκλησιᾶς ἦτανε, νὰ ποῦμε ἔτσι, ἡ θερινὴ τους λέσχη. Εἶχανε ἰδρύσει ἕναν νεανικὸ «μορφωτικὸ ὄμιλο» παρακλάδι μιᾶς εὐρύτερης πνευματικῆς προσπάθειας, πού εἶχε γιὰ κέντρο τῆς αὐτὴ τὴν Ἐκκλησία. Χάρης στὴν κίνηση αὐτῆ, ὁ μικρὸς ἐκείνος τόπος εἶχε κι' ὅλας τὴ βιβλιοθήκη του, μορφωτικῆς διαλέξεις, πρόνοια γιὰ τοὺς ἀρρώστους καὶ ἕνα ὄμορφο γυμναστήριο. Γιατὸ ἡ μικρὴ κοινωνία γύρω τους, ἐμπιστευότανε στὰ χρυσὰ νεῖατα τῶν παιδιῶν τῆς αὐτῶν πού σπούδαζαν, τὶς ἐλπίδες τῆς, νὰ τὰ καμαρώσῃ ἀθρὶο ξεχωριστοὺς κι' ὀφέλιμους πολίτες τοῦ τόπου.

Χτυπώντας μὲ ἕνα λεπτὸ μπασιτουνακί τὰ κλαριά πού συναντοῦσε στὸ διάβα του, πέρασε τότε ἀπὸ κοντὰ καὶ ὁ νεαρὸς φοιτητῆς πού γνώρισα στὸ μπαόρι.

—Καλησπέρα σας! Τί γίνεστε; μοῦ φώναξε. Μὲ παραπῆρε λίγο ὁ ὕπνος κι' ἔχασα τὴν παρὰ ἐμοῦ πού βγήκε περίπατο. Ψάχνω τώρα νὰ τοῦ βρῶ.

Τὸν κάλεσα νὰ καθῆσθαι λίγο μαζί μας νὰ τοὺς περιμένῃ.

—Θὰ εἶναι μιὰ εὐκαιρία νὰ γνωρίσετε

καί συναδέλφους σας τού είπα. Νά, ό κύριος άπ' έδώ είναι κι αυτός στή Νομική... Καί τόν σύστησα σ' ένα άπό τά παιδιά τού όμίλου.

Τόν γνώρισα καί μέ τούς άλλους. Τού είπα γιά τó σύλλογό τους δώ λόγια αυστηρικά καί γιά τήν πνευματική κίνηση έκει. Πώς ήταν τó κίνητρο τόσο σημαντικής προόδου.

—Κι' όλ' αυτά γιαντί τά παιδιά ζουνε τó πνεύμα πού στεγάζεται έδώ μέσα, πρόσθεσα κι' έδειξα τήν Έκκλησιά.

... δέν νομίζετε ότι δέν είναι καί τόσο καταθλιπτική ή ύπαιρξη της έδώ; τόν ρώτησα σέ λίγο, τονίζοντας τή λέξη «καταθλιπτική» γιά νά τού θυμίσω τήν περιφρόνηση πού έδειξε γι' αυτή μέ τó «a égase», στό βαπόρι.

—Καί όμως, φώναξε, τώρα τó νομίζω πολύ περισσότερο! Τώρα πού βλέπω τή νεολαία νά τριγυρίζει έδώ... Νέοι νά χώνονται σ' ένα τόσο άπρηχαιωμένο καθόκι. Τι είναι αυτά καλέ; Καί έρχεσθε καί στήν Άθήνα, στό Πανεπιστήμιο!... Πώ, πώ, σκουριές. Έτσι θά πάτε μπρός; Με τέτοιες ιδέες; Βρέ παιδιά, θά μείνετε έξω άπ' τήν κοινωνία. Θά μείνετε πίσω. Πολύ πίσω!

—Λελέ, Λελέ!... τόν φώναξαν άπό τήν άκρη τού δρόμου ή παρέα του, πού φθάνει μέ θόρυβο. Πού είσαι βρέ παιδί, σέ χάσαμε! Άποφάσεις νά άσκητέψης; Κάτι στήν έκκλησία σέ βλέπουμε.

—Παρά τγίχα! φώναξε γελώντας, μάς χαιρέτησε βιαστικά καί έτρεξε στή συντροφία του.

*
Έκείνοι φαίνεται πώς τόν ρώτησαν ποιό είμαστε, γιαντί όταν περνούσαν, ξεχωρίσαμε τά λόγια του, καθώς τούς έξηγουσε:

... κάποιος συνάδελφος άπό τó Πανεπιστήμιο...

Καί ύστερα, ένψ έστριβαν, στό μονοπάτι, άκούστηκε νά λήη, μέ τó ύφος εκείνου πού ξεκινούσε γιά τήν κατάκτηση τού κόσμου:

...Θά χτυπήη κι' αυτός τó κεφάλι του στόν τοίχο κάποτε, μέ τίς ιδέες πού έχει, μά θά είναι άργά!...

*
Άκούσαμε τά γέλια τους, έπειτα, σάν χάθηκαν πίσω άπ' τίς άμυγαλιές καί τούς φράχτες.

—Τσίμπος;

*
Η βάρκα έγυρε άπότομα άπό τó βάρος μας, καθώς μαζευτήκαμε στή μιά κουπαστή γιά νά δούμε τó γεγονός.

Ένας κωδός, πού έβασκε μέσα στις πέτρες τού βυθού, ρίχτηκε στό άγκιστρι τής καθετής καί τó έχαψε λαίμαργα.

Πρωτόπειροι ψαράδες, κυττάμε άπληστα μέσα άπό τά διάφανα νερά τίς δλοκάθαρές πέτρες στό βάθη. Είναι ένα μαγευτικό θέαμα νά βλέπης νά ξετρυπάνη κάθε τó

σο άπ' αυτές ένα ψαράκι, νά στέκεται άκίνητο, σάν νά άφουγκράζεται, κι' ύστερα, μέ ένα λιγερό, άπότομο χτύπημα τής όργας, νά γλιστρά άστραπιαία μέσα στό ύγρα λειβάδια εκεί κάτω.

Μέ λίγα πετρόψαφα λεία, φέραμε πύ κοντά στούς άρμυρισμένους βράχους τή βάρκα, τή δέσαμε, σαλτάραμε έξω καί εξαπλώσαμε νά ξεκουραστούμε άπ' τó μπάνιο καί τó ψάρεμα, στή σκιά ενός πελώριου άπότομου βράχου.

Γύρισε εκεί γιά μιά στιγμή ή συζήτηση καί στόν χθεσινό φοιτητή, γιαντί είμαστε εκεί τά παιδιά τού «όμίλου».

—Νά μέ συμπαθήτε παιδιά γιά τó φροΰτο πού σάς κουβάλησα χτές στήν παρέα σας, τούς είπα. Ήταν μιά δυσάρεστη νύτα στό ώμορφο άπογευματινό μας τó έπεισόδιο αυτό. Άλλά έχομε τόσες χαρούμενες ευκαιρίες γιά νά τήν ξεχάσουμε! Πέστε κάτι άπό τή ζωή σας, έδώ... Τή δουλειά μας έμεις!

Καί ό νεαρός ύπερμοντέρνος φοιτητής ξεχάστηκε. Μά τó «Comme ça égase» τó ξαναθυμόμαστε, κάποτε-κάποτε, σά σύμβολο τής νοστροπίας του.

1944....

*
Οί τότεσινοί φοιτητάί τού «Όμίλου», έχουν τώρα ό καθένας τους μιά θέση στήν κοινωνία. Οί ιδέες τους, φαίνεται ότι δέν έμπόδισαν τήν πρόδό τους. Καί, ξεχωριστά, ό φοιτητής εκείνος, πού κατά τήν πρόρηση τού Λελέ—ύπομνηφό θριαμβευτού τής ζωής, «θά χτυπούσε άργότερα τó κεφάλι του στόν τοίχο», έχει αναδειχθή σέ ζηλευτή θέση, ύστερα άπό μιά θριαμβευτική σταδιοδρομία. Βλεπόμαστε συχνά μαζί του κι' έχομε διατηρήσει έναν στενό φιλικό σύνδεσμο.

Μιά μέρα, τώρα κοντά, τόν περίμενα, έξω άπό τήν αίθουσα πού συνεδρίαζε ένα άνώτατο διοικητικό συμβούλιο, όπου μαζί μέ άρεοπαγίτες, καθηγητάς τού Πανεπιστημίου καί άλλους άνώτατους κρατικούς ύπαλλήλους, μετείχε καί αυτός ύπό τήν ιδιότητά του.

*
Όταν τελείωσε τó συμβούλιο καί βγήκε ό φίλος μου, μόλις μέ είδε, άφησε γιά λίγο τούς άλλους πού τού μιλούσαν άκόμη, μέ άρπαξε άπό τó μπράτσο βιαστικά καί μου έδειξε, στό διάδρομο, κάποιον πού έφευγε κρατώντας στό χέρι κάτι χαρτιά.

—Τόν είδες αυτόν εκεί πού πέρασε μπροστά σου; Τόν γνωρίζεις;

Δέν τόν είχα όμως προσέξει.

—Θύμησή μου νά σου πώ έπειτα, είπε καί γύρισε νά χαιρετήση τούς άλλους.

*
Όταν ύστερα άπό λίγο κατεβαίναμε τίς σκάλες, μέ ρώτησε ό φίλος μου.

—Θυμάσαι τὸ «Comme ça écrase»;
Σκέφθηκα λίγο, ψάχνοντας στὴ μνήμη μου.

—Comme ça écrase! ψιθύρισα. Καὶ βέβαια! βέβαια! Θυμάμαι πολὺ καλὰ τὴν ἱστορία αὐτή. Ἄλλὰ εὐώ, πῶς τὸ θυμήθηκες; ἐρώτησα.

—Ἄκου λοιπόν, ἄρχισε νὰ διηγηῆται, καθὼς ἐθαβίζαμε. Μέσα στὸ συμβούλιο, ἀφοῦ συζητήσαμε, χρειασθήκαμε κάποιον γραφέα γιὰ νὰ τοῦ ὑπαγορεύσωμε ἕνα πρακτικό. Χτυπάει τότε τὸ καρδούνι ὁ πρόεδρος καὶ ζητᾷ νὰ τοῦ στείλουν κάποιον ὑπάλληλο, νὰ καθήσῃ νὰ γράψῃ. Σὲ λίγο μπαίνει ἕνας, χαιρετᾷ με σεβασμῶ καὶ κάθεται στὴν ἄκρη τοῦ μεγάλου τραπεζιοῦ. Βρέθηκε ἔτσι πλάι μου, γιατί ἐγώ, σάν νεώτερος ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἐκαθόμουν τελευταῖος στὴ σειρά.

Κανείς δὲν ἔδωσε προσοχή, ὅπως συμβαίνει σὲ τέτοιες περιστάσεις, στὸν «κάποιον» αὐτὸν ὑπάλληλο, ποὺ θὰ ἔκανε τὸν γραφέα. Ἦταν τὸ βωθὸ πρόσωπο στὴν σκηνή. Καὶ ἐκεῖνος ἔγραφε σκυφτός ὅ,τι τοῦ ὑπαγορεύαμε.

Γιὰ μιὰ στιγμή, κάτι δὲν ἄκουσε καὶ ἀπευθύνθηκε σὲ μένα ποὺ ἤμουν ὁ πλησιέστερός του:

—Συγγνώμην, δὲν ἄκουσα καλά: «Θὰ ὑποβληθῆ ἔκθεσις» εἶπε ὁ κύριος σύμβουλος; με ρώτησε σηκώνοντας τὸ κεφάλι.

Τότε ἐπρόσεξα τὴ φυσιογνωμία του.

Κάπου τὸν ἤξερα... Κάπου τὸν ἤξερα...

Μὲ ἐκύτταξε κι' ἐκεῖνος ἕνα δευτερόλεπτο. Ὑστερα σήκωσε τὰ φρύδια του καὶ τίναξε ἐλαφρὰ πρὸς τὰ πίσω τὸ κεφάλι μ' ἐκπλήξη.

—Χαίρετε..., ψιθύρισε μὲ κάποια ἀμηχανία, ὅπως σ' ἕναν γνωστό.

Ποῖός νὰ εἶναι, ποῖός νὰ εἶναι... σκεπτόμουν, συνέχισε ὁ φίλος μου. Ἦταν ὁ Λελές! Ὁ συμφοιτητὴς μου ποὺ μοῦ εἶχε γνωρίσει στὸ νησί. Ὁ ὑπερπροσθετικὸς ἐκεῖνος πρωτεύουσῆς ποὺ εἶχε προγγίξει τὸν «δμίλο» καὶ εἶχε θρηνησῆ γιὰ τὸ μέλλον μου... Εἶχαμε ξανασυναντηθῆ, στὸ Πανεπιστήμιο, μετὰ τὴν γνωριμία μας στὸ νησί, πολλές φορές. Ἄλλὰ μόλις καταδεχότανε νὰ πῆ μιὰ καλημέρα, σὲ μένα, τὸ ἐπαρχιωτόπουλο με τίς ὀπισθοδρομικὲς ἰδέες. Στὸ τέλος ἔκανε πῶς με ἔχεσες, καὶ ἔπαψε καὶ νὰ με χαιρετᾷ. Ἐπειτα δὲν τὸν ξανασεῖδα ἕως τὴν ὥρα αὐτὴ ποὺ τὸν συναντοῦσα στὴν αἴθουσα τοῦ συμβουλίου.

—Ὁ κύριος Μιχαηλίδης; τὸν ρώτησα τότε, γιὰ νὰ βεβαιωθῶ, ἐξακολούθησε ὁ φίλος μου.

Ἐπρόσεξε φαίνεται ἐκεῖνος ἕναν τόνο ἀπορίας στὴν ἐρώτησή μου καὶ ἀπήντησε μελαγχολικά:

—Δυστυχῶς, ἐγὼ εἶμαι...

—Νὰ σημειωθῆ ἐπίσης ὅτι...

Ὁ πρόεδρος ὑπηγόρευε πάλι. Καὶ ἐσταμάτησε ἡ σύντομη στιχομυθία μας.

Ἐσκυψε κι' ἐκεῖνος στὰ χαρτιά του καὶ ἔγραφε τὰ πρακτικά...

... ὅπως καὶ ἡ ζωὴ γράφει κι' αὐτὴ τὰ δικά της! Γιὰ ἰδέες κάτι συμπτώσεις. Νὰ με ξανασυναντήσῃ πάλι, ἔπειτα ἀπὸ τόσα χρόνια, παρακατιανὸς ὑπάλληλος τώρα, ἀποτυχημένος στὸν μεγάλου δρόμο ποὺ εἶχε ἀρχίσει μὲ τόση περιφρόνηση γιὰ ὅ,τι γίνθηκε πάντοτε πηγὴ τῆς προόδου...

Αὐτὸς ἦτανε ποὺ σοῦ ἔδειξα στὸν διάδρομο, κατέληξε ὁ φίλος μου.

—Comme ça écrase!... Ψιθύρισα κι' ἐγὼ σκεπτικῶς, κουνώντας τὸ κεφάλι.

Ο Κόσμος τῶν Γραμμάτων

AUGUSTIN LOUIS CAUCHY

Λίγοι είναι ἴσως ἐκεῖνοι, πού ἔχουν ἀκούσει τὸ ὄνομα τοῦ Cauchy. Δὲν ξέρω ἂν καλὰ-καλὰ τὸν γνωρίζουν ὅσο πρέπει καὶ οἱ μαθηματικοί. Μόνον οἱ λίγοι ἐρευνηταὶ καὶ ἐκεῖνοι πού ἀσχολοῦνται κάπως περισσότερο μὲ τὴν ἐπιστῆμη θὰ τὸν γνωρίζουν ἀσφαλῶς. Ἀκούραστος ἐρευνητής, δούλευε ἤσυχά, στὴν ἀφανεία, δίχως τυμπανοκρουσίες καὶ φωνές. Ἦταν ὁ μεγαλύτερος μαθηματικὸς τοῦ περασμένου αἰῶνος. Καὶ εἶχε δέκχο ὁ δάσκαλός του, ὁ πολὺς Lagrange νὰ λέγῃ, ὅτι «ὁ νέος αὐτὸς ἀνθρώπος θὰ ἀντικαταστήσῃ ὅλους ἐμᾶς τοὺς μαθηματικούς». Ὁ Cauchy γεννήθηκε τὸ 1789 στὸ Παρίσι. Γέννημα τῶν χρόνων τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασεως, σάν τὸν Ampère, ἔζησε τὰ πρῶτα παιδικὰ του χρόνια μέσα στὸν ἀναβρασμὸ ἐκεῖνο. Τὸ 1805 μῆκος δεῦτερος στὸ Πολυτεχνεῖο, σὲ ἡλικία 16 ἐτῶν. Σὲ δύο χρόνια ἔβγαψε πρῶτος, γιὰ νὰ συμπληρώσῃ τὴ μορφωσὴ του στὴ Σχολὴ Γεφυροποιῶν, καὶ τὸ 1816, 9 μόλις χρόνια μετὰ τὸ Πολυτεχνεῖο γίνεται μέλος τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν. Ἀπὸ τότε διδάσκει ταυτοχρόνως Ἀλγεβρὰ στὸ Πανεπιστήμιο, Μαθηματικὴ Φυσικὴ τὸ Κολλῆγιο τῆς Γαλλίας καὶ Μηχανικὴ στὸ Πολυτεχνεῖο. Μετὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1830 ἀρνήθηκα νὰ ὀρκισθῆ στὸ νέο πολίτευμα καὶ πῆγε στὸ Τουρίνο, ὅπου ὁ βασιλεὺς τῆς Σαρδηνίας ἴδρυσε γιὰ χάρη του εἰδικὴ ἔδρα τῆς Ἀνωτέρας Φυσικῆς. Τὸ 1838 ἐπέστρεψε στὸ Παρίσι. Ἐκεῖ διδάσκει Ἀνώτερα Μαθηματικὰ σὲ διάφορες Σχολές. Τὸ 1848 διορίζεται καθηγητῆς τῆς Μαθηματικῆς Ἀστρονομίας στὸ Πανεπιστήμιο τῶν Παρισίων.

Ἡ συμβολὴ του ἰδίως στὴ Μαθηματικὴ Ἀνάλυση ὑπῆρξε πολὺτιμη καὶ αἱ μέθοδοί του ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι καὶ σήμερα ἀκόμη ἐν χρῆσει. Ἐπίσης ἡ Ἀλγεβρὰ καὶ ἡ Μηχανικὴ τοῦ χρεωστοῦν πάρα πολλά. Ἡ γονιμότης τοῦ Cauchy ἦταν ἐξαιρετικὴ. Περισσότερες ἀπὸ πεντακόσιες μελέτες του εἶναι καταχωρημένες σὲ πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν ἢ ἄλλο, ἀπὸ τὸ 1813 μέχρι τῆ χρονιά τοῦ θανάτου του (1857). Τὸ σύνολο τῶν ἔργων του ἐξεδόθη σὲ εἰκοσιεξή τόμους ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία τῶν Ἐπιστημῶν. Παραθέτομε τοὺς τίτλους μερικῶν ἐργασιῶν του:

Μέθοδος προσδιορισμοῦ à priori τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πραγματικῶν ριζῶν (1813). Θεωρία τῶν κυμάτων (1815), βραβευμένη ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο. Μαθήματα γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ Ἀπειροστικοῦ Λογισμοῦ στὴ Γεωμετρία (1816-1828). Μελέτῃ γιὰ τὴν διάχυση τοῦ φωτός (1836). Μελέτῃ γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ὀλοκληρωτικῶν ὑπολοίπων στὴ λύση τῶν προβλημάτων τῆς Μαθηματικῆς Φυσικῆς (1827).

Ἡ γονιμότης του φαίνεται ἀκόμη ἂν συλλογιστοῦμε ὅτι στὴν Ἀκαδημία τῶν Ἐπιστημῶν ἔκαμε 20 φορές περισσότερες ἀνακοινώσεις, παρ' ὅτι ὅλοι οἱ ἄλλοι συνάδελφοί του στὸ ἴδιο χρονικὸ διάστημα.

Οἱ κυριώτερες προσπάθειες τοῦ Cauchy, τονίζει χαρακτηριστικὰ, ἔγιναν γύρω ἀπ' τὴ θεωρία τῶν ὀλοκληρωτικῶν υπολοίπων (Residus) πού ὁ ἴδιος ἴδρυσε, στὴ σειρά τοῦ Taylor, στὶς περιόδους τῶν ὀλοκληρωμάτων, πού αὐτὸς πρῶτος ἔδωσε τὴν ἐξήγησή τους μὲ τὴ βοήθεια τῆς θεωρίας τῶν υπολοίπων. Ἐργάσθηκα πολὺ στὴ θεωρία τοῦ φωτός. Ἐπίσης ἀπλοποίησε καὶ συνεπλήρωσε τὶς ἀποδείξεις πλῆθους θεωρημάτων τῆς Ἀλγεβρας καὶ τῆς Ἀν. Ἀναλύσεως καὶ ἔκαμε μὲ δικὴ του μέθοδο πολλὰ ἄλλα. Ὁ ἔρευνης τοῦ Cauchy γύρω ἀπὸ τὴ μελέτῃ τῆς συγκλίσεως τῆς σειρᾶς τοῦ Taylor, ἀξίζουν τοὺς ἴδιους ἐπαίνους. Ἡ θεωρία τῶν ἐξισώσεων ὀφείλει στὸν Cauchy δύο ὠραία θεωρήματα πολὺ γνωστά (1).

Παρομοίως ἐκφράζεται καὶ ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους ἰδικούς μας μαθηματικούς. Ἰδοὺ τί γράφει ὁ καθηγητῆς Γ. Ρεμουίνδος: «Πρῶτος ὁ μέγας Cauchy ἐν ἔτει 1825, ἐπιήσαστο τοῖς μὴρᾶν χρῆσιν τοῦ μιγαδικοῦ πεδίου, θεωρήσας τὰ μιγαδικὰ ὀλοκληρώματα καὶ ἀνακαλύψας τὰ θαυμάσια θεωρήματα αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἀναλυτικῶν συναρτήσεων. Ὁ περίφημος τύπος τοῦ Cauchy, ὁ λεγόμενος ὀλοκληρωματὸς τοῦ Cauchy, εἶναι σημερινὸν γονιμώτατον ὄργανον εἰς χεῖρας τῶν ἐρευνητῶν» (2).

Ὅλες αὐτὲς οἱ σπουδαῖες ἀνακαλύψεις ἀπαθανατίζουν τὸ ὄνομα τοῦ Cauchy καὶ τὸν τοποθετοῦν μέσα στὸ πάνθεο τῶν μαθηματικῶν ὄλων τῶν αἰῶνων, σάν τὸν θεμε-

(1) A. L. Cauchy: Grand Dictionnaire Universel du XIX Siècle tome 3, p. 608.

(2) Γ. Ρεμουίνδου: Θεωρία τῶν Ἀναλυτικῶν Συναρτήσεων. Ἀθήναι 1914 σ. γ'-δ'.

στοιχείων της (πίνακες L. Meyer, Mendelejeff, Cossel), κατά την οποίαν τὰ στοιχεία ταῦτα παρουσιάζουν καταδήλους ἀναλογίας καὶ κανονικὰς ἀξιομειώσεις εἰς τὰς φυσικὰς καὶ χημικὰς τῶν ιδιοτήτας. Πράγματι ἐκτὸς τῶν ἄλλων κοινῶν καὶ ἀναλόγων ιδιοτήτων τῶν, τὸ πῦρτιον σχηματίζει εὐκόλως κολλοειδεῖς οὐσίας («ἀργίλλος» κλπ.), ὅπως καὶ ὁ ἀνθραξ (πρωτόπλασμα, αἷμα κλπ.). Ἀλλὰ τὰ δύο αὐτὰ κολλοειδῆ συστήματα, τὸ ἔν χαρακτηριστικὸν τῆς ἀνοργάνου, τὸ ἕτερον δὲ τῆς ὀργανικῆς ὕλης, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει ζωὴ, χωρίζονται μεταξύ τῶν διὰ τῆς πρωτοπλασματικῆς μειωμένης τῶν ριζικῶν τριχιδίων τῶν φυτῶν.

Ἡ ζωὴ αὕτη πρωτοπλασματικὴ μειωθρῆν τὸς δεσμεύει εἰς τὴν τοιαύτην τὴν ἐκκλογὴν. Ἡ ἐκλεκτικὴ τῆς λειτουργίας ἀποτελεῖ διὰ τὴν σημερινὴν ἐπιστήμην ἔν ἀπὸ τὰ ἄλλα μυστήρια τῆς φύσεως. Ἡ φυσιολογία τοῦ φυτοῦ καὶ ἡ Γεωπονικὴ χημεία, βεβαίως, αἰτιῶνται ὅτι ἡ διόδος τῶν ὀρισμένων δι' ἕκαστον φυτὸν θρεπτικῶν συστατικῶν «ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς μηχανικῆς, ποιοτικῆς καὶ ποσοτικῆς ἐκλεκτικότητος τοῦ φυτικοῦ κυττάρου»⁽¹⁾. Πλὴν ὁ μὴ δὲν γεφυρώνεται μ' αὐτὸ τὸ ὑφιστάμενον χάσμα (τῆς ζωῆς), καθ' ὅσον ἂν καὶ μετὰ τὴν νέκρωσιν τοῦ φυτικοῦ κυττάρου ἐξακολουθοῦν νὰ ἰσχύουν οἱ αὐτοὶ φυσικοὶ, χημικοὶ καὶ φυσικοχημικοὶ νόμοι, ἐν τούτοις ἡ ἐκλεκτικότης τοῦ φυτικοῦ κυττάρου ἐξαφανίζεται (ὡς νὰ τὴν πῆρε μαζὺ τῆς ἡ ζωῆς).

Ἐκ τοῦ γεγονότος αὐτοῦ ὀρμώμενος ὁ καθηγητῆς τῆς Γεωπονικῆς χημείας τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, κ. Ν. Ρουσόπουλος, ὁμολογεῖ ὅτι: «Ἀντιμετωπίζει τις ἐνταῦθα τὴν ἄλλοτε καλουμένην ζωϊκὴν δύναμιν (vis vitalis). Τὸ ὅτι εἶναι φυσικοχημικὰ φαινόμενα, σωστόν. Τὸ πῶς ὁ μὴ αὐτορρυθμιζόμενα τὰ φυσικοχημικὰ ταῦτα φαινόμενα, παραμένει ἔν ἀπὸ τὰ μυστικά τῆς φύσεως»⁽²⁾.

Ὡστε. «Ἀπὸ νεκρῶν ὕλην δὲν δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ζωὴν χωρὶς τὴν ἐπίδρασιν τῆς ὕλης πού ἤδη εἶναι ζωῶσα». W. Thomson⁽³⁾.

Τὰ αὐτὰ ἤδη ὁμολογοῦν καὶ ἐξέχουσαι ἑλληνικὰ προσωπικότητες, ἀντιπροσωπεύουσαι τὴν ἑλληνικὴν Βιολογικὴν συνείδησιν.

Ὄττω ὁ καθηγητῆς τῆς Γενικῆς Βιολο-

γίας κ. Θρ. Βλησίδης, λέγει: «Ἡ φυσικὴ νομοτέλεια δὲν ἀρκεῖ πρὸς ἐξήγησιν τῆς ἐννοίας τοῦ ὀργανισμοῦ», ὅτι πρὸ πάσης ζωῆς πρέπει νὰ τίθεται ἡ ζωὴ διότι «δὲν δύναται ν' ἀναχθῆ ἡ ζωὴ εἰς μηχανικὰς δυνάμεις»⁽⁴⁾.

Ὁ δὲ κ. Σ. Ε. Παπαδάκης, εἰς τὴν προσπάθειάν του ὅπως δώσῃ ἕναν ὄρισμὸν εἰς τὸ ἐρώτημα, «τί εἶναι ζωὴ», λέγει: «Ἡ ζωὴ εἶναι φαινόμενον αὐτόνομον, μὲ αὐτομάτους ἐκδηλώσεις, (πρωτοφαινόμενον, Urphänomenon τοῦ Goethe), ὡς ἐκ τούτου ἐκφεύγει καταλλήλου ὀρισμοῦ. Εἶναι ἐξ ἄλλου μάταιον νὰ ζητῶμεν νὰ ὀρίσωμεν «τί εἶναι ζωὴ», διότι ἡ ζωὴ δὲν εἶναι τι τὸ αὐθύπαρκτον, ἀλλ' ἐμφανίζεται πάντοτε εἰς μίαν κατηγορίαν ὄντων, «τοὺς ζῶντας ὀργανισμοῦς»⁽⁵⁾.

Τοιαῦτα διαπιστώσεις, διατυπώμεναι καὶ ἀπὸ συγχρόνους Ἑλλήνας ἐπιστήμονας, οὐχὶ τυχόντος κύρους, καὶ μάλιστα ἀπὸ τῆς Πανεπιστημιακῆς τῶν καθέδρας, ὀδηγοῦν τοὺς σημερινούς σπουδαστὰς εἰς ἄλλους εὐρύτερους ὀρίζοντας καὶ ἀναγκάζουσι τοὺς παλαιότερους εἰς ἀναθεώρησιν τῶν μηχανιστικῶν τῶν βιολογικῶν πεποιθήσεων.

Μετὰ τιμῆς

Γεώργιος Ν. Γουλᾶκης

Γεωπόνος

Θεσσαλονίκη, τῆ 9-7-44.

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Δ. Ι. Μαγκριώτη. Ἡ Βίβλος ὑπὸ τὸ φῶς τῆς Ἐπιστήμης. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ ἀκούονται ἐπιχρίσεις κατὰ τῆς Βίβλου, ἄλλοτε μὲν ἐν ὀνόματι τῆς ἐπιστήμης καὶ φιλοσοφίας, ἄλλοτε, σὲ περσομένα μάλιστα χρόνια, ἐν ὀνόματι τῆς ἀρχαιολογίας καὶ ἐθνολογίας, ἄλλοτε ἐν ὀνόματι ἐξεζητημένων ἐπινοήσεων καὶ ὑποθέσεων. Μπορεῖ νὰ ἀκούσετε π. χ. νὰ πᾶς ποῦν ὅτι «αὐτὸ ποῦ διηγεῖται ἡ Βίβλος σάν γεγονὸς πραγματικόν, ἐγὼ νομίζω ὅτι δὲν ἔγινε ἢ ὅτι ἔχει ἄλλη σημασία ἀπὸ κείνῃ ποῦ οἱ ἐρμηνεύται καὶ ὁ κόσμος τοῦ ἀποδίδουν, διότι κατὰ τὴ δική μου κρίσιν δὲν μποροῦμε νὰ φαντασθῶμε, ὅτι ὁ Θεὸς κλπ. κλπ.». Καὶ μὲ ὀδηγὸ τὴ φαντασίαν περσοότερο, τὴ λογικὴ ὀλιγώτερο καὶ τὴν ἐπιστήμην... ἰσα-ἰσα γιὰ τὸ ἐξωτερικὸ ἐπίχρισμα, μπορεῖ νὰ προχωρήσῃ κανεὶς στίς πύθ παραδόξες ἐπιχρίσεις, ὅταν μάλιστα τις ζητᾷ ἡ προπαγάνδα τῶν διαφόρων «ὀρθολογισμῶν». Ὡστόσο εἶναι γεγονὸς ὅτι

(1) Δημ. Καββάδα, Πανεπιστημιακαὶ παραδόσεις «Φυσιολογίας τοῦ φυτοῦ» 1943-44.

(2) Νικ. Ρουσόπουλος, Πανεπιστημιακαὶ παραδόσεις «Γεωπονικῆς Χημείας», 1943-44.

(3) Τὸ πρόβλημα τῆς ἀρχῆς τῆς ζωῆς. Τεῦχος Ἀκτιῶν 43, σελ. 160.

(4) Τεῦχος Ἀκτιῶν ΔΕ', 1943 σελ. 57.

(5) Σ. Ε. Παπαδάκη, «Βιολογία», σελ. 11.

λιωτή τῆς θεωρίας τῶν Συναρτήσεων, πού εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους καὶ ὠραιότερους κλάδους τῆς Μαθηματικῆς Ἐπιστήμης.

Εἶπα πῶς πάνω, πὼς δὲν εἶναι πολλοὶ αὐτοί, πὺς γινώριζον κάτι γιὰ τὸν Cauchy καὶ πὺς μονάχα οἱ λίγοι εἰδικοί τὸν πλησιάζουν πιότερο. Δὲν ξέρω ὅμως ἂν κι' αὐτοὶ τὸν ξέρουν τέλεια. Καὶ εἶμαι βέβαιος, πὺς λίγοι, πολὺ λίγοι, ξέρουν, ὅτι ὁ μεγαλοφυῆς αὐτὸς μαθηματικὸς ἦταν ταπεινὸς λάτρης τοῦ Ἑσταυρωμένου. Ἄγνοοῦν, ὅτι, ὅπως γράφει ὁ Moigno πλῆϊ «στὴν Ἰδιοφυΐα του, στὴν ἀπεράντη ἐξυπνάδα του καὶ στὸ μεγάλο χαρακτήρᾳ του ὑπῆρχε καὶ ἕνας ἄγιος, ἕνας ἄγγελος ἀνιότητος καὶ χάριτος, πὺς ἡ μνήμη του θὰ εὐλογηταὶ αἰώνια»⁽³⁾.

Ὁ Cauchy γεννήθηκε ἀπὸ γονεῖς χριστιανοῦς. Τὰ πρῶτὰ του παιδικὰ χρόνια πέρασαν μέσα σὲ οἰκογενειακὸ θρησκευτικὸ περιβάλλον. Ἀργότερα, στὰ χρόνια πὺς σπούδαζε στὸ Πολυτεχνεῖο, οἱ σύνιοκοί του τὸν ἐβλεπαν νὰ προσεγγίεται γονατιστὸς στὰ πόδια τοῦ κρεββατιοῦ του⁽⁴⁾.

Ἐπιπλέον στὰ στήθια τοῦ ἐπιστήμου πῶς Cauchy βρίσκουμε τὴν πίστη στὸν Χριστὸ φουντωμένη πιότερο. Περιφρονῶντας τὶς ψεύτικες ἰδέες πὺς κυκλοφοροῦσαν γιὰ τὴν παντοδυναμία τῆς Ἐπιστήμης καὶ στέκοντας στὸ βάθος τοῦ μεγάλου ἐρευνητοῦ, προκαλεῖ τώρα τοὺς ἐμπασμένους ἐπιστήμονας: «Δὲν φοβοῦμαι μήπως θορυβηθῶ ἀπ' τὶς ἀναζητήσεις σας, λέει στοὺς ἐπιστήμονες-ὕλιστᾳς. Θὰ τις προκαλῶ ἀδιάκοπα, θὰ τις ἐνθαρρύνω μὲ τις προσπάθειές μου καὶ μὲ τις εὐχές μου· δὲν θὰ φοβηθῶ μήπως ἡ ἀλήθεια ἀντιτίθεται πρὸς τὸν ἑαυτὸ της, οὔτε ὅτι τὰ γεγονότᾳ καὶ τὰ ντοκουμέντᾳ πὺς μαζεύετε ἡμποροῦν νᾶναι ἀντίθετᾳ πρὸς τὴν Ἄγ. Γραφή». Καὶ μιλῶντας ἀπ' τὴν πείρα του καὶ μὲ τὸ κύρος τῆς προσωπικότητός του, προσθέτει: «Εἶμαι βροτηγμένος στὴ μετᾳ ἔτη τῆς ἀνθρώπινης ἐπιστήμης καὶ ἰδιαίτερα ἐκείνης πὺς λέγεται θετικὴ ἐπιστήμη καὶ ἀναγνωρίζω ὅλοένα καὶ περισσότερο τὴν ἀλήθεια στὰ λόγια αὐτᾳ τοῦ Βάκωνος: ὅτι ἂν λίγη Φιλοσοφία μᾳς κάνει ἀπίστους, πολλὴ φιλοσοφία μᾳς ὀδηγεῖ νὰ γίνουμε Χριστιανοί. Εἶδα ὅτι ὅλες αἱ ἐπιθέσεις ἐναντία στὴν ἀποκεκαλυμμένη Ἀλήθεια, ἔδωσαν καινούργιες ἀποδείξεις ὑπὲρ αὐτῆς»⁽⁵⁾.

Νοιώθοντας στὴ ζωὴ του τὴν ἀξία τῆς πίστεως καὶ τὴ γαλήνη τοῦ Χριστοῦ νὰ πλημμυρίζη τὴν καρδιά του, ἔλεγε: «Δὲν βλέπω σὲ τί θὰ μὲ ἐβλαπταν οἱ πεποιθήσεις μου αὐτές. Ἄπ' ἐναντίας αἰσθάνομαι ὅτι ἐν ἔχοντα τὸ ἅγιο δῶρο τῆς πίστεως, ἡ ψυχὴ μου, ἡ ὁποία δὲν θὰ ἔξερε πῶς τί νὰ πιστεῦθῃ καὶ τί νὰ φοβάται, θὰ ἦταν ἀνήσυχη καὶ ταραγμένη ἀπὸ τὴ σκέψη τῆς ὑπάρξεως μῆς μελλούσης ζωῆς καὶ θὰ ἐκυμαίνετο μάταια ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, χωρὶς νὰ βρῖσκη στὸ μέλλον οὔτε τὴν ἐλάχιστη γαλήνη. Καὶ ἡ ἀνησυχία αὐτῆς τῆς ψυχῆς καὶ ἡ ἀβεβαιότης τῆς σκέψεως εἶναι ἐκείνη πὺς προκαλεῖ τὴν ἀηδία πρὸς τὴν ζωὴ, πὺς ἡμπορεῖ νὰ ὀδηγήσῃ ἀκόμη καὶ στὴν αὐτοκτονία»⁽⁶⁾.

Κι' ὕστερα, σὰν ἐπισημᾳσημα ὄλων αὐτῶν, ἀκολουθεῖ ἡ περήφανη ὁμολογία τοῦ σοφοῦ μαθηματικοῦ: «Εἶμαι Χριστιανὸς, δηλαδή πιστεύω στὴν θεότητα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, μαζὶ μὲ τοὺς Descartes, Copernic, Newton, Pascal, Euler, Guddin, Gerbill, μαζὶ μὲ ὄλους τοὺς μεγάλους γεωμέτρᾳς, φυσικοῦς, καὶ ἀστρονόμους τῶν περασμένων αἰώνων... πὺς ἐτίμησαν περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον τὴν ἐπιστήμη, τὴ φιλοσοφία, τὴ φιλολογία, καὶ οἱ ὁποῖοι ἐλάμπρυναν τὶς ἀκαδημίες μας». Καὶ προσθέτει βαρυσήμαντα: «Οἱ πεποιθήσεις μου εἶναι ἀποτελέσματα ὄχι παιδικῶν προλήψεων, ἀλλὰ μῆς βαθύτερης μελέτης»⁽⁷⁾.

Μία τέτοια ψυχὴ καὶ διάνοια, προικισμένη μὲ τόσα καὶ τόσα χαρίσματα καὶ ἀρετές, δὲν ἦταν δυνατόν παρὰ νὰ αἰσθάνεται πραγματικὴ ἀγάπη πρὸς ὄλους τοὺς συνανθρώπους του, χωρὶς νὰ θεωρῆ ὅτι χάνει τίποτε ἀπ' τὴ μεγάλη του ἀξία, ὅπως καὶ πραγματικὰ τίποτε δὲν ἔχασε. Γι' αὐτὸ ἐμετέσῃ σὲ ὄλα τὰ ἀληθινὰ χρήσιμα ἔργα ἡ πειστικὴ του εὐλογητῆ μετέδιδε παντοῦ τὸ ζῆλο του». Ἦταν ἡ ψυχὴ σὲ κάθε ἔργο πὺς ἀνελάμβανε. «Ἐγινε ἀπὸ τᾳ ἐνεργότερα μέλη τοῦ συμποδίου τοῦ φιλανθρωπικοῦ σωματείου τοῦ Saint-Vincent de Paul. Ἰδρυσσε μῆαν Ἐνωσῆ μὲ σκοπὸ νὰ προπαγανδίσῃ τὸν ἁγιασμό τῆς ἡμέρας τῆς Κυριακῆς καὶ τὴ θρησκευτικὴ μόρφωση τῶν μικρῶν τῆς Σαβοῆς. Ἡ ἀγάπη του στράφηκε κυρίως στὰ φτωχὰ αὐτὰ παιδιὰ πὺς ἤρχοντο ἀπ' τὴ Σαβοῖα στὴν πρωτεύουσα γιὰ νὰ ἐξασκήσουν τὴν κοπιαστικὴ καὶ φτωχικὴ τους τέχνη. Καὶ ἡμποροῦσα νὰ ἦτῃ τὸν Cauchy, τὸ μέλος τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν καὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημονικῶν Ἐνώσεων τοῦ κό-

(3) Moigno: Chrétiens et hommes célèbres au XIX siècle, Paris, σ. 145.

(4) Moigno: ἐνθ' ἂν. σ. 136-137.

(5) ἐνθ' ἂν. σ. 137.

(6) Οἱ Μεγάλοι ἄνδρες περὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, Ἀθῆναι 1937 σ. 66.

(7) Chrétiens et hommes célèbres au XIV siècle σ. 140.

σμου, τὸν συναγωνιστὴ τῶν διαπρεπῶν μαθηματικῶν Euler καὶ Lagrange, τὸν ἐξεταστὴ τοῦ Πολυτεχνείου, κάθε βδομάδα, ὠρισμένες ὥρες, νὰ γίνεται ἀπλὸς δάσκαλος καὶ νὰ ἐργάζεται γιὰ νὰ ἀναπτύξη τὸ πνεῦμα καὶ νὰ μορφώσει τὶς καρδιές τῶν παιδιῶν αὐτῶν. Τοὺς μιλοῦσε γιὰ τὸν Θεό, τοὺς ἔκανε κατήχηση, προσπύχeto μαζί τους, γιὰ νὰ τοὺς μάθῃ μερικές προσευχές» (σελ. 140).

Ὅταν ἀργότερα ἡ ἄθρησκη κυβέρνηση τῆς Γαλλίας ἀπηγόρευσε τὸ διδασκαλικὸ ἔργο σὲ πολλοὺς χριστιανούς, μόνο καὶ μόνο γιὰτὶ ἀνήκαν σὲ ὠρισμένα ἱεραποστολικά τάγματα, ἄφησε νὰ βγῆ ἀπ' τὰ στήθη του ἀγανακτισμένη κραυγὴ γιὰ τὴν ἀδικία ποὺ γινόταν. Σ' ἓνα ὑπόμνημα ποὺ ἔστειλε στὰ μέλη τῶν δύο Βουλῶν, φαίνεται ἡ μαχητικότης του καὶ ἡ ἀγωνιστικὴ του διάθεση. Διαμαρτύρεται μὲ αὐστηρότητα καὶ τὸ ὕψος του εἶναι ὄλο δύναμη: «Δὲ ρωτᾶτε, γράφει πρὸς τοὺς βουλευτάς, τὸν ἀνθρώπου ποὺ θέλει ν' ἀφιερωθῆ στὴ δημοσίᾳ ἐκπαίδευση ἀν εἶναι ἡ ὄχι ὁπαδὸς τοῦ Βισνοῦ, τοῦ μεγάλου Λάμα, τοῦ Μωάμεθ, δὲν τὸν ρωτᾶτε οὔτε ἀν πιστεύῃ ἢ δὲν πιστεύῃ στὸ Θεό, ἀλλὰ τὸν ρωτᾶτε ἀν εἶναι ἡ ὄχι μαθητὴς τοῦ ἀγίου Δομινικανοῦ ἢ τοῦ ἀγίου Ἰγνατίου. Καὶ ἀν ἔχη τὴ δυστυχία νὰ ἐφαρμόζῃ ὄχι μόνο τὶς ἐντολές ἀλλὰ καὶ τὶς προτροπές τοῦ Εὐαγγελίου, ἀν ἔχη τὴ δυστυχία νὰ ὀνομάζεται Bourdaloue, Lacordaire ἢ Ravignan, θὰ χρειαστῆ νὰ τὸν δείχνουν μὲ τὸ δάχτυλο σάν τὸν ἀνθρώπου ποὺ οἱ νόμοι τὸν θεωροῦν ὑποπτό καὶ ἀνίκανο νὰ διδάξῃ κάτι στὴ νεολαία. Θὰ χρειαστῆ νὰ ὑπομείνῃ τὴν καταισχύνῃ νὰ βλέπῃ τὸν ἑαυτὸ του δυσφημούμενο μπροστὰ σ' ὅλη τὴ Γαλλία—τῆς ὁποίας ὁμοῦ ἀποτελεῖ δόξα—ἀπὸ τῆ φωνῆ τῶν νομοθετῶν τῆς» (σελ. 143-44).

Δὲν νομιζῶ ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ κάωμε πολλὰ σχόλια ἐπάνω στὸ βίο καὶ τὸ ἔργο τοῦ μεγάλου αὐτοῦ σοφοῦ. Ὁ Cauchy ἦταν γέννημα τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἔζησε σάν ἐπιστῆμον ἀκριβῶς τὸν καιρὸ ποὺ εἶχε διατυμπανισθῆ ἡ παντοδυναμία τῆς ἐπιστήμης. Πολλοὶ τὴν εἶχαν θεοποιήσει καὶ ἀκόμη ἐνομιζέτο ὅτι εἶναι ἀσυμφίβαστη ἡ πίστη μὲ τὴν ἐπιστήμη, καὶ ἡ σοφία μὲ τὴν ἀγάπη. Καὶ ὁμοῦ ἐκείνη ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴ ξεπρόβαλαν πολλὰ παραδείγματα ποὺ συνεδύσαν ἀριστὰ τὴ βαθεία, πάρα πολὺ βαθεία, ἐπιστημονικὴ μόρφωση καὶ τὴ δημιουργικὴ ἱκανότητα ποὺ ἀνοίγαν νέους δρόμους μέσα στὸν περιβόλο τῆς γνώσεως, μὲ τὴ θερμὴ ἐκείνη πίστη στὸν Θεό ποὺ εἶναι ἱκανὴ νὰ μεταβῆτῃ καὶ βουναί. Καὶ ἓνας τέτοιος ἦταν ὁ Cauchy!

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

Η ΣΤΡΟΦΗ ΕΙΣ ΤΑΣ ΒΙΟΛΟΓΙΚΑΣ ΠΕΠΟΙΘΗΣΕΙΣ

*Αξιότιμε κ. Διευθυντά.

Ὁ ἀξιότιμος συνεργάτης σας κ. Ι. ΟΙ., προβαίνει εἰς τὴν ἀνεύρεσιν «λύσεως» τοῦ προβλήματος τῆς προελεύσεως τῆς ζωῆς ἀπὸ μηχανιστικῆς ἀπόψεως, ἀναφέρει μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς: «..Κατόπιν τῶν νέων αὐτῶν ἀπόψεων σχετικῶς μὲ τὴν κολλοειδῆ καὶ κρυσταλλικὴν κατάσταση τῆς ὕλης, ἐβιάσθησαν νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὰς νέας δυνατότητας ποὺ τοὺς ἐδίδοντο καὶ νὰ δυνηθοῦν νὰ ἐπιτύχουν τὴν τεχνητὴν παραγωγὴν ἑνὸς κόσμου ὀργανωμένου, μὲ μιαν μόνον διαφορὰν. Ὅτι εἰς αὐτὸν τὴν θέσιν τοῦ ἀνθρακος, ποὺ εἶναι οὐσιώδεις συστατικὸν τῆς ζωῆς ὕλης, θὰ ἐλάμβανε τὸ πυρίτιον, χημικὸν στοιχεῖον ποὺ ἔχει πολλὰς χημικὰς ἀναλογίας μὲ τὸν ἀνθρακα καὶ τὸ ὅποιον ἔχει τὴν ἱκανότητα ὅπως καὶ ὁ ἀνθραξ, νὰ σχηματίζῃ εὐκόλως κολλοειδεῖς ἐνώσεις. Χαμένοι κόποι ὁμοῦ...».

Ὁμολογῶ ὅτι περίμενα ὡς ἀναγνώστης περισσότερο ἀπὸ τοὺς... χαμένους κόπους, ἔμεινα δὲ μὲ τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἐγκατελείφθη ἀπροσδόκητα. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ μὲ ἀνάγκασε νὰ συμπληρώσω τοὺς... χαμένους κόπους, μὲ ὅτι ἀπεκόμισα, μόλις ἐξελθὼν ἐκ τῶν πανεπιστημικῶν παραδόσεων.

Ἐὰν ὁ ἀνθραξ εἶναι τὸ οὐσιώδες συστατικὸν τῆς ζωῆς ὕλης, τὸ πυρίτιον εἶναι ἀντιστοιχῶς τὸ οὐσιώδες συστατικὸν τῆς ἀνοργάνου τοιαύτης. Ὅπως δὲ αἱ ἐνώσεις τοῦ ἀνθρακος δίδουν ἐνέργειαν εἰς τοὺς ζῶντας ὀργανισμούς, οὕτω καὶ αἱ ἐνώσεις τοῦ πυριτίου δίδουν ἐνέργειαν εἰς τὴν ἀνόργανον ὕλην, καθ' ὅσον ἡ ἐνέργεια τὴν ὅποιαν κατέχει τὸ ἔδαφος ὀφείλεται κατὰ κύριον λόγον εἰς τὴν ἀργιλῶν, τῆς ὁποίας ἀπαραίτητον συστατικὸν εἶναι τὸ πυρίτιον.

Ἐπομένως εἶναι χαρακτηριστικὴ, συμβολικὴ μάλιστα, ἡ ἀντικατάστασις τοῦ ἀνθρακος ὑπὸ τοῦ πυριτίου, κατὰ τὴν προσπάθειαν τῶν ὁπαδῶν τῆς μηχανιστικῆς ἀπόψεως, ἵνα ἐπιτύχουν τὴν τεχνητὴν παραγωγὴν «ἐνὸς ὀργανωμένου κόσμου».

Ἐξέλεξαν διὰ τὸν σκοπὸν τῶν αὐτῶν τὸ πυρίτιον, τὸ κυρίαρχον συστατικὸν τῆς ἀνοργάνου ὕλης, μὲ ἀπώτερον σκοπὸν τὴν διατυμπάνισιν εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην—Ἐπομεν «βλαστοεισάτω ἢ γῆ ζωήν... καὶ ἐγένετο οὕτως».

Δικαιολογία ὑπάρχει πλήρης εἰς αὐτὴν τοὺς τὴν ἐκλογὴν. Τοὺς τὴν δίδει ἡ ἀνόργανος χημεία μὲ τὴν περιοδικότητα τῶν

Α. Δ.

ένα βιβλίο τόσο πολυσύνθετο ὅπως ἡ Γραφή, γραμμένο σὲ διάστημα χιλιάδων ἐτῶν ἀπὸ διαφόρους συγγραφεῖς σὲ διάφορες γλώσσες, βιβλίο πού στίς σελίδες του περιλαμβάνει τὸ θεῖο μὰ καὶ τὸ ἀνθρώπινο, τὸ ὑπερφυσικὸ μ' ἀκόμα καὶ τὴν ἀνθρώπινη ἱστορία πολλῶν αἰώνων, ἐμφανίζει προβλήματα εἰδικὰ πού θέλουν τὴν μελέτη τους. Ἀκόμα τὸ πολὺ κοινὸν δὲν διαθέτει τίς εἰδικές γνώσεις καὶ δὲν εἶναι παράξενο πὼς κάπου-κάπου ξεφρνιάζεται ἀπὸ ἐπι κρίσεις πού δὲν φωνιάζεται ὁ ἀμήτος πῶσω αὐθαίρετη ἢ ἐπιστημονικὰ ξεπερασμένη βάση ἔχουν. Χρειάζεται λοιπὸν ἕνας ἀντικειμενικὸς ἐπιστημονικὸς ὁδηγὸς ἀνάμεσα στίς ἀπορίες αὐτές καὶ ἕνας τέτοιος ὁδηγὸς προσφέρει καὶ εἶναι τὸ νέο βιβλίο τοῦ κ. Μαγκριώτη.

Τὸ βιβλίο αὐτὸ περιέχει σπουδαίες, μελετημένες, ἐπιστημονικῶς ἀπαντήσεις στίς παλαιές καὶ νέες ἐπι κρίσεις κατὰ τῆς Βίβλου. Σὲ 110 σελίδες κατόρθωσε ὁ συγγραφεὺς νὰ κλείσει συνεπτιγμένω, ἀλλὰ πλούσιω ὄλιγω, ἰκανὸ νὰ διαφορήσῃ τὸν ἀποκατάληπτο ἀναγνώστη στὰ βασικὰ ἀρχαιολογικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ προβλήματα τῆς Γραφῆς. Ὅχι μόνω ἀ ἀυτὸς ἀλλὰ καὶ κείνος πού ἀσχολεῖται μὲ τὰ προβλήματα αὐτὰ, μαθαίνει πολλὰ πράγματα ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ κ. Μ. Ἐκεῖ θὰ μάθῃ ἀπὸ παλαιὰ μνημεῖα γιὰ τὴν ὑπαρξη μιᾶς ἀρχαίας γραφῆς εἰς τὴν ὁποῖαν γράφτηκε ἡ Βίβλος γιὰ τὴν ἀξιοθαύμαστη συμφωνία τῆς μωσαϊκῆς γεωγονίας πρὸς τὴ γεωγονία πού ἔχει παραδεχθῆ ἡμερᾶς ἢ ἐπιστήμη γιὰ τὰ ὅσα καλαιότερες παραδόσεις τῶν λαῶν τῆς γῆς διηγῶνται γιὰ τὸν ἕνα ἀληθινὸ Θεό, γιὰ τὴν εὐτυχιωμένη ζωὴ καὶ τὴ θλιβερὴ πτώση τῶν πρώτων ἀνθρώπων, γιὰ τὸν κατακλισμὸ καὶ τὴν κοινὴ καταγογῆ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἐκεῖ θὰ πληροφορηθῆ ἀπὸ τὴν γεωλογία τὴν ἀλήθεια τοῦ κατακλισμοῦ, ἀπὸ τὴν γλωσσολογία τὴν ὑπαρξη μιᾶς πανάρχαιας κοινῆς γιὰ τοὺς πρώτους ἀνθρώπους γλώσσης, ἀπὸ τίς σύγχρονες ἀρχαιολογικῆς ἀνασκαφῆς γεγονότα καὶ ὀνόματα, τὰ ὁποῖα χλιετίες ωριότερα εἶχε γράψει ἡ Βίβλος. Θὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ ἀρχαίους λαοὺς, πού ἡμερᾶς δὲν ὑπάρχουν καὶ οἱ ὅποιοι χάριξον ἱστορικῆς ἀλήθειες σὲ πλόκες, σὲ νομίσματα, σὲ ἀναθηματικῆς στήλες καὶ ἔργων ἀπὸ τὰ βῆθη τῶν αἰώνων, νὰ καταθέσουν ἀδιάσειστη μαρτυρία γιὰ τὴν ἀξιοπιστία τῆς Βίβλου.

Κοὶ εἶναι πραγματικὰ συγχρητικὸ νὰ βοήσομε στὴν ἐποχὴ μας ἐπιστολές, π. χ. ἀπὸ τὸν διάδοχο τοῦ περιφήμου βασιλέως-ιερέως Μελχισεδέκ, συγχρόνω τοῦ Ἀβραάμ, πρὸς τὸν Φαρσὸ Ἀγενάτων, στίς ἁποίες νὰ διακηρύττει ἐκεῖνος μὲ δικαιολογημένη ὑπερηφάνεια ὅτι ἔχει λάβει τὴ βασιλινὴ καὶ ἱερατικὴ ἐξουσία ἀπὸ τὸν «Μεγάλο Βασίλεω», τὸν Θεό! Ἡ Μεσοποταμία, ἡ Αἴγυπτος, ἢ χερσόνησος τοῦ Σινᾶ, ἢ Παλαιστίνη, ἀνοίγουν τὰ σπλάγγνα τους γιὰ νὰ παρουσιάσουν μπροστὰ στὰ μάτια

μας ἀρχαίες πόλεις καὶ τοποθεσίες ὅπως εἶναι π. χ. ἡ Γάζα, ἡ Ἱεριχώ, ἡ Οὐρ, ἡ Νινευί, ἡ Βαβυλὼν, διάφορα φρούρια καὶ διαβάσεις μέσα στίς ὁποῖες ἀναζῶν οἱ Γραφικῆς διηγῆσεις. Ἡ Βίβλος καθοδηγεῖ τὴν ἀρχαιολογία στίς ἐρευνῆς τῆς καὶ ἡ ἀρχαιολογία ἐρχεται νὰ καταθέσῃ τὴ μαρτυρία τῆς γιὰ τὴ Βίβλο. Γιατὶ, ὅπως πολὺ σωστὰ γράφει ὁ κ. Μ., κάθε νέα ἀρχαιολογικὴ ἀνακάλυψη ἀποτελεῖ καὶ μία νέα μαρτυρία γιὰ τὴν ἀλήθεια τῆς Βίβλου καὶ μὴ νέα νίκη τῆς πίστεως κατὰ τῆς ἀπιστίας. Σῆμερα περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ ὁμολογεῖται ὅτι ἡ Βίβλος εἶναι τὸ ἐξαιρετικὰ πολῦτιμο βιβλίο καὶ γιὰ τὸν ἀρχαιολόγο.

Κάτοια μόνω ἐπιφύλαξη θὰ εἶχαμε νὰ διατυπώσομε σχετικὰ μὲ τὴν ἀρχικὴ γλώσσα τῶν πρώτων βιβλίων τῆς Γραφῆς. Δὲν μᾶς βιάζον τὰ πράγματα νὰ δεχθοῦμε ὡς ἀρχικὴ γλώσσα τὴ Βαβυλωνιακὴ. Πρὸς τὸν Naville πού ἐπεστήριξε τὴ Βαβυλωνιακὴ δὲν δίνων βάση τὰ νεώτερα εὐρήματα τῆς χερσονήσου Σινᾶ, πού ἀνήκουν στὴ 12' ἑκατονταετηρίδα π. Χ. καὶ στὰ ὁποῖα βλέπομε τὴ Σημιτικὴ γραφῆ. Οἱ Ἑβραῖοι εἶχαν τὴ βορειωδυτικὴ Σημιτικὴ γλώσσα, ἢ ὁποῖα μὲ τὴ Φοινικικὴ καὶ Μωαβιτικὴ ἀπέτέλεσε τὸν κοινὸ Παλαιστινῶ ἢ Χαναανικὸ κλάδο, πού ὠμιλεῖτο ἀπὸ τοὺς πατριάρχους καὶ τοὺς Ἰσραηλίτας ἕως σχεδὸν τῆς Βαβυλωνίω αἰγματοσῆας. Περί αὐτῆς τῆς «Χαναανίτιδος γλώσσης» μαρτυρεῖ καὶ ὁ Ἡσαίας ὁ ὁποῖος λέγει ὅτι αὐτὴν θὰ μιλάνε καὶ πέντε πόλεις τῆς Αἰγύπτου, πού θὰ πιστέψουν στὸν Κύριο (ἰθ' 18, 19). Δεδωμένω δὲ ὅτι οἱ Ἰσραηλίται τῆς ἐποχῆς ἐκείνης γιὰ τοὺς ὁποῖους ἔργαζε τὴν Πεντάτευχο ὁ Μωϋσῆς δὲν γνώριζαν καθόλου τὴν Αἰγυπτιακὴ, ὅχι δὲ τόσο καλά, ὡς ξένη, τὴ Βαβυλωνιακὴ, γνώριζαν ὅμως ἀπὸ προγονικὴ παράδοσι καὶ συχνὴ ἐπικοινωνία μὲ τοὺς Χαναανίους τὴν Χαναανιτικὴ πού ἀργότερα ὀνομάστηκε Ἑβραϊκὴ, εἶναι μᾶλλον λογικὸ νὰ δεχθοῦμε ὅτι σαυτὴ τὴ γλώσσα ἔγραψε ὁ Μωϋσῆς τὰ βιβλία του. Αὐτὴ δὲ ἡ γλώσσα εἶχε καὶ τὸ δικὸ τῆς γραπτὸ ἀλφάβητο, ὅπως ἄλλως τε λέει καὶ ὁ κ. Μ. (σελ. 19). Κι' ἀφοῦ εἶχε δικὸ τῆς ἀλφάβητο ἄρα καὶ θὰ ἐγράφετο, κι' ἀφοῦ ἐγράφετο δὲν μοροῦσθαι βέβαια νὰ ποῦμε ὅτι «ἡ διάλεκτος αὐτὴ δὲν ἐγνημοποιεῖτο σάν γλώσσα γραπτῆ» (σελ. 28). Αὐτὰ ὅμως εἶναι λεπτομέρειες. Καὶ οἱ διαφορίες πού θὰ εἶχε καεῖς νὰ διατυπώσῃ στίς λεπτομέρειες, δὲν θαμποῦντων καθόλου τὴν κολῆ ἐντύπωσι πού προκαλεῖ τὸ διάβημα τῆς τόσο ἀξιόλογης ἐργασίας. Εἰσυνείδητη περισυλλογὴ καὶ ἐπιτυχημένη ἐπεξεργασία τοῦ ὀλικοῦ, καλὸ δέσιμο τοῦ συνόλου, γερὴ ἀρχιτεκτονικὴ, πνευμὰ ἐπιστημονικὸ καὶ μαζὶ μ' αὐτὰ σαφήνεια, γλώσσα ἀπλὴ καὶ ὑφως ἑλκνιστικὸ, ἀκόμα καὶ καλαισθητὴ τυπογραφικὴ ἐμφάνιση κάνουν τὸ βιβλίο τοῦ κ. Μ. ἀξιο πολλῆς προσοχῆς πρῆπει νὰ διαβαστῆ ἀπὸ καθέναν πού ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴ

Γραφή καί θέλει νά κατατοπισθῆ στά προβλήματα πού καλόπιστη ἢ κακόπιστη συζήτηση ἐδημιούργησε γύρω ἀπό τὸ βιβλίο αὐτὸ τῶν αἰώνων.

Ι. Θ. Κ.

*

Γιῶργου Θεοδοικᾶ, «Θέατρο». Πράκειται γιὰ τέσσερα θεατρικά ἔργα, πού ὁ κ. Θεοδοκᾶς ἔδωσε στή δημοσιότητα αὐτῆ τῆ χρονιά, τυπωμένα μαζύ σ' ἓνα τόμο. Τὰ ἔργα αὐτά ὁ συγγραφέας, ὅπως φαίνεται, τὰ θέλει σάν πρωτοποριακά στή δημιουργία ἐνός Νέου Θεάτρου, πού «δὲν ἔχει ἀκόμη πραγματοποιηθῆ πουθενά». Ποιὸ ἀκριβῶς εἶναι αὐτὸ τὸ νέο θέατρο, ὁ κ. Θ. δὲν τὸ καθορίζει. Ἀπ' τὴν ἀποψη τῆς τεχνοτροπίας, ὅπως λέει, δὲν ἔκαμε μιὰ ἠθελμημένη καὶ συνειδητὴ ἐκλογή· ἄφησε τὰ κομμάτια νά τοῦ ἐπιβληθοῦν, καὶ τὸ καθένα «τὸν ἀνάγκασε νά δεχτῆ ἐκείνην πού τοῦ ταίριαζε». Ἀπ' τὴν ἀποψη τῆς ἐσωτερικῆς πορείας καὶ τοῦ ἀποτελέσματος πού πραγματοποιεῖται, πάλι σὺν συγγραφέα τὸν ἴδιο βλέπουμε μιὰν ἀδυναμία συγκεκριμένου καθορισμοῦ. «Τὸ τί μπορεῖ νά βγεῖ ἀπὸ τὰ ἀνακάτωμα ὄλων αὐτῶν τῶν στοιχείων πού ἔχουμε στὰ χέρια μας, θὰ τὸ μάθουμε μὲ τὸν καιρὸ καὶ τὴ δουλειά», σημειώνει στὸν πρόλογο. Εἶναι λοιπὸν φανερό, πὺς δὲν διαθέτει ἀκόμη τὰ στοιχεία γιὰ μιὰ συγκεκριμένη καὶ σαφῆ ἀποτίμηση τῆς ἀξίας τῆς προσφορᾶς του. Ἔστω καὶ σάν μιὰς ἀπλῆς καινοτομίας στὴ θεατρικὴ μας παράδοση. Ὅστόσο, ὅλη αὐτὴ ἡ ἐργασία βγήκε «σάν ἀνανάκλιση ἰσως τῆς ζύμωσης πού προκάλεσαν μέσα μας τὰ γεγονότα»· κι' εἶναι καρπὸς προσπάθειας γιὰ μιὰν ἀναπόκριση στὸ «αἴτημα τῆς Ἐποχῆς». Γι' αὐτὸ εἶναι φυσικὸ νά προκαλέσῃ τὸ ἐνδιαφέρον ὁσὼν μελετοῦν τὰ πνευματικὰ μας πράγματα καὶ παρακολουθοῦν τὴν ἐξέλιξη τῶν ἰδεῶν στὸν τόπο μας.

Τὸ πρῶτο ἔργο τῆς σειρᾶς εἶναι τὸ «Πέφτει τὸ βράδι», δράμα μονόπρακτο, σχετικὸ μὲ τὴ σταύρωση καὶ τὴν ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ. Τὰ πρόσωπα εἶναι λίγα, ἡ δράση ξετυλίγεται στὸν ἴδιο τόπο καὶ χρόνο. Δραματικὰ γεγονότα δὲν ἐμφανίζονται· τὸ δραματικὸ στοιχεῖο θὰ ὑπάρξῃ κυρίως στίς ψυχές. Θέμα μεγάλο καὶ ὄλικο ἐξαιρετο, ἱκανὸ νά ἐμπνεύσῃ μεγάλες πραγματοποιήσεις, ὅπως καὶ τόσες ἄλλες στιγμὲς τῆς κοσμοϊστορικῆς ἐκείνης ἐποχῆς. Πρὸς τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, πρὸς τὰ γεγονότα τῆς, καὶ πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς γενικᾶ, ἔμεινε ξένο τὸ νεοελληνικὸ θέατρο, κι' ἔδω βρισκεται ἡ κυριώτερη αἰτία τῆς φτώχειας του. Ἔτσι λοιπὸν, ὁ συγγρ. τοῦ «Πέφτει τὸ βράδι» ρίχνει τὸ δίχτυ του σὲ μιὰ καινούργια γιὰ τὸ θέατρο μας περιοχὴ. Δυστυχῶς ὅμως, δὲν ἔκλεισε μέσα τὸ θησαυρὸ πού προσδοκοῦσαμε. Ὁ κ. Θ. μπόρεσε νά συλ-

λάθῃ ἀρκετὲς πτυχές τῆς ψυχολογίας τῶν πρωταγωνιστῶν—τοῦ Πιλάτου καὶ τῆς Πρόκλας. Μὰ σὲ σημεῖα βασικά, ὁ ψυχικὸς τους κόσμος τοῦ ξέφυγε. Γι' αὐτὸ κι' οἱ δύο μένουσιν ἐκάρρωτοι στὸ τέλος καὶ μετέωροι, κι' ὁ ἀναγνώστης μαζύ τους. Τὴν ὥρα πού ὁ Πιλάτος συζητεῖ μὲ τὴ γυναῖκα του γιὰ τὴ σταύρωση τοῦ Χριστοῦ, ἕνας ἀξιοματικὸς ἔρχεται νά τὸν πληροφορήσῃ, ὅτι μιὰ διάδοση πὺς ὁ Χριστὸς ἀναστήθηκε, κρατᾷ σὲ ταραχὴ ὅλη τὴν πόλη. Ἀκούεται σὲ λίγο ἡ βοή τοῦ λαοῦ. Ὁ Πιλάτος πηγαίνει νά ἐπιβάλῃ τὴν τάξη. Ὅσπου νά ξαναγυρίσῃ, μεσολαβεῖ τόσο διάστημα, ὅσο γιὰ νά γίνῃ κάποιος διάλογος ἀνάμεσα στὴν Πρόκλα καὶ στὴ σκλάβια της. Κι' ὅμως, σ' αὐτὸ τὸ ἐλάχιστο διάστημα ὁ Πιλάτος ἄλλαξε τόσο, ὥστε ξαναγυρίζοντας στὴ σκηνή, «εἶναι γέρος. Τὰ μαλλιά του ἔχουν ἀσπρίσει καὶ τὸ πρόσωπό του ἔχει γεράσει πολὺ, σὰ νά πέρασε ἀπὸ τὴν προηγουμένη ἐμφάνισή του μιὰ δόκλιση δεκαετία!». Αὐτὴ ἡ ἐντελής ἀπότομη, ἀπίθανη κι' ἀνιστόρητη μεταβολή, παρακολουθεῖται ἀπὸ μιὰ σειρά ἀψυχολογητῶν γεγονότων. Ὁ Πιλάτος μπαινέι στὴ σκηνὴ σ' αὐτὰ τὰ χάλια, καί, ἀντὶ νά πῆ κάτι σχετικὸ μὲ τὴ συμπλοκή, ὅπως περιμένει κι' ὁ θεατῆς καὶ ἡ Πρόκλα, ἡ πρώτη κουθέντα πού λέει, εἶναι τούτη: «Δὲν πρόφτασα οὔτε σήμερα νά μελετήσω αὐτὰ τὰ καινούρια σχέδια τῆς ὁδοποιίας! Θάπρεπε νά πάθῃ σχιζοφρενία ἢ ἀμνησία ἐν τῷ μεταξύ, γιὰ ν' ἀρχίσῃ μιὰ τέτοια ἐκάρρωτη συζήτηση. Κι' ἡ Πρόκλα πάλι, τί τοῦ ἀπαντᾷ;—Μοῦ φαίνεται πὺς κρυώνω». Φοβόματι μήπως τὴν ἴδια φράση ἐπαναλάβῃ κι' ὁ θεατῆς! Εἶναι δυνατό ἡ Πρόκλα νά δῆ τὸν ἀντρα τῆς νά γυρίσῃ σὲ τέτοια ἐλεεινὴ κατάσταση, καὶ νά μὴν ἀνησυχῆ, νά μὴν τὸν ρωτήσῃ τί συνέβῃ ἔξω, τί ἔπαθε, γιατί εἶναι ἔτσι; Ἀντίθετα, ἀρχίζουν κι' οἱ δύο τους ἓνα ρηχὸ κι' ἀνιστόρητο διάλογο γιὰ τὴ θροσιά πού ὑπάρχει στὴν ἀτμόσφαιρα, γιὰ τὴν ἡλικία τους πού ἔχει προχωρήσει, γιὰ τὴν ἀτέλειωτὴ ἀνειροπόληση, γιὰ κάποιον παραλιακὸ δρόμο. Ἐν τῷ μεταξύ συμβαίνουν ἄλλα ταχυδακτυλογραφικὰ φαινόμενα. «Ὁ Πιλάτος σαρβαθαλιάζει. Τὰ μάτια του ἔχουν μωπικὰ. Καμπουριάζει, τὸ πρόσωπό του κασιιάζει ὀλότεια κλπ.». Ἀλλὰ κι' αὐτὰ μένουσιν πάλι χωρὶς καμιά ἐξήγηση. Ὅσο γιὰ τὴν Πρόκλα, αὐτὴ ἀγρόν ἠγόρασε. Ἐνῶ βλέπει ἓνα τέτοιο στραπάτοσ τοῦ ἀντρός της, αὐτὴ ἀρχίζει πάλι τίς ἀκαιρες φιλολογίες: «Μιὰ παράξενη μουσικὴ γοητεῖα τὴν ψυχὴ μου, μὲ γεμίζει, μὲ παίρνει στὰ φτερά της...». Ὁ ἀναγνώστης (ὁ θεατῆς) βρῖσκεται σὲ ἀμηχανία προκειμένου νά πῆ τί εἴδους αὐτοπραξία κυβερνᾷ αὐτὸ τὸ παράδοξο ἀντρόγυνο.

Ἡ ἀποτυχία στὴν ψυχολογία τῶν κυριώτερων προσώπων τοῦ μονόπρακτου ὀφείλεται, νομίζω, σὸ ὅτι ὁ συγγραφέας κινήθηκε σὲ μιὰν ἀτμόσφαιρα πού μόνον ἐντελῶς ἐξωτερικὰ κι’ ἐπιφανειακὰ εἶν’ ἐπιρρασμένη ἀπὸ κελίην τῶν εὐαγγελίων—τῆς μοναδικῆς πηγῆς γιὰ τὸ θέμα του. Ὁ κ. Θ. δὲν μπόρεσε νὰ συλλάβῃ τὰ γεγονότα στὴν οὐσία τοῦ νοήματός των. Κι’ αὐτὸ γιὰτὶ τὰ πλησιάζει σὰν ἕνας ξένος, σὰν ἕνας παρατηρητῆς, πού τὴν ψυχὴ του δὲν τὴν ἔχει δοῦσεῖ ἀκόμη ἢ βαθεῖα καὶ μυστικὴ συγκίνηση τοῦ πιστοῦ. Αὐτὸ φαίνεται πιὸ καθαρὰ στὸν τρόπο πού ἀντιμετωπίζει τὸ γεγονός τῆς Ἀναστάσεως. Ὅτι ὁ Χριστὸς ἀναστήθηκε, εἶναι μιὰ πληροφορία πού τὴν βάζει στὸ στόμα μιᾶς σκλάβας μισοπάλαθης, μιᾶς γυναίκα «Ἐσαλλης» καὶ «παθιασμένης», πού στὴν κυρία τῆς δίνει τὴν ἐντύπωση τῆς τρελλῆς. Τὴν τετράγωνη λογικὴ τῶν πρώτων μαρτύρων τῆς Ἀναστάσεως, τὴν πίστη τους πού βγήκε σὰν καρπὸς τόσων πειστηρίων, τὴν ἀτράνταχτη πιὰ βεβαιότητα μιᾶς χειροπιαστῆς πραγματικότητος, πού τὴν εἶδαν τὰ μάτια τους, τὴν ἀκούσαν τ’ αὐτιά, τὴν ἐπηλάφησαν τὰ δάχτυλά τους, ὅλ’ αὐτὰ ὁ κ. Θ. τ’ ἀντικαθιστᾷ ἐδῶ μὲ τοὺς ἀεροβατικούς ὄπτασιασμούς ἐνὸς φτωχοῦ πλάσματος πού ξεφωνίζει: «Τὸν εἶδα κι’ ἐγὼ! Τὸν βλέπω! Ὅλη τὴν ὥρα, παντοῦ, ὅπου σταθῶ, μὲς στὸν ἀέρα, μὲς στὸν ἥλιο, εἶναι παντοῦ! Εἶναι ἐδῶ! Στὰ μάτια σου, κυρία, τὸν βλέπω μὲς στὰ μάτια σου!» Ἀκούει κανεῖς ἐδῶ τὸν ἀντίλαλο ἀπὸ ξεπερασμένεσ πιὰ ὀρθολογιστικῆς ἐρμηνείας. Τίς ἐμπνέουν, θεληματικὰ ἢ ἀθέλητα, προκαταλήψεις, πού ἀντὶ νὰ μᾶς φέρνουν σιμώτερα πρὸς τὸ μεγάλο γεγονός, σκοτίζουν τὰ πράγματα καὶ μεγαλύνουν τὴν ἀπόσταση πού μᾶς χωρίζει ἀπ’ τὴν ἀλήθεια.

Τὸ σχεδίασμα τραγωδίας «Ἀντάρα στ’ Ἀνάπλι» στρέφεται γύρω ἀπ’ τὴν ἐπανάσταση καὶ τὴ συνωμοσία πού κατάρτηξεν εἶχαν τὴ δολοφονία τοῦ Καποδίστρια. Ὁ χορὸς τῶν γυναικῶν πού παρουσιάζεται συχνὰ στὴ σκηνή, εἶναι μιὰ ἐξυμνη κι’ εὐχάριστη καινοτομία. Στὰ «ἐπεισόδια α’ καὶ β’» τὰ τραγῶδια τῆς ἀρχῆς πολὺ καλογραμμένα—μάλιστα τὸ δεύτερο—θυμίζουν μερικῆς ἀπ’ τίς καλύτερες σελίδες τοῦ συγγραφέα. Πάλι ὅμως κι’ ἐδῶ ἡ ψυχολογία τῆς κεντρικῆς μορφῆς, τοῦ Καποδίστρια, δὲν μᾶς ἀφήνει ἱκανοποιημένους. Ἔτσι καθὼς παρουσιάζεται στὸς λόγους του (κυριολεκτικῶς «λόγοι» δημηγορίες) καταντοῦν οἱ μακρότατες προαλιεῖς του) ξεπέφτει πολὺ στὴ συνειδησὴ μας ὁ Κυβερνήτης. Ἄλλοῦ μᾶς παρουσιάζεται σὰν ἕνας τύπος βαρυστημένου, μπουχτισμένου, ἀπογοητευμένου ἀπ’ τὴ ζωὴ. «Ὅ,τι εἶχα νὰ πάρω ἀπὸ τὴ ζωὴ τὸ πῆρα» λέει. «Τὸν

ἐαυτὸ μου εἶναι καιρὸς πού τὸν βαρέθηκα». Ἄλλοῦ σὰν ἀνθρώπος ἀπραγός, ἀβουλος καὶ στενοκέφαλος. Ὁ ἀγγελιαφόρος τοῦ ἀναφέρει ὅτι «κηρύχτηκε στὴν Ὑδρα ἐπανάσταση». Ἐκεῖ λοιπὸν πού χρειάζεται σπιρτόδα καὶ ξύπνιο μυαλό καὶ σβελετώσυνη, —στοιχεῖα πού ἡ ἱστορία μᾶς βεβαιώνει πῶς δὲν τὰ ἐστερεῖτο ὁ Κυβερνήτης—αὐτὸς ἀντίθετα ἀρχίζει μακρὲς κι’ ἀτέλειωτες συζητήσεις· ἀλλὰ τοῦ λένε κι’ ἄλλα καταλαβαίνει· φιλολογεῖ. Ἄπ’ τὴν ἄλλη μεριά, μιλώντας στὶς γυναίκες, χρησιμοποιεῖ συχνὰ ἀστοχες ἐκφράσεις (σελ. 51, 54 κλπ.)· τὸν ἀγγελιαφόρο τὸν λέει: «ἄνθρωπε πολυλόγοι καὶ παθαλέ!»· στὸν Ναύαρχο λέει: «ὅτι εἶστε θεριά καὶ διαβάλοι, ἀλμυροί, τὸ ἤξερα». Γιὰ τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδος τρέφει ἐλπίδες, πού τίς ἐκφράζει μ’ ἕναν τρόπο ἀφελέστατο, σχεδὸν γελοῖο: «Ποῖος ξέρει μάλιστα ἂν δὲν σπάσει ὁ διάβολος τὸ ποδᾶρι του καὶ δὲν ξεφυτρώσει ἀναπάνταχα ἕνα πράμα μεγάλο καὶ περίλαμπρο κλπ.». Ἀνθρώπος μὲ τὴν πίστη καὶ τὴν κοσμοθεωρία τοῦ Καποδίστρια, δὲν μπορούσε ποτὲ νὰ ἐξαρτᾷ τίς τύχες τοῦ ἔθνους του καὶ τὴν πραγματώσυνη τῶν εὐγενέστερων πόθων του ἀπὸ τέτοιες ἀνόητες κι’ ἀντίθετες πρὸς τὴ χριστιανικὴ του πίστη δεισιδαιμονίες. Τέλος, πολὺ παραξένη εἶναι κι’ αὐτὴ ἡ μανία τοῦ Καποδίστρια μὲ τοὺς ὄρκους. «Φερθήκατε, μὰ τὸ ναί, σὰν τ’ ἄγρια θεριά». «Ὅχι, μὰ τὸν τίμιο σταυρὸ, τ’ ἀκατόρθωτο δὲ μὸ φαίνεται νὰ τὸ κατάρθωσα». «Μὰ τ’ ἄγρια λείψανα, δὲν ἀκούστηκε Ἰσαμὲ σήμερα στὰ μέρη μας προδοσία μεγαλύτερη». Παρόμοια ἀστοχήματα σημειώνει κανεῖς καὶ σ’ ἄλλα πρόσωπα τῆς τραγωδίας. Ὁ Κώσταντης Μαυρομυχάλης λέει: «τέτοια πρέπει νάσαι κι’ ἡ ἀποθυμιά τῶν μεγάλων τῶν ἄγων πού φιλῶσυν τὴν Ἑλλάδα, ἂν τυχὸν κανένας ἀπὸ δαῦτους ἔχει καιρὸ γιὰ χάσιμο καὶ κάθηται καὶ παραμονεύει τούτῃ τὴ μυστικὴ σὺναξη πίσω ἀπὸ καμιά πόρτα». Μὲ τέτοια γλῶσσσα μπορούσαν νὰ μιλήσουν γιὰ πρόσωπα καὶ πράγματα τῆς θρησκείας μας νεώτεροι πολιτικοὶ καὶ διανοούμενοι μας πού ἐμφανίστηκαν σὰν «ανεξάρτητα» καὶ «ἐλευθέρω» μυαλά, ὄχι ὅμως ποτὲ οἱ πρωταγωνιστῆς τοῦ εἰκοσιένα. Ὅμοια ἀστοχα μιλοῦνε κι’ οἱ γυναίκες πρὸς τὸν Κυβερνήτη γιὰ τὴ συμμαχοχὴ τους στὸν ἀγῶνα. «Ὅ,τι κάναμε στὸν πόλεμο καὶ στὴν εἰρήνῃ τὸ κάναμε στὰ κουτουροῦ, ποτὲς μας δὲ σκεφτήκαμε τὸ «γιατὶ καὶ τὸ πῶς»! Ἦταν δυνατό νὰ μιλήσουν ἔτσι οἱ Ἑλληνίδες τοῦ εἰκοσιένα; Κι’ ἦταν ἔπειτα δυνατό, μιλώντας γιὰ τὴν Ἑλλάδα τους, νὰ ποῦν: «Ἡ Ἑλλάδα εἶναι κακότροπη, στριμμένη καὶ σκληρόκαρδη. Ἡ Ἑλλάδα εἶναι μουρλή»!; Τέλος, ἡ ἐμφάνισση τοῦ ἀγ. Σπυρίδωνα φαίνεται σὰν μιὰ λύση τῆς ἀ-

νάγκης. Ἀλλά, μιά καί κατέφυγε σ' αὐτήν ὁ συγγρ., τοῦλάχιστον ὁ ἀγίος θάπρεπε νά μιλήσῃ σάν ἄγιος—ὄχι σάν ὄπλαρχηγός ἢ πολιτικός. Ἐν ὀνόματι τῆς πίστεως, τῆς ἀγάπης καί τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ, θά ζητήσῃ νά συμφιλιώσῃ, κι' ὄχι μονάχα ἐν ὀνόματι τῆς πατριδας. Κι' οὔτε μπορεῖ ποτέ ὁ ἀγ. Σπυρίδωνας, μιλώντας στόν Παντοδύναμο, νά τοῦ πῇ: «καί μέ κάποια κρυφή αἰτία πού κατεβάζει ἡ σοφία σου καί πού δέν τήν κόβει τῶν θνητῶν ἡ ἀμυσλιά».

Μέ τήν ἴδια ἐλαφρότητα μιλάει γιά τὸ Θεό στό «Γεφύρι τῆς Ἀρτας» ὁ Πρωτομάστορας. «Κι' ὁ Θεός μου ἦταν πανάγαθος, γελαστός καί μερακλής, σάν κανένας Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης καλοζωάμενος καί καλοφαγάς, πού σέ δέχεται μέσ σ' ἀνθισμένα περιβόλια μέ χαρὲς καί χωρατά». Ἀλλά ἡ ἐλαφρότητα αὐτὴ κατατᾶ πιά προκλητικῆ, ἐντελῶς ἀπαράδεκτη, στό «Ὀνειρο τοῦ Δωδεκάμερου», τελευταῖο ἔργο τῆς σειρας. Στὴν τρίτη πράξη τῆς κωμωδίας αὐτῆς, πού ζωντανεῖ τοὺς λαϊκοὺς μας θρύλους γύρω ἀπ' τοὺς καλικάντζαρους καί τίς γιορτὲς τοῦ Δωδεκάμερου, ἡ σκηνὴ γεμίζει ἀπὸ ἀγγέλους μέ ἐπικεφαλῆς τὸν ἀρχάγγελο Μιχαήλ. Πρόκειται, οὔτε λιγώτερον οὔτε περισσότερο, γιά μιὰ γελοιοποίησιν τῶν ἀγγέλων. «Τοὺς παίρνει ὁ διάβολος τὸν πατέρα!» «Τὸν κακὸ τους τὸ φλάρο! Στρώφος νά τοὺς κόψῃ!» Αὐτὲς εἶναι κουβέντες πού ὁ κ. Θ. ἔκρινε σωστό νά βάλῃ στό στόμα τῶν ἀγγέλων! Καί τὸν ἀρχάγγελο Μιχαήλ τὸν βάζει νά μιλήσῃ γιά τὸ Θεό καί γιά τοὺς οὐρανοὺς μέ τέτοια λόγια: «Ἐγὼ κάμει ἕκατὸ ἀναφορὲς ζητώντας ἐπικουρία γι' αὐτὴ τὴ δουλειά, μὰ ἀν τήρατε ἔσεῖς ἀπάντησιν πῆρα κι' ἐγὼ. Δέν ἔξρω τί ἔχουνε πάθει ἐκεῖ ἀπάνω τὰ γραφεῖα—τογκουινιά, ἀμέλεια, ἀδιαφορία, ἀσυνειδησία, πῶς νά τὸ πῶ!»

Αἰσθάνεται κανεὶς τὸν πειρασμὸ νά ἐπαναλάβῃ μερικὲς ἀπ' τίς τελευταῖες αὐτὲς λέξεις τοῦ κ. Θ., προκειμένου νά χαρακτηρίσῃ ἔργα πού μέ ἕνα τέτοιο τρόπο γελοιοποιοῦν τὰ ἱερώτερα τῆς ψυχῆς καί τῆς φυλῆς μας. Ὁ κ. Θ. ἔχει ἀναμφισβήτητο ταλέντο, ἔχει δυνατὴ πένα, ἔχει ἔκφραση λογοτεχνῆ. Ἀν σέ ὄλ' αὐτὰ δέν θέλει ἢ δέν μπορεῖ νά προσθέσῃ τὸ πολῦτιμο ἐφόδιο τῆς Πίστεως, πού θά τὸν ἀξίωνε νά ὀλοκληρώσῃ τὴν πρὸς τὸν λαὸ μας προσφορά του, τοῦλάχιστον ἄς σέβεται τὴν Πίστη αὐτὴ, σάν πολιτισμένους συγγραφῆς, τὴν Πίστη πού δυὸ χιλιάδες χρόνια τώρα ἀπετέλεσε τὸ πᾶν γιά τὴν Ἑλλάδα, τὴν

Πίστη πού, ὅπως κι' ὁ ἴδιος ἔγραψε ἐδῶ καί λόγους μῆνες κόππου, σήμερα ξαναπαίρνει τὴν κυριαρχία τῆς στίς ψυχὰς τῶν σοφῶν καί τῶν ἀπλῶν, καί ξαναβρῖσκει τὴν πρωτεύουσα θέσιν τῆς στίς καρδιὰς τῶν ἀτόμων καί τῶν λαῶν.

Γ. ΒΕΡΙΤΗΣ

ΝΕΑΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Σπύρου Καλλιόφα: Διάνοια, Ἐπιστήμη καί Ἠθική προκοπή, Ἀθήναι, 1944. (Σχετικὴ βιβλιοκρισία θά δημοσιευθῇ εἰς τὸ ἐπόμενον τεῦχος).

Μιχ. Γ. Κυπραίου: Ἡ Κοινωνικὴ Ἀσφάλεισις καί αἱ ἐπιδράσεις τῆς, Ἀθήναι, 1944.

Γεωρ. Θ. Μαλτέζου: Οἱ Τρωαδίτισαι τοῦ Εὐριπίδη, Ἀθήναι, 1944.

Γεωρ. Θ. Μαλτέζου: Αἱ τρεῖς περίοδοι τῆς Δικονομίας τῶν Ρωμαίων, Ἀθήναι, 1944.

Ἀνδρονίκου Ν. Τζώρα: Σωτικὴ πολιτεία, Ἀθήναι, 1944.

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

κ. Ν. Καλτσού. Βόλον. Ἐλάβομεν τὸ σταλὲν καί ἐχαριστοῦμεν.—δ. Δέλο Σηφάκη. Ἀγ. Βαρθολομαίου. Ἐχαριστοῦμεν διὰ τὰ καλὰ σας λόγια. Μὰς συγκινοῦν τὰ αἰσθηματὰ σας. Τὸ εἰδικὸν τεῦχος μας «Ἡ γυναῖκα καί τὰ προβλήματα τῆς» σὰς ἐστάλη ἐκ νέου.—κ. Τ. Σύλλ. Ἐνταῦθα. Τὸ κρατοῦμε. Ὡς σύλληψις πολὺ καλὴ. Θά ἔπρεπε νά τὸ ἐπεξεργασθῆτε περισσότερο, τεχνικῶς.—κ. Α. Κρέστ. Ἀρκετὰ καλὴ.—κ. Μ. Ἀνθ. Ἐνταῦθα. Ἐκοιτάσατε πολὺ εἰς ἔκτασιν καί ποσὸν ἐργασίας. Προσέξτε περισσότερο τὸ βάθος. Πολὺ «μοιρολόι», πολὺς θρήνος, πολὺ ἀπαισιοδοξία. Παντοῦ «χαλασμοί». Εἶναι ἄραγε ἄσχητον τὸ ὅτι τὰ ποιήματὰ σας δέν παρουσιάζουν κανὲν ἴχνος γνωριμίας μέ τὴν πηγὴν τῆς ἐλπίδος, τὴν χριστιανικὴν πίστιν; Σὰς συνιστοῦμεν νά προσέξτε τὴν εἰς ἄλλην σελίδα δημοσιευομένην μετάφρασιν σχετικοῦ ἄρθρου τοῦ Maritain.—κ. Α. Μαδ. Πλούσια εἰς σύλληψιν καί νοήματα. Διατὶ ὅμως γράφετε τόσον πολλὰ καί μέ προχειρότητα; Καν Ρ. Σιλβ. Πολὺ καλὸ εἰς μερικὰ σημεῖα. Ὑπάρχουν ὅμως ἄλλα πού θά ἐχρεώζοντο διόρθωσιν.—κ. Χ. Ε. Οἶκ. Ἐνταῦθα. Τὸ πρᾶγμα ἀληθὲς περιεχόμενον του ἔχει μάλλον τὸν χαρακτήρα διδασκαλίας. Φιγαλιέα. Ἐνταῦθα. Ὁραία ἰδέα, ὑπάρχουν ὅμως μερικὰ ἀντιποητικὰ στοιχεῖα.—κ. Χ. Ἐνταῦθα. Ἐάν ἠμπορῆτε περᾶστε ἀπὸ τὰ γραφεῖα μας.